Skilda världar – specialisering eller integration i socialtjänstens individ- och familjeomsorg

Marek Perlinski

Institutionen för socialt arbete
Umeå 2010

© Marek Perlinski
Omslagsfoto: © Marek Perlinski

Tryckt vid Print och Media
Umeå 2010
Nr 66
ISSN 0283-300X
ISBN 978-91-7459-101-9

Tillägnad min dotter vars första månader i livet jag gick miste om, ty en vidrig politisk regim behagade, utan rättegång, sätta mig bakom galler som politisk fånge.

Avhandlingens delstudier

Delstudierna 1-5 har formen av artiklar för publicering i vetenskapliga tidskrifter. Delstudie 6 har en friare form som ibland kallas ”research note”. I avhandlingens kappa kallas delstudierna 1-5 konsekvent för ”artiklar”.

Delstudie 1: Lundgren Minna, Blom Björn, Morén Stefan & Perlinski Marek. (2009) »Från integrering till specialisering – om organisering av socialtjänstens individ- och familjeomsorg 1988-2008«. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 2009:2, s. 162-183.

Delstudie 2: Morén Stefan, Blom Björn, Minna Lundgren & Perlinski Marek. (2010) »Specialisering eller integration? En studie av socialarbetares syn på arbetsvillkor och insatser i tre organisationsformer«. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 2010:2, s. 189-209.

Delstudie 3: Perlinski Marek, Blom Björn, Morén Stefan & Lundgren Minna. (accepterad) »The dialectics between specialisation and integration. Politicians' and managers' views on forms of organisation in the Swedish social services«. *Administration in Social Work*.

Delstudie 4: Perlinski Marek, Blom Björn & Morén Stefan. (inskickad till vetenskaplig tidskrift) »Getting a sense of the client. Working methods in the Personal Social Services in Sweden«.

Delstudie 5: Perlinski Marek, Blom Björn & Morén Stefan. (inskickad till vetenskaplig tidskrift) »Different Worlds within Swedish PSS. Organisation models as conditions for working with clients in the Personal Social Services«.

Delstudie 6: Perlinski Marek (2010) »Socialarbetares syn på för- och nackdelar med den egna IFO-organisationen«. Publicerad i denna avhandling.

Innehållsförteckning

Förord **1**

Kapitel 1. **Introduktion** **3**

Några ord om avhandlingens struktur *5*

Några ord om forskningsprocessen *5*

1.1. Avhandlingens syfte och frågeställningar 7

1.2. Om bruket av begreppet ”profession” 8

1.3. Sammanfattning av delstudiernas viktigaste resultat 8

Kapitel 2. **Metod och genomförande** **11**

2.1. Studiens olika delar och allmänna design 11

En komparativ fallstudie *12*

2.2. Urval och undersökningspopulationer 13

Fokusgrupper, minienkät och gruppintervjuer *13*

Intervjuer med politiker och chefer *14*

Elektronisk enkät *15*

Svarsfrekvens och bortfall *15*

2.3. Genomförande 16

Fokusgrupper, minienkät och gruppintervjuer *16*

Intervjuer med politiker och chefer *18*

Elektronisk enkät *18*

2.4. Metodologiska överväganden 19

Har jag studerat rätt saker och gjort det på rätt sätt? *19*

Generaliserbarhetsproblematik *20*

Totalundersökning och undersökningspopulationens inneboende homogenitet *25*

Forskningsetiska reflektioner *26*

Kapitel 3. **Sammanfattning och diskussion av avhandlingens delstudier** **29**

3.1. Konvergens och paradigmskifte:
Från integrering till specialisering – om organisering av socialtjänstens individ- och familjeomsorg 1988-2008 ***(Artikel 1)***…….. *29*

3.2. Att forma villkor för klientarbete:
Specialisering eller integration? En studie av socialarbetares syn på arbetsvillkor och insatser i tre organisationsformer ***(Artikel 2)*** *32*
Varför just dessa organisationsformer? *35*
Att vara sig själv på jobbet *36*
Man har den yrkesroll man önskar sig *38*
Organisationstyp spelar nästan ingen roll *39*
Slutsatser *40*

3.3. "The making of IFO":
The dialectics between specialisation and integration. Politicians'and managers' views on forms of organisation in the Swedish social services ***(Artikel 3)*** *40*
Ekonomiska vinster som "spill over" från professionell makt *41*
Maktbalans mellan politiker och socialarbetare *42*
En tankemodell över svensk IFO i dialektiken mellan politik och förvaltning *46*

3.4. Socialarbetare i spänningsfältet mellan metoder, relationer och organisationer:
Getting a sense of the client. Working methods in the Personal Social Services in Sweden ***(Artikel 4)*** *47*
Relation som professionell färdighet *52*
Improvisatörer och eklektiker *55*
Att förstå det ospecifikt specifika *56*

3.5. Klientarbetet i spänningsfältet mellan specialisering och integration:
Different Worlds within Swedish PSS. Organisation models as conditions for working with clients in the Personal Social Services ***(Artikel 5)*** *60*
Organisation som hjälp och hinder i klientarbetet *62*
Aktörer som primär kraft i etablering av klientrelationer *63*
IFO-organisationens betydelse *63*

3.6. Att vara sin egen spegelbild:
Socialarbetares syn på för- och nackdelar med den egna IFO-organisationen ***(Delstudie 6)*** *65*

Kapitel 4. **Avslutande diskussion** **69**
Hur bör IFO organiseras? Två framtidsscenarier *72*
Specialisering och professionaliseringsdebatten *74*
Slutord *81*

English summary **83**

Appendix 1 **91**

Appendix 2 **93**

Har organisationsform med metodanvändning att göra? En kvantitativ uppföljning och fördjupning av analyser i artikel 4 *93*

Metodologiska detaljer angående figur 1 *94*

Appendix 3 **97**

En kvantitativ uppföljning och fördjupning av analyser i artikel 5 *97*

Metodologiska detaljer angående figur 2 *100*

Referenser **103**

Avhandlingens delstudier 1-6

Förord

Att bygga en fiol

Fiol är inte mitt favoritinstrument. När det kommer till stråkar föredrar jag cello, en altfiol går också an. Nu handlar det dock inte om mina personliga preferenser som lyssnare.

Cremona, och i viss mån Brescia, blev på 1550-talet ett ledande centrum för violinmakeri. Andrea Amati (ca. 1505-1578) tillhörde den första generationen av fiolmakare som använde en fjärde sträng på sina instrument. Han och hans samtida kollegor gav instrumenten ett utseende som vi fortfarande uppfattar som modernt, samt bestämde standardmått för fiol och cello. Familjen Amati blev oerhört inflytelserik inom fiolmakeri. Nicolò Amati (1596-1684) byggde instrument som länge ansågs vara världens bästa innan mördande reklam och kult kring 1800-talets stora violinister, som själva kallade sig för virtuoser, lärde allmänheten att fokusera på instrument av Antonio Stradivari (Stradivarius) (1644-1737) och Giuseppe Guarneri, *del Gesù* (1698-1744), också kallad Guarnerius. Stradivarius var förmodligen lärling i Nicolò Amatis verkstad. Guarneris släktingar var också upplärda av Nicolò så att Giuseppe redan som barn var mycket väl bekant med Cremonas fiolbyggararv.

Det finns ett problem med instrument byggda av alla dessa storheter. Problemet är att originalinstrumenten inte duger till annat än att stå i museimontrar. Däremot har de instrument som vi numera avgudar när de används i världens förnämsta konserthus ett grundläggande fel, **de finns nämligen inte!** Det som finns är följande:

Sedan tiden då barockmästarnas instrument skapades inträffade en mängd saker. Alla instrument, utom de rena museiföremålen, fick nya, neråtvinklade, smala och långa halsar i stället för barockens raka, kortare och tjockare, halsar. Greppbrädor byttes ut mot betydligt längre sådana, vilket tillät spel i högre register. (Sträng)stallen blev högre och fick en tydligare välvning som anpassning till den moderna stråken som började dyka upp i Frankrike på 1700 talet. Dessa moderna stråkar var annorlunda utformade och tillät lösare tagel, vilket minskade ljudskillnaden mellan lägen då stråken dras uppåt respektive neråt. Hakstöd och armstöd introducerades först på 1800-talet. Barockinstrument hade strängar av senor och tvinade fårtarmar. Niccolò Paganini (1782-1840), sin tids motsvarighet till Madonna och Lady Gaga, använde strängar av silke. Numera dominerar metallsträngar, huvudsakligen av stål, och syntetsträngar. Jämfört med barocken har spänningen i strängarna ökat med ca. 50 procent. Man fick lov att modifiera själva kroppen (resonanslådan). Vissa delar inuti kroppen, som

ljudpinnen, byttes ut mot kraftigare doningar. Samma sak gäller för basbjälke, vilket förstås förändrade ljudet.

Vad Stradivaris, Amatis och Guarneris instrument har gemensamt är att de har byggts om och om igen av hängivna, kunniga och engagerade hantverkare. En ”Stradivarius” är ett kollektivt verk, inte ett resultat av ett hemligt recept på den bästa METODEN att bygga fioler på. ”Stradivarius” delar den egenskapen med miljoner bra stråkinstrument världen över, byggda och frekvent ombyggda av duktiga fiolmakare vars namn ingen kommer ihåg. Utan dessa mer eller mindre anonyma hantverkare skulle den västerländska musiken inte uppnå sin moderna form.

Sökandet efter METODEN fortsätter dock med dårens envishet. Med jämna mellanrum blåser media upp nyheten om att ”Stradivarius gåta” är löst. Nåja, media måste ju ha något att parasitera, förlåt jag menar livnära sig, på. Oftast handlar det om ”upptäckten” att Stradivari använde en något mjukare fernissa, gammal skåpmat för fiolmakare sedan evigheter tillbaka. Frågan är hur mycket av hans fernissa som sitter kvar. Stradivaris fernissa ÄR INTE METODEN. Det är det kollektiva, och till stora delar anonyma hantverket, som är metoden.

Kapitel 1. Introduktion

Man frestas att travestera Åsa Börjesson som i egenskap av avdelningschef på Socialstyrelsen skrev i förordet till ”Socialtjänsten som organisation. En forskningsöversikt” (Johansson, 2003, förord):

> *Vilka organisatoriska förutsättningar gagnar bäst socialtjänstens mål? De svenska välfärdsorganisationerna har sin egen inre logik, men ännu är både teoribildning och empirisk forskning på området begränsad.*

Den travesterade versionen skulle kunna lyda: Vilka organisatoriska förutsättningar gagnar bäst socialarbetares arbete med klienter? De svenska socialarbetarna och deras profession har sin egen inre logik, men ännu är både teoribildning och empirisk forskning på området begränsat. På sätt och vis är denna fråga en slags ande som svävar över denna avhandling. Problemet är dock att ”vad som är bäst–frågor” sällan kan besvaras på empirisk grund. Därför försöker denna avhandling ge en bred bild av organisatoriska faktorer som påverkar socialarbetares arbete med klienter, i synnerhet det klientarbete som äger rum inom ramen för socialtjänstens individ- och familjeomsorg.

Välgrundade kunskaper, för att inte tala om vetenskaplig evidens, om vilka organisatoriska faktorer som är viktiga för socialtjänstens klientarbete är ganska begränsade. Detsamma gäller kunskaper om hur socialarbetare arbetar med sina klienter, vilka metoder och kunskaper som används i det faktiska, dagliga klientarbetet. Samtidigt har det under de senaste 20 åren inträffat en närmast omvälvande förändring av individ- och familjeomsorgens organisatoriska ramar. Det vore märkligt om inte denna förändring hade påverkat själva den idémässiga grund som IFO vilar på. Svensk individ- och familjeomsorg har under denna tid, i praktiken, lämnat ett integrerat arbetssätt och anammat organisationer med långt driven specialisering. Med tanke på att integrerat socialt arbete bygger på föreställningen om ett helhetsperspektiv på klienten (detta omhuldas fortfarande av både lagstiftning, förarbeten, företrädare för socialtjänsten samt utbildningsanordnare) är det rimligt att anta att en så genomgripande organisatorisk förändring också påverkar verksamhetens ideologiska grundvalar. Problematik kring helhetssyn[1] togs i början av 2010 upp av Yngve Sundin vid

[1] I denna avhandling används begrepp som helhetssyn, helhetsperspektiv och generalism. Jag är medveten om att dessa termer inte är speciellt precisa. Det har tidigare gjorts analyser och kritiska granskningar av dessa begrepp. I synnerhet har begreppet helhetssyn kritiserats av Åke Bergmark (1998). Sedan Bergmarks kritik har inte mycket hänt, och olika aktörer använder begreppet helhetssyn utan närmare precisering i olika sammanhang. Min användning av begreppet tar fasta på att helhetssyn implicerar pluralism, d.v.s. en ambition att belysa och att ta hänsyn till klientens livssituation ur flera olika perspektiv och att använda ett pluralistiskt arbetssätt där flera metoder och insatser är möjliga att eventuellt användas. Exempelvis att man inte binder sig vid ett arbetssätt som för tillfället har högst legitimitet. Bergmark påpekar att en sådan pluralism döljer

Riksdagens socialutskotts öppna seminarium om socialtjänstlagen.[2] Sundin är vice ordförande i Föreningen Sveriges Socialchefer (FSS). Å sin organisations vägnar värnade Sundin om socialtjänstlagen som en lag som präglas av helhetssyn. Sundin tolkade helhetssynen mer som ett förhållningssätt än som en särskild organisationsform. Han uttryckte också oro för att helhetssynen ytterligare kan försvagas om de förslag (om mer specialisering) som finns i Barnskyddsutredningen, Missbruksutredningen och utredningar om äldre, skulle bli verklighet (Sveriges Riksdag 2010, s. 16-17).

Om IFOs organisationsformer har påverkat det sociala arbetets ideologiska grundvalar kan man undra var holismen tagit vägen och vad den ersatts av. Har den överhuvudtaget ersatts av en ny ideologi och värdegrund? Det kanske rentav är så att individ- och familjeomsorg idag bedrivs utifrån tillfälliga krav och riktlinjer som dikteras av kommuners ekonomiska och politiska situation samt andra pragmatiska hänsynstaganden? Inte heller sådana frågor finner tydliga svar i den forskning som bedrivs om IFO. En betydande förändring har ägt rum, men vi kan inte ännu överblicka dess konsekvenser.

Arbete med andra människor är svårt oavsett om det rör sig om fängelser, sjukvård, psykoterapi, socialtjänst med mera. En av de enhetschefer inom IFO som intervjuades i samband med insamling av data till denna avhandling uttryckte problematiken på ett kärnfullt sätt:

> *Jag säger det, det här är ju världens svåraste yrke, att möta människor, det är inte alltid att det blir hand i handske direkt, givetvis.*

Avhandlingen har som ambition att ge svar på frågor om hur organisatoriska sammanhang villkorar klientarbete i socialtjänsten. Kanske kan avhandlingen liknas vid ett skott från en hagelbössa, snarare än från en älgstudsare. Den träffar inte en liten och väldefinierad del av målet utan likt en hagelsvärm täcker den stora delar av måltavlan. Både älgstudsare och hagelbössor är användbara fast vid olika typer av jakt. Individ- och familjeomsorgens organisering är i dagens läge ett rörligt mål med suddiga konturer och då passar hagelbössan bäst. Utmaningen ligger i att överhuvudtaget träffa målet. Avhandlingens empiri är därför mycket bred och berör socialarbetare, chefer, politiker och i viss utsträckning klienter. Fokus ligger emellertid på socialarbetare inom IFO.

---

det faktum att det i praktiken alltid sker en prioritering när det gäller vad som är att betrakta som ett relevant synsätt, analys och insats (Bergmark, 1998 s. 36). En annan risk att man betraktar helhetssyn som något självklart gott och önskvärt (Bergmark, 1998 s. 27).

[2] Seminariets fullständiga rubrik löd: *Socialutskottets öppna seminarium om socialtjänstlagen med fokus på dess utformning och tillämpning inom socialtjänsten den 28 januari 2010.* (Sveriges Riksdag, 2009/10:RFR9)

Några ord om avhandlingens struktur

Avhandlingens kappa har ett något okonventionellt upplägg. Den är strukturerad efter de artiklar och delstudier som ingår i den. Varje artikel och delstudie presenteras i ett eget avsnitt. Dessa presentationer innehåller både artikelns/delstudiens syfte och en sammanfattning av resultaten. Utöver sammanfattningen innehåller avsnitten också en fördjupning av den problematik som resultaten aktualiserar. Sådana fördjupningar utgörs av jämförelser mellan avhandlingens resultat och resultat från annan forskning samt teoribildning på området. I vissa fall består fördjupningen av ytterligare analyser utförda inom ramen för projektet, analyser som inte fick plats i artiklarna beroende på begränsningar i artikelformatet. En del av dessa analyser har publicerats i andra sammanhang, andra publiceras först här. En följd av en sådan struktur är att avhandlingen saknar ett sedvanligt teorikapitel. Å andra sidan kan man undra, med tanke på studieobjektets komplexitet, hur ett sådant kapitel skulle se ut.

Några ord om forskningsprocessen

Avhandlingen har kommit till inom ramen för, och som en del av avrapporteringen av, projektet *Specialisering eller integration av socialtjänstens individ- och familjeomsorg. Effekter på insatser och resultat.* Projektet finansierades av Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap (FAS) och leddes av professor Björn Blom. Under hela projekttiden har professor Stefan Morén medverkat som forskare. Inledningsvis medverkade även Minna Lundgren som projektassistent (se sammanställning över projektmedarbetare i tabell 1 på nästa sida). Projektet påbörjades 2005. Jag var då heltidsarbetande universitetsadjunkt som undervisade i klassisk och modern samhällsteori samt forskningsmetodik på socionomprogrammet i Umeå. Jag hade i bagaget en forskarutbildning från sociologiska institutionen vid Umeå universitet men var heltidsanställd vid Institutionen för socialt arbete. För att göra en lång historia kort måste två händelser nämnas. Den ena händelsen handlar om att berörda institutioner kom överens om att min forskarutbildning skulle ”flyttas” från sociologi till socialt arbete. Den andra händelsen handlar om en plötslig och oväntad finansieringskälla. Under 2007 inventerades samhällsvetenskapliga fakultetens personal med forskarutbildning, men som av någon anledning inte disputerat. Personer som bedömdes kunna disputera inom rimlig tid fick erbjudande att forska på heltid. Jag fick ett erbjudande om två år heltid med bibehållen lön. Detta under förutsättning att disputation skulle äga rum inom kort efter att finansieringen upphört. Eftersom jag sedan tidigare, i egenskap av metodkunnig kollega, hade varit involverad i ovan nämnda forskningsprojekt var valet enkelt. Sedan april

2008 har jag arbetat med att utveckla, genomföra samt avrapportera delar av projektet. I skrivande stund tar dessa två år slut.

Att plötsligt ”dimpa ner” mitt i ett pågående forskningsprojekt har förstås sina sidor. Vissa delar av projektet är redan ”spikade” och går inte att nämnvärt påverka. Medarbetarna i projektet har redan etablerat ett arbetssätt och kommunikation sinsemellan etc. Det skapar speciella arbetsvillkor för nykomlingen. En del sådana speciella villkor lyser nog igenom här och var i denna avhandling, vilket kanske förklarar att vissa saker blev på ett visst sätt fast de kunde ha gjorts annorlunda m.m. Fast i mitt fall blev det ändå ganska enkelt att vara nykomling och mycket snart blev jag ”gammal på stället” och fick axla en stor del av ansvaret för projektet.

I nedanstående tabell presenteras samtliga forskare inom projektet som i olika grad bidragit till denna avhandling.

Tabell 1: Översikt av de olika forskarnas arbetsinsatser

	Planering	**Datainsamling**	**Analys**	**Avrapportering**
Projektledare **Björn Blom** Professor i socialt arbete, Umeå universitet	Delstudie 1-6	Delstudie 1-3	Övergripande ansvar för samtliga studier	Delstudie 1-5: medförfattare
Forskare **Stefan Morén** Professor i socialt arbete, Umeå universitet	Delstudie 1-6	Delstudie 1-3	Huvudansvar för delstudie 2	Delstudie 1-5: medförfattare
Forskare **Marek Perlinski** Sociolog	Delstudie 3-6	Delstudie 3-6	Medverkan i delstudie 1-2 Huvudansvar för delstudie 3-6	Delstudie 1-2: fjärde författare Delstudie 3-5: första författare Delstudie 6: enda författare
Projektassistent/ forskare **Minna Lundgren** Socionom	Delstudie 1-2	Delstudie 1	Huvudansvar för delstudie 1 Transkribering delstudie 3	Delstudie 1-3: medförfattare
Projektassistenter **Anna Lena Perdal** **Lars Nordlander** Lektorer i socialt arbete, Umeå universitet	–	Delstudie 3	Transkribering delstudie 3	–

Det fanns också en grupp bestående av sex fältassistenter (två i varje studerad kommun) som arbetade med en del av projektet som inte ingår i avhandlingen, nämligen en klientenkät genomförd i de studerade organisationerna. Dessa personer har indirekt bidragit till avhandlingen genom flera kloka och relevanta synpunkter på klientstudien och andra delar av projektet.

1.1. Avhandlingens syfte och frågeställningar

Avhandlingen syftar till att beskriva och analysera hur specialiserade respektive integrerade socialtjänstorganisationer som bedriver individ- och familjeomsorg villkorar socialarbetares klientarbete (interventioner/insatser) och detta arbetes effekter på klienter (klienteffekter).[3]

Avhandlingens övergripande syfte kan preciseras i tre forskningsfrågor:

1) Vilka strukturella villkor för klientarbete skapas i specialiserade respektive integrerade IFO-organisationer? Denna forskningsfråga fokuserar på sådana faktorer som lagstiftningsmässiga ramar, ekonomiska resurser, formell organisation, personal och bemanning, politisk kontroll m.m.)

2) Hur bedriver socialarbetare klientarbete i specialiserade respektive integrerade IFO-organisationer? Denna fråga rör framför allt vad socialarbetare faktiskt gör i sitt direkta arbete med klienter.

3) I det forskningsprojekt som denna avhandling är en del av finns det också en tredje forskningsfråga som handlar om klientarbetets effekter i specialiserade respektive integrerade organisationer. Denna fråga handlar i synnerhet om hur olika organisatoriska lösningar påverkar resultatet för klienter. Själva forskningsfrågan aktualiseras också i denna avhandling men bara ur socialarbetarnas perspektiv. Mer specifikt handlar det om hur socialarbetare ser på den egna organisationen som förutsättning för att uppnå goda klienteffekter. Klientstudien redovisas utförligt på annat ställe (Blom et al. 2009).

De övergripande forskningsfrågorna har under forskningsprocessens gång översatts till en mängd delfrågeställningar som styrt insamling, bearbetning och analys av empiriska data. En sådan översättning innebär en komplex process. Nedanstående förteckning över avhandlingens empiriska frågor bör därför snarast ses som ett knippe vägvisarpilar i en korsning av en stor mängd vägar och stigar. De empiriska frågorna som avhandlingen försöker ge svar på är följande:

1) Hur är individ- och familjeomsorgen organiserad i Sverige?

2) Har individ- och familjeomsorgens organisation förändrats över tid?

3) Vilka faktorer styr valet av kommuners organisatoriska modeller för individ- och familjeomsorg?

4) Hur uppfattar socialarbetare den egna organisationen som förutsättning för ett lyckat klientarbete?

---

[3] I denna avhandling belyses klienteffekter uteslutande utifrån ett socialarbetarperspektiv.

5) Vilka svagheter och styrkor avseende möjligheten att uppnå goda klient-effekter finns det i de olika IFO-organisationerna?

6) Hur arbetar socialarbetarna med sina klienter?

7) Vilka kunskaper använder socialarbetare i sitt klientarbete?

8) Vilka metoder och arbetssätt präglar klientarbete?

1.2. Om bruket av begreppet ”profession”

I avhandlingen används begrepp som ”profession”, ”professionell” och liknande på ett medvetet vagt sätt. Ibland ersätts dessa ord med ”yrke”, ”yrkesmässig” och liknande. Dessutom förses de stundtals med kommentarer och reservationer. Anledningen till detta är att socialarbetare och socionomer endast i några avseenden uppfyller klassiska kriterier för en profession. I andra avseenden uppfyller de inte kriterierna och uppvisar i viss utsträckning dessutom ointresse för formell professionell status. Detta är en både intressant och komplicerad problematik som dock inte får sin lösning i denna avhandling.

Låt oss, för att illustrera frågans komplexitet, ta ett kort exempel. Socialarbetare med socionomexamen uppfyller kriterierna att deras yrkesutövning ska vila på studium av vetenskap och att ett visst hantverk inkluderas i tillämpning av vetenskapen (Hellberg, 1995 s. 90). Å andra sidan uppfyller de inte kriteriet att de som praktiserar yrket gemensamt organiserar sig för: 1) att stärka yrkets exklusiva rätt att fatta beslut i vissa speciella frågor (professional discretion)[4], eller 2) att göra anspråk på ett exklusivt verksamhetsfält (jurisdiction)[5] och muta in detta fält med hjälp av en statlig legitimation, frivillig auktorisation eller motsvarande legitimeringslösning. Åtminstone sker detta inte i någon större utsträckning. I fallet med socionomer förefaller intresset för att i formell mening professionalisera denna yrkesgrupp större hos arbetsgivare, regering och fackförbunden än hos socionomerna själva. Avhandlingskappans sista kapitel avhandlar detta fenomen mer ingående.

1.3. Sammanfattning av delstudiernas viktigaste resultat

I detta avsnitt presenteras kort resultat av de sex delstudier som ingår i avhandlingen. Delstudierna tagna tillsammans utgör en sammansatt väv av studie-

[4] Se t.ex. Evans och Harris (2004).

[5] För diskussion om begreppets innebörd från olika perspektiv se t.ex. Abbott (1981, 1995) och Halpern (1992).

objekt, teorier och empiri som kan vara svår att orientera sig i. Därför har delstudiernas mest betydelsefulla slutsatser sammanfattats i 15 punkter. Avhandlingens viktigaste resultat är:

1) Att IFOs organisation i majoriteten av svenska kommuner numera är specialiserad. Renodlad problemspecialisering dominerar (222 kommuner) åtföljd av multispecialisering (45 kommuner). Renodlad funktionsspecialisering existerar nästan inte alls (3 kommuner), och integrerade organisationer finns i bara 20 kommuner.

2) Att redan på 1980-talet var det integrerade sättet att organisera IFO hotat av starka tendenser till organisatorisk specialisering, men hade ändå en ganska stark ställning. Sedan dess har ett ”paradigmskifte” inträffat och integrerad IFO finns bara i ett fåtal (20 stycken) relativt små kommuner, de flesta rena glesbygdskommuner. Denna utveckling går stick i stäv med intentioner i förarbetena till den nuvarande Socialtjänstlagen, och Högskoleverkets ställningstagande för en generalistutbildning (Högskoleverket, 2009a).

3) Att IFOs formella **organisationsstruktur** bemöts av personalens spontana **organiseringsprocess** som går i motsatt riktning. Personal i den specialiserade organisationen strävar efter en spontan integration, samarbete och sökande efter helhetssyn. Personalen i den integrerade organisationen strävar efter en individuell specialisering där vissa personer blir experter på en särskild lagstiftning, klientgrupp eller problematik.

4) Att den specialiserade organisationen i högre grad markerar IFOs **myndighetsroll** medan den integrerade i högre grad markerar **den professionella kompetensen**.

5) Att i skapandet/valet av organisationsformer för IFO spelar socialarbetarnas ställning som professionsliknande yrkesgrupp (i kraft av socionomexamens legitimationslika ställning) en betydande roll. I den integrerade och den blandade organisationen kan man se tydliga drag av en beslutsprocess styrd av en professionell logik och ideologi, i vilken den politiska nivån i kommunen (samt socialförvaltningen) fick relativt lite att säga till om.

6) Att användning av ospecifika metoder dominerar i socialarbetarnas klientarbete. Den viktigaste ospecifika ”metoden” utgörs av erfarenhet från praktiken, vilket understryker vikten av praktisk erfarenhet, ”klinisk intuition” och professionell expertis i klientarbete.

7) Att socialarbetare (oavsett vilken typ av IFO-organisation de arbetar i) lägger betydligt större vikt vid klientrelationer och klienters tillit än vid särskilda metoder (både specifika och ospecifika).

8) Att det finns en tydlig koppling mellan organisationstyp och möjligheten att etablera bärande/betydelsefulla relationer till klienter. Den integrerade organisationen sätter få hinder för relationsskapande. Den blandade och den integrerade organisationen skapar en mängd hinder för klientrelationer. Dessa hinder tycks inte påverkas särskilt mycket av att man bygger in formaliserade procedurer för samverkan som ska se till att helhetsperspektivet i klientarbetet bibehålls.

9) Att helhetssyn och helhetsperspektiv är något som främst existerar i mötet mellan en enskild socialarbetare och en unik klient. Men om socialarbetare saknar (organisatoriska) resurser för att arbeta med klienten utifrån ett helhetsperspektiv (integrerat), minskas sannolikheten att helhetsperspektivet kommer till uttryck. Det är svårt att uppnå helhetssyn genom formaliserade mekanismer inbyggda i organisationen.

10) Att paradoxalt nog förefaller organisationsformen inte påverka socialarbetarnas bedömning av hur man de facto uppträder i klientrelationen, och hur man skulle vilja vara i en sådan situation. Korrelationen mellan hur socialarbetarna anser sig vara gentemot klienterna och hur man skulle vilja vara är nästan hundraprocentig.

11) Att det som socialarbetare inom en specifik organisationstyp uppfattar som organisationens största fördel samtidigt uppfattas som organisationens största nackdel.

12) Att de studerade organisationerna är framgångsrika i att övertyga personalen om att den egna organisationens grundläggande princip också är organisationsmodellens största fördel.

13) Att det som personalen uppfattar som organisationens största fördel (och samtidigt dess största nackdel) är just den bärande princip och ideologi som legat till grund för valet av den organisatoriska modellen.

14) Att myndighetsutövning i sig, alltså kontrollerat för andra tänkbara förklaringsfaktorer, påverkar flera aspekter av klientarbete. Denna påverkan är ganska liten, men systematiskt förekommande i materialet.

15) Att man kan ifrågasätta idén om att en specialiserad organisationsform medför att en socialarbetare kan specialisera sig på en viss problematik, och uppnå spetskompetens på detta område, d.v.s. bli expert. Ett sådant argument må vara giltigt inom områden som inte inkluderar klientarbete. Resultaten visar att inom IFO uppfattar många socialarbetare att organisatorisk specialisering tvärtom medför en kompetensförlust avseende förmågan att uppfatta och tolka helheten i klientens situation.

Kapitel 2. Metod och genomförande

I detta kapitel presenteras metod och genomförande för studiens olika delar. Det projekt inom vilken denna avhandling tog sin form består av sex omfattande empiriska undersökningar. Redan mängden undersökningar antyder att det rör sig om en sammansatt struktur. Undersökningarna är inbördes mycket olika både avseende design, metodik och undersökningspopulationer. Kapitlet inleds därför med presentation av de fem, av sammanlagt sex, empiriska undersökningar som berörs i avhandlingen. I anknytning till detta presenteras i vilken relation de olika undersökningarna står till artiklarna i avhandlingen. Därefter beskrivs urvalsförfaranden och undersökningspopulationer samt procedurer för genomförande av undersökningarna. Kapitlet avslutas med en diskussion av studiens validitet, reliabilitet och generaliserbarhet.

2.1. Studiens olika delar och allmänna design

I detta avsnitt beskrivs studiens övergripande design. Denna design har i sin tur styrt utformningen av de fem olika empiriska delarna av studien. Avsnittet inleds med en kort beskrivning av studiens empiriska delar. Beskrivningen följer den kronologiska ordning i vilken empirin samlats in.

Projektet *Specialisering eller integration av socialtjänstens individ- och familjeomsorg. Effekter på insatser och resultat* består av flera delar och undersökningstillfällen samt ett flertal datainsamlingar med olika metoder. Med utgångspunkt i datainsamlingens kronologi som strukturerande princip kan projektet beskrivas i fem steg:

1) Kartläggning av organisationsformer för individ- och familjeomsorg i landets samtliga 290 kommuner.

2) Intervjuer med personal inom IFO i tre kommuner. Intervjuerna genomfördes dels som fokusgruppsintervjuer med utgångspunkt i vinjetter dels som vanliga gruppintervjuer. Intervjuerna kompletterades med en minienkät.

3) Intervjuer med politiker och chefer i de tre kommunerna. Den politiska nivån representerades av ordföranden i socialnämnden (eller motsvarande). De olika chefsnivåerna inkluderade socialchefer (eller motsvarande), IFO-chefer (eller motsvarande) samt enhetschefer och avdelningschefer.

4) Elektronisk enkät riktad till samtliga anställda inom individ- och familjeomsorgen i de tre kommunerna.

5) Enkät (både elektronisk och i pappersform) riktad till klienter i de tre kommunerna.

De olika delarna/stegen i studien förhåller sig till innehållet i avhandlingen på följande sätt:

- Steg ett utgör empirisk grund för artikel ett i denna avhandling.
- Steg två genererade data som artikel två bygger på.
- Steg tre utgör grunden för artikel tre i avhandlingen.
- Steg fyra genererade data till både artikel fyra och fem samt till den tidigare opublicerade delstudie sex som ingår i denna avhandling.
- Klientundersökningens resultat, steg fem, ingår inte explicit i denna avhandling utan har publicerats separat i andra sammanhang. Däremot förekommer det i avhandlingen korta hänvisningar och referenser till klientundersökningen.

Slutligen bör man nämna att inom ramen för projektet genomfördes också en serie intervjuer med klienter inom IFO i respektive kommun. Den delen av projektet är ännu opublicerad. Det görs inte heller några kopplingar till den i avhandlingen.

En komparativ fallstudie

Kärnan i det projekt som denna avhandling bygger på utgörs av en undersökning av tre svenska kommuner med distinkt olika sätt att organisera verksamhet inom socialtjänstens individ- och familjeomsorg. Kartläggningen av IFO-organisationer i landets samtliga kommuner är en totalundersökning som bl.a. syftar till typologisering av IFOs olika organisationsformer. De tre kommuner som ingår i studien valdes på basis av typologiseringen. IFO-organisationerna har studerats med en undersökningsdesign som i litteraturen kallas intensiv forskningsdesign. Det betyder att man i ett fåtal organisationer studerar hur ett stort antal kvaliteter och egenskaper kommer till uttryck och kontextuellt villkoras. Detta i syfte att beskriva och förklara komplexa sociala skeenden (Danermark & Kullbeg, 199; Stake, 1995; Yin, 1994). En sådan design öppnar möjlighet till omfattande metodtriangulering, vilket i sin tur kan stärka trovärdigheten i slutsatserna.

Studien genomfördes i IFO-organisationer i: en stor specialiserad kommun; en liten integrerad och en mellanstor med en organisatorisk blandform. Tanken med att inkludera tre kommuner med olika storlek var för att kunna studera i vilken utsträckning demografisk struktur respektive organisationsform, villkorar

insatser och klienteffekter. De ovan nämnda kommunerna utgör nästan idealtypiska exempel på respektive organisationsform inom IFO.

Den komparativa ansatsen präglar också den del av studien som består av en totalundersökning av all personal inom IFO i ovan nämnda kommuner. Tanken var att genom att jämföra svaren från olika kommuner kunna spåra organisatoriska modellers betydelse för olika aspekter av socialarbetarnas klientarbete.

2.2. Urval och undersökningspopulationer

Kommunurvalet (som gäller för avhandlingens samtliga delstudier) bygger på en kartläggning av IFO-organisationer i Sveriges alla 290 kommuner.[6] Begreppet IFO operationaliserades som den del av socialtjänsten som arbetar med tre huvudområden:

- barn, unga och familjer
- vuxna som missbrukar narkotika och alkohol
- personer i behov av ekonomiskt (eller annat materiellt) bistånd

Fokusgrupper, minienkät och gruppintervjuer

För den underökning som bygger på fokusgruppsdata, minienkät och gruppintervjuer[7] genomfördes ett strategiskt urval inriktat på de tjänstemän som arbetar inom den del av IFO där man primärt arbetar med familjer och barn. Urvalsprincipen innebär strävan efter informationsrika fall (information-rich-cases)(Patton, 1987). Det främsta skälet till att fokusera på arbetet med barnfamiljer var att den delen av verksamheten täcker ett brett spektrum av aktiviteter inom IFO. Exempelvis: relationsproblem, utsatta och/eller försummade barn, olika former av missbruk samt psykiska och ekonomiska problem. Variationen i klienters problematik är stor vilket gav möjlighet att både studera en central del av IFO (arbetet med barnfamiljer) och samtidigt få tillgång till data om andra delar av IFO.

Rent praktiskt genomfördes urvalet genom att IFO-chefen i respektive kommun kontaktades vårvintern 2006 för att undersöka intresset av att delta i studien samt eventuellt få ett formellt godkännande. Kontakten med IFO-cheferna resulterade även i att dessa utsåg kontaktpersoner som kunde bistå forskarna med diverse praktisk hjälp. I två av kommunerna var IFO-chefen inledningsvis kontaktperson (i den specialiserade och i den integrerade), i den

[6] Se avsnitt 3.1 och artikel 1.
[7] Se avsnitt 3.2 och artikel 2.

tredje kommunen (den blandade) var en högre tjänsteman projektets kontaktperson.

Inför det första datainsamlingssteget – som genomfördes mellan november 2006 och februari 2007 – (fokusgruppsdiskussioner, enkäter, och gruppintervju med socialarbetare) instruerades kontaktpersonerna att välja ut deltagare enligt en skriven instruktion. Instruktionen var relativt detaljerad rörande vilka respondenter som var lämpliga i detta sammanhang, som ett utdrag ur instruktionen visar:

> *Vi behöver er hjälp med att identifiera och komma i kontakt med de 6-8 socialarbetare som ska delta. De som vi vill komma i kontakt med är socialarbetare som på olika sätt arbetar med barnfamiljer, dvs. inte enbart ensamstående ungdomar eller vuxna. Med hänsyn till hur er socialtjänstorganisation ser ut (enl. org. skissen) är det lämpligt om 3-4 personer arbetar med xx och 3-4 arbetar med xx. Personerna bör vara relativt erfarna, dvs. ha arbetat i X socialtjänst några år för att ha tillräckligt med kunskaper om organisationen. De bör även vara någorlunda representativa, dvs. man bör kunna anta att de som deltar i studien har erfarenheter och åsikter som delas av ett flertal personer i organisationen.*

Undersökningspopulationen kom slutligen att bestå av 24 socialarbetare. Av dessa representerade nio den specialiserade organisationen, samtliga var kvinnor. Sju socialarbetare kom från den blandade organisationen, även dessa var kvinnor. Från den integrerade organisationen kom åtta respondenter varav fyra var män.

Intervjuer med politiker och chefer

Urvalsprincipen utgick från respektive kommuns organisatoriska uppbyggnad. Sammanlagt intervjuades 15 personer. Hur respondenterna fördelas utifrån funktion/ställning, kön och kommuntyp visas i tabell 2.

Tabell 2: Översikt av intervjuer med politiker och chefer

	Specialiserad	**Blandad**	**Integrerad**
Politiker	Socialnämndens ordförande Kvinna	Socialnämndens ordförande Kvinna	Socialnämndens ordförande Man
Socialchef/socialdirektör eller motsvarande	Socialdirektör Man	Socialchef Kvinna	Vård- och omsorgschef Kvinna
IFO-chef eller motsvarande	Programområdeschef Man	2 Avdelningschefer Kvinna Man	Verksamhetschef Man
Enhetschefer/områdeschefer	2 Områdeschefer Kvinna Kvinna	2 Enhetschefer Kvinna Kvinna	Enhetschef Kvinna
Antal	5	6	4

Elektronisk enkät

Totalundersökningen av socialarbetare vid alla tre IFO-organisationer med hjälp av en elektronisk enkät genomfördes på grundval av listor med e-mail adresser till samtliga anställda inom IFO. Det var upp till kommunerna själva att avgöra vilken personal som på ett eller annat sätt tillhör individ- och familje-omsorgen. Den exakta grunden för respektive kommuns bedömning är därför okänd. Exempelvis refererade vissa tilltänkta respondenters e-mailadress i några få fall till en annan del av den kommunala verksamheten eller rentav annan del av den offentliga sektorn som t.ex. landsting. Flera överväganden behövde därför göras innan datainsamlingen påbörjades.

Framför allt behövde man bestämma vad som menas med ”all personal”. Skulle t.ex. kontorister och receptionister, alltså personal som inte har kontakt med klienter, ingå i undersökningen? Och vad gör man när man dessutom saknar information om vilka personer på e-maillistorna som arbetar som kontorister och receptionister? Ett pragmatiskt sätt att lösa problemet var att ta kontakt med IFO-cheferna och be dem att instruera sin personal att bara anställda som kan betraktas som ”socialarbetare” ska besvara enkäten. En sådan pragmatism öppnar förstås för betydande inslag av självselektion. I några enstaka fall vände sig anställda till mig, som varprojektets enkätansvarige med beskrivning av sina arbetsuppgifter och frågan om de ändå skulle besvara enkäten. I ytterligare några fall meddelade man bara att deras chefer har sagt att personer i fråga inte ingick i målgruppen för undersökningen, ett beslut som de tänkte åtlyda. Ytterligare några personer bestämde själva att de inte ingick i målgruppen. Ovanstående gäller enkom de fall då jag fått ett tydligt besked om att personen i fråga inte skulle delta i undersökningen.

Rimligtvis fanns det också en grupp som helt enkelt lät bli att meddela oss att de inte tillhörde målgruppen och som inte heller besvarade enkäten. Det är inte möjligt att skatta storleken av denna grupp.

Första utskicket gav 24 automatiska svar om frånvaro, flertalet med innebörden att dessa personer inte skulle återkomma till sina jobb innan datainsamlingens slut. Dessa 24 personer togs permanent bort från utskickslistan.

Givet ovan beskrivna reservationer och begränsningar bestämdes undersökningspopulationens storlek till 377 personer.

Svarsfrekvens och bortfall

Datainsamlingen avslutades den 23 juni 2008. Under datainsamlingsperioden genomfördes två utskick med påminnelser via e-mail, dessutom fick chefer påminna sin personal om undersökningen en gång. Sammanlagt har 249 social-

arbetare besvarat enkäten vilket motsvarar två tredjedelar av undersökningspopulationen.

Tabell 3: Svarsfrekvens i absoluta tal och procent. Fördelning efter organisationstyp.

Svarat på enkät	Specialiserad	Blandform	Integrerad
Ja	136 60,4 %	90 77,6 %	23 63,9 %
Nej	89	26	13
n=	225	116	36

En svarsfrekvens på i genomsnitt 66 procent måste bedömas som ganska hög eller åtminstone tillfredställande. Samtidig måste man tillägga att integrerade organisationer i Sverige förekommer huvudsakligen i små kommuner vilket gör att en relativt hög svarsfrekvens innebär att det är ganska få individer som svarat i den organisationen.

2.3. Genomförande

I detta avsnitt redogörs för respektive undersöknings/datainsamlings viktigaste inslag.

Fokusgrupper, minienkät och gruppintervjuer

Denna datainsamlingsomgång genomfördes mellan november 2006 och februari 2007. Tre möten var förlagda till respektive kommuns lokaler. Fokusgrupperna fick ta del av/exponerades för en konstruerad men realistisk berättelse om en socialt utsatt barnfamilj (med eskalerande problematik) bestående av fem olika vinjetter. Varje vinjett innehöll en viss problembild. Dessutom fanns frågor (som skulle besvaras av socialarbetarna enskilt) med svar på en 5-gradig skala, samt utrymme där respektive svar skulle motiveras. I anslutning till detta fanns det också intervjufrågor om organiseringen som ställdes till hela gruppen.

Datainsamlingen föregicks av en kort presentation av projektet och vad datainsamlingen syftade till. Socialarbetarna ombads att diskutera vinjetterna med varandra, ungefär som de brukar göra på sina interna möten då klientärenden diskuteras. Även om fokus låg på den familj som beskrevs i vinjetterna uppstod ofta diskussioner där respektive kommuns IFO-organisation diskuterade lite mer generellt. De forskare som genomförde datainsamlingen ansåg

dock att ”utvikningarna” var relevanta och hörde till. Vid ett flertal tillfällen var det dessutom motiverat att ställa klargörande och fördjupande följdfrågor. Fokusgruppsdiskussionerna tog ca.120 min i var och en av verksamheterna.

Efter genomförda fokusgruppsdiskussioner tillfrågades de deltagande socialarbetarna om vad de ansåg om det fiktiva fall som beskrevs i vinjetten. Utan undantag beskrevs vinjetten som mycket realistisk, flera personer sa att *sådana här familjer har vi*, eller *den här familjen känner jag igen.*

Efter fokusgruppsdiskussionerna fick varje medverkande socialarbetare, enskilt och anonymt fylla i en enkät med sex olika påståenden om hur deras behovsbedömning respektive insatser till klienter påverkas av organisering, kommunens ekonomiska resurser respektive socialarbetarnas kompetens. Påståendena i enkäten anknöt till den familj som hade beskrivits i vinjetterna. Enkäten innehöll både fasta och öppna svarsalternativ. Socialarbetarna hade ca. 30 minuter på sig att fylla i enkäten.

Därefter genomfördes ett tredje datainsamlingssteg som innebar en mer traditionell fokusgruppsintervju, där deltagarna fick svara på sju olika frågor som visades en i taget på en OH-bild.

1. Finns det andra faktorer än de som angetts i de föregående påståendena (dvs. organisering, ekonomi, kompetens) som påverkar hur klienters problem bedöms?
2. Finns det andra faktorer än de som angetts i de föregående påståendena (dvs. organisering, ekonomi, kompetens) som påverkar vilka insatser som föreslås?
3. Vilka är den här organisationens största fördelar?
4. Vilka är den här organisationens största nackdelar?
5. Hur bör, anser ni, IFO vara organiserad för att klienter ska få bästa möjliga hjälp?
6. Hur nära eller långt ifrån den idealbilden befinner sig er organisation?
7. Finns det något övrigt att tillägga om IFOs organisering, som vi borde ha frågat om?

Här riktades svaren direkt till forskarna, men oftast uppstod diskussioner i grupperna om hur man skulle svara på frågorna. Forskarna ställde dessutom ett flertal olika följdfrågor, beroende på vad som diskuterades i de olika grupperna. Fokusgruppsdiskussionerna tog ca. 90 minuter per grupp.

Även påståendena i enkäten och frågorna till den efterföljande fokusgruppsintervjun ansågs av socialarbetarna vara adekvata med hänsyn till att vi studerade IFOs organisering.

Alla diskussioner och intervjuer spelades in i sin helhet. Två av forskarna genomförde fokusgruppsintervjuerna i alla tre kommunerna. Samma forskare transkriberade också fokusgruppsintervjuerna, eftersom det ibland var viktigt att kunna skilja ut personer från olika enheter.

Intervjuer med politiker och chefer

Enskilda intervjuer genomfördes med 15 personer: 3 politiker och 12 chefer. Intervjuerna var halvstrukturerade och tog ca. 60-90 minuter per intervju. Intervjuerna genomfördes av projektassistenter, en man och en kvinna. Båda projektassistenterna var erfarna socionomer med erfarenhet av socialt arbete i praktiken, undervisning på socionomprogrammet och egen forskning. Varje enskild intervju genomfördes av en av projektassistenterna. Intervjuerna genomfördes våren 2007 och var förlagda till intervjupersonens tjänsterum.

Intervjuguiderna som användes vid intervjuer med politiker och tjänstemän var konstruerade i enlighet med KAIMeR-teorin som två av forskarna i projektet tidigare utvecklat (Blom & Morén, 2007, 2010). Intervjuguiden var därför teoretiskt underbyggd, dessutom hade man vid konstruktionen beaktat resultat från tidigare forskning om socialt arbete i socialtjänsten.

Några intervjuer skrevs ut av den som utfört intervjuerna, de flesta intervjuerna skrevs emellertid ut av en annan projektassistent.

Intervjupersonerna (politiker och chefer) fick ta del av sin egen transkriberade intervju och gavs möjligheten revidera, lägga till eller ta bort information. Det var bara i något enstaka fall det fanns önskemål om att ändra en faktauppgift. Intervjuerna resulterade i drygt 230 sidor (enkelt radavstånd) ordagrant transkriberad text.

Elektronisk enkät

Undersökningen genomfördes med hjälp av en internetbaserad on-lineenkät med en unik inloggning för varje respondent. Detta innebär att varje respondent per e-mail får en Internetlänk till enkätformuläret och att den länken är unik för just den personen. Så fort personen svarat på enkäten avaktiveras länken. En respondent kan följaktligen bara svara en gång på enkäten. Datainsamlingen pågick mellan 2 april 2008 och 24 juni 2008. Enkäten bestod av 133 frågor. Vissa frågor kunde bara besvaras genom fasta svarsalternativ medan andra hade karaktären av öppna frågor som tillät relativt långa fria skriftliga utsagor. Diverse kombinationer av ovanstående frågetyper förekom också i formuläret.

En av on-lineenkätens styrkor är att datorvana respondenter, vilket de flesta socialarbetare är, får tillfälle att lämna uttömmande skriftliga svar utan att hämmas av de krav på formulering och rättstavning som skrivandet för hand ställer, dessutom på ett begränsat utrymme i en pappersblanklett eller formulär. Bland annat av denna anledning lämnade enkäten ett ganska stort skrivutrymme, 450 tecken, för svar på öppna frågor. Även om 450 tecken är ett relativt stort skrivutrymme visade det sig inte räcka till för vissa respondenter. Speciellt när det gällde frågor som av respondenterna sågs som extra angelägna

tenderade de att betrakta enkätens öppna svar mer som en krönika än som enkätsvar.

En enkät uppbyggd på detta vis genererar både numeriska data av diverse slag, d.v.s. data på både olika skalnivåer och olika typer av variabler, och kvalitativa data i form av fritext. Elektroniska enkäter kan förses med obligatoriska frågor, d.v.s. frågor som om de lämnas obesvarade hindrar inlämning av hela enkäten och därigenom tvingar respondenten att avge ett svar på dessa frågor. I den här aktuella enkäten var bara frågan om vilken kommun man arbetar i obligatorisk.

Enkätformuläret och registrering av inkommande svar administrerades av ett företag som specialiserar sig på elektroniska undersökningsprocedurer. Detta företag tillhandahöll också servrar och all annan nödvändig infrastruktur. Däremot hade jag ensam rätten att sköta systemet som administratör och var följaktligen ansvarig för hela datainsamlingsprocessen. Jag och de andra involverade forskarna ansvarade för grafisk design av enkätformuläret.

Data från enkätundersökningen exporterades från servern i form av semikolonstrukturerade filer som översattes till det datamatrisformat som används av de statistiska programmen SPSS och PASW Statistics. Fritextdata (svar på öppna frågor) betraktades som fritextvariabler (string variables) och registrerades i samma datamatris som de numeriska variablerna. Ett sådant förfarande ger forskaren högsta möjliga grad av insyn och kontroll över materialet. Jag utförde själv dessa moment och hade följaktligen full kontroll över processen liksom fullständig insyn i möjliga felkällor.

2.4. Metodologiska överväganden

Har jag studerat rätt saker och gjort det på rätt sätt?

Den första halvan av ovanstående rubrik handlar om det som kallas validitet, d.v.s. hur väl en undersökning fångar in det fenomen forskaren avsett att studera. Validitet handlar ytterst om insamlade datas relevans för undersökningens problemställning. Att genomföra en undersökning på rätt sätt kallas reliabilitet eller tillförlitlighet. Det syftar alltså på graden av noggrannhet och tillförlitlighet i den mätprocedur forskaren använt sig av (jfr. t.ex. Hellevik, 1984). Jag använder benämningen ”mätprocedur” för alla metoder och tekniker för datainsamling oavsett hur kvantitativa eller kvalitativa de är.[8] Validitet och

[8] Den kvantitativt inriktade forskaren Hellevik har intressant nog en mer inkluderande och nyanserad syn på reliabilitet än den som fallstudieforskaren Yin företräder. Yin menar att reliabilitet framför allt handlar om att man kan upprepa undersökningens procedurer och komma fram till samma resultat (Yin, 1994 s. 33).

reliabilitet är till viss del varandras förutsättningar. Hög reliabilitet är en nödvändig, men inte tillräcklig, förutsättning för hög validitet. Ibland kan de två vara i konflikt med varandra, speciellt i situationer där forskaren tvingas att välja mellan:

> *en metod, som ger hög tillförlitlighet, men där det man mäter ligger litet vid sidan av det som man egentligen är intresserad av, och en metod, som är mindre tillförlitlig, men som är mer direkt försök att mäta den teoretiska egenskapen* (Hellevik 1984, s. 140).

De undersökningar denna avhandling bygger på är mycket komplexa och innehåller ett brett spektrum av både kvalitativa och kvantitativa metoder, vilket skapar ett flertal specifika validitets- och reliabilitetsproblem. Utan att här gå in på metodologiska enskildheter kan sägas att det forskarlag som jag ingick i explicit har arbetat med validitets- och tillförlitlighetsproblemen på flera sätt. Framförallt genom att:

- I möjligaste mån använda begrepp förankrade i tidigare forskning och teorier.
- Noggrant välja datainsamlingsmetoder och göra operationaliseringar så att operationaliseringarna fångade in innebörden i de teoretiska begreppen (detta kallas vanligtvis för inre validitet eller begreppsvaliditet). Det inhämtades innan datainsamlingen synpunkter från personer (socialarbetare och klienter) med sakkunskap om de faktiska förhållanden som studien syftade till att undersöka. Det är extra viktigt när ett teoretiskt begrepp eller en definition innehåller flera aspekter och det finns risk för låg innehållsvaliditet.
- Testa både datainsamlingsmetoder och enstaka operationaliseringar (t.ex. intervju- och enkätfrågor) på andra informanter och respondenter än de som senare ingick i den egentliga undersökningspopulationen. Allt i syfte att i möjligaste mån minska mängden slumpmässiga fel i datamaterialet.
- Systematiskt och noggrant registrera, bearbeta och analysera data.
- Systematiskt och noggrant redovisa resultaten både inom forskarlaget och utåt. En resultatredovisning som öppnar för kritik och efterprövning.

Sammantaget anser jag att detta borgar för en acceptabel validitet och reliabilitet.

Generaliserbarhetsproblematik

Modern västerländsk vetenskap bygger på tre distinkta sätt att förhålla sig till generaliseringar. De två första uttrycktes tydligast av Sir Francis Bacon som hävdade att det bara finns två vägar till sanningen. Antingen flyr man helt från empirin och våra sinnens begränsningar och förlitar sig på generella lagar vars

mest perfekta form utgörs av de matematiska axiomen eller så generaliserar man empiriska fynd så att man kan ”extrahera” generella lagar.[9] Det tredje sättet utvecklas under den romantiska eran och fokuserar på det specifika och partikulära på gränsen till förkastande av all generalisering.

> *To generalise is to be an idiot. To particularize is the lone distinction of merit. General knowledges are those that idiots possess.* (Blake, 1808 efter Stake, 1978 s. 6)

Som oftast ligger sanningen om sanningsproduktion någonstans i skärningspunkten mellan sådana konkurrerande vetenskapsideal. Åtminstone om man ansluter sig till Robert Stakes syn på saken:

> *Generalization may not be all that despicable, but particularization does deserve praise. To know particulars fleetingly of course is to know next to nothing. What becomes useful understanding is a full and thorough knowledge of the particular, recognizing it also in new and foreign contexts.*
>
> *That knowledge is a form of generalization too, not scientific induction but* ***naturalistic generalization***[10]*, arrived at by recognizing the similarities of objects and issues in and out of context and by sensing the natural covariations of happenings. To generalize this way is to be both intuitive and empirical, and not idiotic.* (Stake, 1978 s. 6)

För andra gången i mitt liv deltog jag i ett forskningsprojekt av fallstudiekaraktär. Första gången rörde det sig om det så kallade Katrineholmsprojektet (Åberg, 1990). Katrineholmsprojektet var en replikation, alltså en nära på identisk upprepning av en annan studie. Den studie som då upprepades var den klassiska ”Människan i industrisamhället” av Torgny T. Segerstedt och Agne Lundquist (Segerstedt & Lundquist, 1952, 1955). Det var Sveriges första moderna storskaliga sociologiska undersökning som dessutom lade grunden för svensk sociologi som vetenskap och akademisk disciplin. Segerstedt var vid tidpunkten för studien redan utnämnd till landets förste professor i sociologi[11] vid universitetet i Uppsala, men han väntade med att tillträda professuren tills undersökningen var klar. I replikationen undersöktes anställda på samma tre industriföretag i Katrineholm som ingick i Segersteds ursprungliga studie.[12] Det

---

[9] Francis Bacon uttrycker detta på följande, nästan poetiska, sätt: *And to make my meaning clearer and to familiarize the thing by giving it a name, I have chosen to call one of these methods or ways* ***Anticipation of the Mind****, the other* ***Interpretation of Nature****.* (Bacon, 1620, Preface, fet stil i stället för originalets kursivering).

[10] Fet stil markerar originalets kursivering.

[11] Samhällsvetare tvistar än idag om det är Gustaf Steffen eller Torgny T. Segerstedt som ska tituleras landets första professor i sociologi. En grundlig utredning av detta ämne finns i Larsson (2001).

[12] Jag, liksom resten av forskarlaget, hade turen att diskutera metodologin bakom ”Människan i industrisamhället” med Torgny T. Segerstedt (1908-1999). Han var då 81 år gammal, något som inte påverkade hans intellektuella skärpa.

handlade alltså om tre fall precis som i denna avhandling. Eftersom företagen var stora gjorde SCB i Örebro för projektets räkning ett slumpmässigt urval av de anställda. Socialarbetarstudien i denna avhandling bygger på en total-undersökning av de anställda på respektive arbetsplats.

Jag minns mycket väl hur diskussionerna inom forskarlaget då gick. Det vi befarade mest var att man kunde ifrågasätta resultatens generaliserbarhet. Samtidigt som var vi övertygade om att resultaten inte bara sade något om förhållandena på just de här tre företagen utan också bidrog till förståelsen av förhållanden inom tillverkningsindustrin i Sverige, d.v.s tillförde ny information i ett bredare arbetssociologiskt sammanhang. Valet stod mellan att skriva ett detaljerat avsnitt om analytisk generaliserbarhet och gardera sig åt alla möjliga håll och kanter, eller hålla det hela väldigt kort och hoppas på läsarnas sunda förnuft. Det senare alternativet vann och Rune Åberg och Göran Cigéhn tog sig an generaliserbarhetsproblemet med den självklarhet som bara en etablerad vetenskap besitter. Lösningen har formen av en halv boksida där huvudpoängen är:

> *Vår ambition är därför att dra slutsatser bortom den statistiska representativitetens gräns. Härvid har vi kommit att ställas inför samma generaliseringsproblem som möter de flesta fallstudier. Vilken allmängiltighet har resultat som baseras på data från en begränsad grupp?*
>
> *För att svara på frågan får man lämna tanken på statistisk representativitet och i stället tänka i termer av analytisk representativitet… Rent allmänt kan man säga, att när resultatet blir ett annat än vad fallets särart ger anledning att förmoda, då kan man tillmäta resultatet större betydelse än om motsatsen gäller. Skulle det generella och det specifika verka åt samma håll vet man ju inte vilken relativ styrka de båda krafterna haft. Vilka generaliseringar som är rimliga att göra blir till en bedömningsfråga som får aktualiseras vid varje enskild analys.* (Cigéhn & Åberg, 1990 s. 111-112)

Katrineholmsprojektet var något enklare i sitt upplägg än föreliggande socialarbetarstudie. Framför allt var inslaget av renodlat kvalitativa metoder betydligt mindre och liknade mest socialarbetarenkäten, som i sin tur är ett utpräglat exempel på det som Stake kallar för *highly statistical case studies* (Stake, 1978 s. 7)

Åbergs och Cigéhns hantering av generaliseringsproblemet är en sociologisk variant av analytisk generaliserbarhet.[13] Analytisk generaliserbarhet kan hävdas när två eller fler fall ger empiriskt stöd åt två eller fler konkurrerande teorier (t.ex. Yin, 1994 s. 31-32).[14] I studier av mer utforskande karaktär, som i denna

---

[13] Inom socialt arbete har begreppet analytisk generaliserbarhet fr.a. fått spridning genom Yins (1994) och Stakes (1995) skrifter om fallstudier, samt Kvales bok om kvalitativa intervjuer (1997).

[14] Steinar Kvale gör en bredare tolkning av innebörden i begreppet ”analytisk generaliserbarhet”. Hans tolkning ligger närmare Stakes ”naturalistiska generaliserbarhet” med inslag av

avhandling, som inte kan luta sig mot etablerade teoribildningar – som berör fallens särart – blir den analytiska generaliserbarheten besvärligare. I sådana fall är det mer fruktbart att tänka i termer av naturalistisk generalisering.

Naturalistisk generalisering betecknar kunskap erhållen genom observationer av systematiska likheter mellan olika objekt och händelser, likheter som uppträder i varierande sammanhang och situationer. Stake uttrycker det vackert genom att tala om … *sensing the natural covariations of happenings* (Stake, 1978 s. 6). Han drar relativt långtgående slutsatser när det gäller naturalistisk generalisering i fallstudier. Fallstudier avgränsar inte vår kunskapshorisont utan snarast utökar den. Genom vår naturliga tendens till naturalistiska generaliseringar: *One is left with more to pay attention to rather than less* (Stake, 1978 s.7). Han fortsätter sedan att påpeka att det faktum att fallstudier, genom analytisk generalisering, har varit av nytta vid skapandet av teorier inte nödvändigtvis betyder att det är den bästa användning för fallstudier. Han förutspår att fallstudier kommer att fortsätta vara en populär metod på grund av sin användbarhet för de som ägnar sig åt utveckling av teorier samt även söker universella lagar men också:

> *…because of the universality and importance of experiential understanding, and because of their compatibility with such understanding, case studies can be expected to continue to have an epistemological advantage over other inquiry methods as a basis for naturalistic generalization. …this method* ***has been tried***[15] *and found to be a direct and satisfying way of adding to experience and improving understanding.* (Stake, 1978 s. 7)

Inom sociologin pågår just nu en diskurs om ”moderatum generalizations”. Denna diskurs utgår från den enkla iakttagelsen att all kvalitativ sociologi vore meningslös om dess fynd inte kunde generaliseras. Den kvalitativa sociologins fynd kan inte generaliseras på statistiska grunder. Denna diskurs liknar i mångt och mycket Stakes tankegångar om naturalistisk generaliserbarhet. ”Moderatum generalizations” brukar definieras som mindre anspråksfulla (moderata) generaliseringar, ofta pragmatiska, som liknar de (naturalistiska) generaliseringar människor gör till vardags i syfte att orientera sig i sin livsvärld. Dessa generaliseringar är moderata i sin räckvidd, d.v.s gör inga anspråk på att vara fullt utvecklade teoretiserande beskrivningar av större sociala processer. De är också moderata i den bemärkelsen att de är öppna för ständig revision och ändringar (Payne & Williams, 2005 s. 296-297). Somliga sociologer pläderar för att man redan i designstadiet av forskningsprojekt bör försöka bygga in strategier och metoder som underlättar sådana generaliseringar. Payne och Williams (2005 s. 306) anger fem sätt att moderera generaliseringar från kvalitativa studier:

---

påståendelogik. Kvale utvecklar tyvärr inte sitt resonemang närmare, utan nöjer sig med en kort beskrivning (Kvale, 1997 s. 210-211).

[15] Stakes egen kursivering som här gjorts om till fet stil .

- genom att uttryckligen ställa frågan om hur många andra sammanhang det finns som ett visst resultat kan tillämpas på. Är det bara några få (smal generalisering) eller många (bred generalisering).

- problematisera tidsperioden. Social förändring gör att generaliseringar gällande nuet är mer valida än t.ex. generaliseringar som sträcker sig in i framtiden.

- problematisera hur väl en viss undersökning har lyckats karakterisera det studerade fenomenet, d.v.s. hur bra skattning (estimat) av fenomenet resultatet utgör. Ett mer precist estimat kan tillämpas på liknande fenomen i andra kontext än ”the immediate research setting”.

- att begränsa slutsatser till angivelse av tendenser eller vissa mönster. I så fall ökar sannolikheten att annan forskning kommer fram till liknande men inte identiska slutsatser.

- vara medveten om att generaliseringar är beroende av de studerade fenomenens ontologiska status. Kulturella, symboliska eller psykologiska fenomen är notoriskt svåra att generalisera om medan artefakter och i synnerhet fysikaliska objekt och deras sociala karakteristika är lättare att generalisera om.

Jag är övertygad om att resultaten i denna avhandling inte bara säger något om förhållandena inom just dessa tre IFO-organisationer utan också om IFO i andra kommuner. Av flera anledningar, inte minst på grund av Socialtjänstlagens krav, karakteriseras svensk individ- och familjeomsorg av en omfattande homogenitet avseende både arbetsuppdrag och arbetsuppgifter samt klientgrupper. Detta gör att även om jag tar ut generaliseringssvängarna ganska rejält så kommer mina slutsatser med nödvändighet ligga inom ramen för en mycket moderat generalisering, eftersom slutsatserna överförs på fall som har stora likheter med de studerade fallen. Centrala förhållanden som råder där liknar sannolikt, om än inte är identiska med, centrala förhållanden i de studerade fallen.

Däremot talar inte denna avhandling om hur man bör organisera IFO. Den tar inte heller ställning till, och ännu mindre rekommenderar något specifikt, när det gäller användning av specifika metoder i klientarbetet eller implementering av t.ex. evidensbaserad praktik (EBP).

När det i avhandlingen talas om den specialiserade, den blandade och den integrerade organisationen så är det primärt ett ”den” med liten bokstav. Det är just de konkreta studerade organisationerna, undersökningens fall (case) som åsyftas. Det går dock inte att förhindra att en del som läser avhandlingen i stället ser ett ”Den”, d.v.s gör en naturalistisk generalisering och tillämpar avhandlingens resultat på andra organisationer och situationer som liknar de studerade casen. Det innebär att den som generaliserar avhandlingens slutsatser

inte nödvändigtvis gör fel, men den som generaliserar får inte per automatik heller rätt.

Totalundersökning och undersökningspopulationens inneboende homogenitet

En betydande del av de resultat som avrapporteras i avhandlingen baseras på data om socialarbetare insamlad med hjälp av en elektronisk enkät. Det måste betonas att denna enkätstudie inneburit en totalundersökning och inte bara en undersökning av ett stickprov. Det gör att alla med statistiska metoder erhållna resultat från denna enkätundersökning gäller utan vidare för just enkätens undersökningspopulation. Därför är signifikanstestning på sätt och vis statistiskt onödigt. Signifikanstestning förekommer dock i avhandlingen men då bara som ett heuristiskt och pedagogiskt hjälpmedel, d.v.s. ett sätt att visa att t.ex. en procentdifferens är så stor att den skulle vara signifikant även i ett stickprov gjort med OSU.[16]

En synpunkt som forskarlaget ibland fått på sina rapporter och artiklar handlar om att man kan tänka sig att socialarbetare inom IFO som arbetar med olika typer av arbetsuppgifter – och följaktligen ibland med väldigt olika kategorier av klienter – är en större källa till variation i svaren på enkäten än IFOs organisationsform. Argumentet har ett betydande ”face plausibility”, för att travestera den etablerade termen ”face validity”. D.v.s. argumentet verkar vettigt och troligt vid första ”anblicken”. Det finns också en hel del studier som visar på betydande skillnader i synen på det egna arbetet mellan olika socialarbetargrupper inom individ- och familjeomsorgen, liksom på statusskillnader och (mikro)maktstrider mellan socialarbetarna (t.ex. Liljegren, 2008 a, b). Icke desto mindre är detta argument inte relevant för denna avhandling och de undersökningar den bygger på.

Argumentet kan huvudsakligen testas empiriskt på två sätt. Det första sättet är genom djuplodande kvalitativa studier på en eller några få arbetsplatser t.ex. socialkontor. Försök att utvidga sådana studier till en hel IFO-organisation i en kommun skulle kräva mycket stora resurser. Det andra sättet är genom att göra ett slumpmässigt urval av socialarbetare från landets samtliga IFO-organisationer. Stickprovet måste då vara mycket stort (alltså en omfattande urvalsfraktion) för att täcka sällan förekommande egenskaper i urvalspopulationen. Med andra ord, man behöver väldigt många respondenter för att kunna studera dem utifrån t.ex. vilken klientkategori de arbetar med. Icke slumpmässiga urval som direkt siktar på vissa specifika grupper av social-

[16] OSU betyder obundet slumpmässigt urval som utgör ”the golden standard” för slumpmässiga urval.

arbetare, skulle bara resultera i generaliseringsproblem av den typ som även denna avhandling tampas med.

Under analysarbetet av data insamlad via socialarbetarenkäten har forskarteamet inte kunnat konstatera nämnvärda källor till variation (definierad som varians), förutom just organisationerna själva och i viss utsträckning även myndighetsutövning respektive ”befrielse” från myndighetsutövning i tjänsten.[17] Vidare kan sägas att denna brist på variation inte är förvånade med tanke på den homogenitet som karaktäriserar svensk IFO, vilket ovan diskuteras i avsnittet om generaliserbarhet.

Forskningsetiska reflektioner

Det finns alltid en risk att: *att hamna i en situation där den egna fascinationen i kunskapssökandet jagar bort den etiska reflektionen* (Eriksson & Månson, 1991, s. 94). Samma författare driver tesen att ställande av forskningsetiska frågor bör prägla hela forskningsprocessen, inklusive avrapportering och publikationer (Eriksson & Månson, 1991, s. 94). En liknande tanke uttrycks också i den statliga utredningen om god sed i forskningen (SOU 1999:4). Forskningsetiska frågor aktualiseras inte bara hos den enskilde forskaren utan berör flera aktörer och sfärer i dagens komplicerade samhällen (Eriksson & Månson, 1991, s. 141-147; Dench et al. 2004, s. xix-xx). I detta komplicerade nät av aktörer och intressen finns det behov av strukturering av problematiken kring forskningsetiska frågor, som dessutom kan vara svåra att skilja från etiska regler som gäller praktik inom professioner som arbetar med andra människor. För denna avhandling är etiska regler formulerade av internationella associationer för sociologiämnet och för socialt arbete av särskild vikt (ISA, 2001; IFSW & IASSW, 2004). Dessa regler, liksom lagen om etikprövning av forskning som avser människor (Lag 2003:460), betonar att forskning bara får godkännas om den kan utföras med respekt för människovärdet och vid prövningen bör man alltid beakta mänskliga rättigheter och grundläggande friheter. Människors välfärd skall gå före samhällets och vetenskapens behov.

Det forskningsprojekt som denna avhandling bygger på har etikprövats av den regionala etikprövningsnämnden i Umeå. Nämnden fann att projektet inte föll inom etikprövningslagens område men avgav ett rådgivande yttrande. Nämnden ansåg projektet godtagbart ur etisk synpunkt (Dnr 05-156 Ö).

---

[17] ”Befrielse” används här för att understryka att i den blandade organisationen har man bestämt att de socialarbetare som direkt sysslar med olika former av klientinsatser inte har någon myndighetsutövning inom sin tjänst. Om detta är juridiskt hållbart, och verkligen möjligt i praktiken, är en intrikat fråga som inte vidare diskuteras i denna avhandling. Det viktiga i detta sammanhang är att personalen har internaliserat föreställningen om att ha eller inte ha myndighetsutövning i tjänsten, vilket rimligtvis också inverkar på relationer med klienten.

Samtliga undersökningsdeltagare i projektets alla faser informerades, skriftligen och/eller muntligen, om syftet med studien och deras egen roll. De informerades också att deltagandet var frivilligt och att de när som helst och utan motivering fick avbryta sitt deltagande.

Samtliga informanter i fokusgruppsstudien och intervjudelen av undersökningen fick möjlighet att kommentera utskrifter av den egna intervjun/fokusgruppsdiskussionen och förtydliga eller ta tillbaka uttalanden. Först därefter gav de godkännande till materialet.

Hantering av data och utformning av presentationer av studiens resultat utformades så att inga enskilda personer kan identifieras. Detta var också ett löfte till undersökningsdeltagarna.

Som läsaren av denna avhandling kan se är avidentifieringen utsträckt till att omfatta också de kommuner som undersöktes.

När det gäller den elektroniska enkäten finns det tekniska omständigheter som öppnar för möjligheten att identifiera personer som inte besvarat enkäten. Respondenterna var dock utlovade fullständig anonymitet. Jag och resten av forskarlaget medvetet avstod från alla försök att göra sådana bortfallsanalyser. Respondenters integritet och anonymitet fick odiskutabelt gå före vetenskapligt kunskapsintresse.

Kapitel 3. Sammanfattning och diskussion av avhandlingens delstudier

I detta kapitel sammanfattas de olika delstudierna var för sig. Varje delstudie placeras dessutom i ett bredare teoretiskt sammanhang. Därigenom kan de empiriska resultaten diskuteras på ett mer uttömmande sätt än vad som är möjligt i en artikel. I vissa fall har projektet genererat resultat som inte berörs i artiklarna pga. begränsningar i omfånget. Flera av dessa resultat är emellertid relevanta för förståelsen av utfallet i delstudierna. Här redovisas därför även flera av dessa opublicerade resultat.

3.1. Konvergens och paradigmskifte: *Från integrering till specialisering – om organisering av socialtjänstens individ- och familjeomsorg 1988-2008 (Artikel 1)*

Artikelns syfte är att beskriva hur individ- och familjeomsorgen i Sveriges kommuner är organiserad med avseende på specialisering och integrering. Detta syfte preciseras i tre frågeställningar:

- Hur är kommunernas IFO-verksamhet organiserad idag (2008)?
- Finns det något samband mellan kommunstorlek och organisationstyp?
- Hur har kommunernas IFO-organisationer förändrats sedan slutet av 1980-talet?

Analyserna i artikeln baseras på en kartläggning av hur Sveriges kommuner organiserade sin IFO-verksamhet år 2008. Samtliga av landets 290 kommuner har granskats i detta hänseende.

I artikeln identifieras fem olika sätt att organisera IFO-verksamheten på. Dessa sätt, som man kan kalla för modeller, är renodlade kategoriseringar av det empiriska underlaget. Varje sådan renodling eller modell finns i realiteten i flera olika varianter.

De fem modellerna är:

1) *Den integrerade organisationen* där IFO-verksamheten är indelad i områden (t.ex. geografiska områden, kommundelar, stadsdelar m.m.). I varje område bedrivs alla former av IFO-verksamhet. Personalen, framför allt socialsekreterare, sysslar med alla typer av förekommande arbetsuppgifter (en generalistprincip). Det kan dock inträffa att ett av områdena i en integrerad kommun har ett särskilt

ansvar för en viss typ av frågor (t.ex. familjerättsliga frågor). I sådana fall är familjerätten gemensam för samtliga områden.

2) *Organisation med personbunden specialisering*. Kanske är det lämpligare att i stället för personbunden tala om befattningsbunden specialisering. Man arbetar fortfarande enligt generalistprincipen, men en specialisering finns såtillvida att vissa typer av ärenden styrs till en speciell befattning med särskilt ansvar för just den typen av ärenden.

3) *Organisation med problembaserad specialisering* innebär att IFO-verksamheten är uppdelad i ett flertal enheter som ska matcha olika slags problematik hos klienterna. Olika kommuner identifierar och indelar klienters problematik på olikartade sätt. Därför kan specialiseringen ibland begränsas till ett fåtal enheter och ibland vara mycket långtgående.

4) *Organisation med funktionsbaserad specialisering* gör åtskillnad mellan olika funktioner eller grupper av funktioner i organisationen. Vanligt förekommande är åtskillnaden mellan utredning och insats eller mottagning, utredning och behandling. Den bärande idén är att klienten ska tas emot och utredas av en enhet i organisationen som sedan ger en annan enhet i uppdrag att utföra den beslutade insatsen.

5) *Multispecialiserad organisation* består av enheter som dels är uppdelade efter typ av problem och dels efter funktion. I verkligheten finns det en stor flora av sådana uppdelningar betingade av anpassning till lokala förhållanden och svårigheter att upprätthålla exakta gränsdragningar mellan enheterna.

Artikeln visar att IFO i Sverige helt domineras av organisationer med problembaserad specialisering. Denna organisationsform finns idag i 222 kommuner. Ytterligare 45 kommuner har IFO organiserad som en multi-specialiserad organisation. Individ- och familjeomsorgen i Sveriges kommuner har alltså sedan 1980-talet gått från ett mer generalistiskt och integrerat arbetssätt till en typ av organisation med specialiserade arbetsgrupper. Det är förstås omöjligt att exakt datera denna övergång och bestämningen 1980-talet syftar på den litteratur som i en eller annan mening dokumenterat detta skeende, exempelvis Eriksson och Karlsson (1989). Denna dokumentation begränsar sig dock till några nedslag vid ett fåtal tidpunkter och ger ingen fingervisning om orsaker till övergången eller dess dynamik.

Den integrerade organisationstypen finns numera kvar bara i ett fåtal små kommuner. Dessa kommuner är numera så sällsynta att de kan betraktas som reservat för en ”utrotningshotad” organisationsform. Förändringen har varit så markant att man kan tala om ett paradigmskifte inom IFO. Termen paradigm brukas och missbrukas nuförtiden i alla möjliga sammanhang. Thomas Kuhn

(1962) myntade begreppet (paradigm shift) i samband med hans studier av hur vetenskapliga förebilder och tankemönster förändras genom en revolutionär process. Det vore att gå för långt att hävda att organisationsförändringen i svensk IFO har varit revolutionsartad. Strikt taget tillåter inte dagens kunskapsläge några säkra slutsatser angående förändringens mekanismer. Flera möjliga förklaringar har föreslagits, allt från ekonomisk nödvändighet till allmän isomorfism, men ingen av dessa kan åberopa tillräckligt empiriskt stöd. Det finns dock flera på sätt och viss revolutionerande aspekter av detta skifte. En aspekt är att det finns en diskrepans mellan andemeningen i Socialtjänstlagen[18] som innebär holism och det sätt på vilket lagen av kommunerna omsatts i praktisk verksamhet. En annan aspekt rör den enskilde socialarbetarens roll och arbetssituation i specialiserade organisationer, till följd av ökat antal klientkontakter av begränsad karaktär. Denna aspekt är viktig, eftersom en central komponent och påtaglig fast immateriell resurs i socialt arbete är etablerandet av meningsfulla och bärande relationer till klienterna (t.ex. Ribner & Knei-Paz, 2002; Knei-Paz, 2009). En tredje aspekt handlar om vilken slags socionomer som ska utbildas. Högskoleverkets senaste (2009a) utvärdering av socionomutbildningarna tar ställning för utbildning av generalistkaraktär.

En mekanism som kan vara relevant när man diskuterar orsaker till IFOs organisatoriska konvergens och isomorfism har att göra med eventuell anpassning till svenska kommuners medlemskap i Svenska Kommunförbundet (sedan mars 2007 Sveriges kommuner och landsting, SKL). Modern organisationslära har börjat rikta uppmärksamhet mot organisationer vars medlemmar utgörs av andra organisationer (Ahrne & Brunsson, 2001, 2008). Sådana metaorganisationer ställs inför sammanhållningsproblematik som är olika sammanhållningsproblematiken i organisationer med individer som medlemmar. Framförallt måste metaorganisationer lyckas med konststycket att åstadkomma likhet mellan medlemmarna (och mellan medlemmarna och metaorganisationen), samtidigt som man måste se till att medlemmarna inte blir alltför lika varandra (och metaorganisationen). För stora krav på likhet kan rentav störa medlemsorganisationers verksamhet och identitet. För mycket likhet hotar också metaorganisationen eftersom medlemmarna då själva kan fylla alla funktioner som metaorganisationen tar hand om. Metaorganisationer måste också motarbeta tendenser till klusterbildning i vilken bara vissa medlemmar är väldigt lika varandra. En sådan klusterbildning riskerar att splittra metaorganisationen. För stark olikhet, speciellt mellan medlemmar och metaorganisationen som sådan, gör metaorganisationen till en dålig representant för medlemsorganisationers intressen (Ahrne & Brunsson, 2001, 2008).

[18] Se t.ex. SOU 1999:97, s. 181-182 och Regeringens proposition 2000/01:80, s.81 och 85-86.

Metaorganisationsteorin öppnar för nya sätt att se på den organisatoriska likriktning som ägt rum inom socialtjänsten och IFO i synnerhet. Det vore givande att studera de likhets- och olikhetsskapande processer som skedde under den tid då Svenska Kommunförbundet växte sig starkare och tog över allt fler av medlemmarnas (kommunernas) uppgifter. Mot slutet av sin existens blev Svenska Kommunförbundet en fullfjädrad arbetsgivar- och intresseorganisation. Övertagande av medlemsorganisationers uppgifter, samt styrning och påverkan på dessas verksamhet inklusive spridning av en gemensam organisationskultur, blev ännu påtagligare efter bildandet av Sveriges kommuner och landsting. Vissa delar av den problematiken har studerats av Elisabet Lindberg vars empiriska studier har teoretiserats av Göran Ahrne och Nils Brunsson (Ahrne & Brunsson 2001, 2008; Lindberg 2000). Det saknas dock specifika studier av kommuners organisationsmodeller relaterade till bildandet av starka metaorganisationer.

3.2. Att forma villkor för klientarbete: *Specialisering eller integration? En studie av socialarbetares syn på arbetsvillkor och insatser i tre organisationsformer (Artikel 2)*

Socialarbetares syn på arbetsvillkor och insatser i den speciella organisation man är anställd i är viktiga komponenter i förståelsen av individ- och familjeomsorgens organisatoriska betingelser. Den studie som presenteras i artikel två syftar till att beskriva, analysera och jämföra socialarbetares arbetssätt och attityder till specialisering respektive integration i tre kommuner med skilda organisationsformer. Syftet är av övergripande karaktär och preciseras i tre mer specifika frågeställningar:

- Hur skiljer sig organisationsformerna åt med avseende på kontextuella villkor för klientarbetet (samordning av funktioner och kompetenser, delegation, arbetsledning)?
- Hur utformas socialarbetarnas insatser i de respektive organisationsformerna (myndighetsutövning kontra behandling, helhetssyn, samarbete, klientens delaktighet)?
- Vilken syn har man på uppföljning av insatser och resultat (organisation och ansvar)?

Studien är i huvudsak deskriptiv. Beskrivningar och iakttagelser används för att föra ett hypotesgenererande resonemang om kopplingen mellan organisations-

form och verksamhetsinnehåll. En central iakttagelse i studien handlar om en motsättning, eller ett övergripande spänningsfält, mellan den social-administrativa och den professionsbaserade organisationslogiken. I den social-administrativa logiken är specialiserade insatser primärt kopplade till funktioner, uttryckta som specifika befattningar, och formell kompetens. I den professionsbaserade organisationslogiken är specialiserade insatser primärt grundade i kunskaper och professionell kompetens. Den senare tycks också lägga större vikt vid helhetssyn och personkontinuitet i klientarbetet. Personkontinuiteten kan ses på två olika sätt. De ena sättet betonar att klienten för det mesta har kontakt med en speciell socialarbetare. Det andra synsättet betonar att organisationen är beroende av att en speciell person innehar en viss ställning i organisationen. Socialarbetare med sin unika kunskap om vissa klienter är inte lätt utbytbara, inte minst för att det kan våra svårt att hitta ersättare med rätt kompetens och med vilja att arbeta integrerat. Studien visar att dessa organisationslogiker kan vara samtidiga och delvis sammanvävda, d.v.s. förekomma samtidigt i samma IFO-organisation, men att olika organisationsformer kan ha olika tyngdpunkter i dessa underliggande logiker.

De konkreta svar på frågeställningarna som studien gav kan sammanfattas på följande sätt:

1) Det finns stora skillnader mellan organisationerna avseende de kontextuella villkoren. Den specialiserade organisationen kännetecknas av formaliserade kontakter mellan både funktioner/befattningar och mellan olika avdelningar. Verksamheten är i stor utsträckning lagstyrd och domineras av myndighetsutövning. Delegationen till lägre befattningar, vilket de facto innebär de socialarbetare som möter klienter, är mycket begränsad och detaljerad. Professionsstyrningen i det direkta klientarbetet är svag. Rutiner för samverkan mellan olika funktioner är bristfälliga. Arbetsledningen förmår inte heller kompensera för brister i rutinerna. Arbetsledningens funktion går ut på att upprätthålla en gränsdragning mellan enheterna och samtidigt försöka upprätta fungerande samarbete över dessa formella gränser.

Organisationen med blandform har byggt in rutiner, och också tid, för obligatorisk samverkan mellan olika funktioner och avdelningar. Organisationen balanserar också myndighetsutövning mot insats/behandling. Delegationen, d.v.s. på vilken nivå besluten tas, varierar beroende på typ av beslut. En viss grad av professionsstyrning finns i det direkta klientarbetet. Arbetsledning sker huvudsakligen genom inre idémässig styrning, vilket skapar utrymme för den enskilde socialarbetares kreativitet. På det sättet kan arbetsledningen balansera mellan formella krav och styrning inifrån organisationen.

Den integrerade organisationen utgör, på samtliga punkter i de kontextuella villkoren, en stark kontrast mot båda de andra organisationerna. Eftersom det

inte finns några funktioner i form av specialiserade befattningar behövs det inga formella rutiner för samverkan. Behov av spetskompetenser tillgodoses genom spontan organisering genom vilken vissa anställda får fördjupa sig i en speciell problematik. Delegationen är mycket långtgående och ger stort inflytande över klientarbetet. Följaktligen behövs få rutiner för att balansera myndighetsutövning och behandlig. Denna balansakt äger ändå rum i varje anställds dagliga arbete. Professionsstyrningen är mycket stark och arbetsledningen ligger i stor utsträckning hos de socialarbetare som har kompetensen i enskilda klientärenden.[19] Organisationen bärs upp av kommunikation och tillit. Detta gäller både inom organisationen och i relation till klienter. Arbetsledningens funktion är att försöka anställa olikartade kompetenser och se till dessa kombineras från fall till fall beroende på ärendets karaktär. Denna ledningsfunktion är dock inte speciellt framträdande eller tydlig.

2) Även när det gäller utformning av insatser finns det tydliga skillnader mellan organisationerna. På flera ställen i denna avhandling framträder den specialiserade och den blandade organisationen som i flera avseenden lika varandra. I båda organisationerna strävar man efter att skilja myndighetsutövning och behandling åt. I fallet med den blandade organisationen är åtskillnaden inbyggd på ett explicit sätt i organisationsstrukturen och återspeglas i proportionen av olika befattningar i organisationen.[20] I den integrerade organisationen är myndighetsutövning och behandling fullständigt integrerade och genomförs av samma person eller team.

Den specialiserade och den blandade organisationens insatser präglas av specialisering kopplad till funktioner och befattningar (mottagning, utredning och insats) och formell kompetens. Den specialisering som förekommer i den

---

[19] En stark professionsstyrning, som i det här fallet, kan i vissa situationer vara något problematisk. I delstudie 6 visas t.ex. att socialarbetare i den integrerade organisationen upplever både ett tungt ansvar i sitt klientarbete och samtidigt brist på möjlighet att i problematiska situationer konsultera en chef. Som en av respondenterna uttryckte det *chefen är långt borta.*

[20] Den blandade organisationen framstår i den elektroniska enkäten som väldigt olik de övriga med avseende på befattningsstruktur. 44,4 procent är anställda som socialsekreterare (67,2 procent i den specialiserade och 78,3 i den integrerade) samtidigt som 22,2 procent arbetar som behandlingsassistenter och ytterligare 8,6 procent som assistenter. Båda assistentkategorierna är mycket ovanliga i den specialiserade och den integrerade organisationen (0,8 procent i den specialiserade och 4,3 i den integrerade). Den blandade organisationen uppvisar också tecken på att en organisatorisk åtskillnad mellan myndighetsutövning (som då är koncentrerad till utredningsverksamheten) och behandling skapar vissa företeelser som är unika för organisationstypen. I intervjuer med chefer från den organisationen finns belägg för att personal som arbetar med behandling överprövar de utredningar som teoretiskt sett ska ligga till grund för deras insatser. Det händer alltså att behandlingssidan gör det som dess anställda anser lämpligt för klienten oavsett vad utredarna säger. Samtidigt har den behandlande personalen ingen myndighetsutövning och följaktligen ingen rätt att fatta sådana beslut. En sådan överprövning strider därför mot hela tanken med organisationsmodellen.

integrerade organisationen handlar framför allt om den enskilde socialarbetarens kunskaper och professionella kompetens. I denna organisation är följaktligen samordning mellan kompetenser nästan uteslutande spontanorganiserad, d.vs. situationsanpassad efter klienters unika problemsituation. I den specialiserade organisationen är samordningen nästan helt formaliserad, och i den blandade organisationen har samordningen formen av speciella samverkansmöten mellan båda funktionerna (utredning och insats) och oftast också klienten. Den formalisering av samordningen som finns i den specialiserade organisationen är ett utslag av det faktum att det saknas en organisatorisk idé om helhetssyn och följaktligen av att insatser villkoras direkt av organisationen. Båda de andra IFO-organisationerna har en tydlig organisatorisk idé om helhetssyn, men förverkligar den på två olikartade sätt. Detta återspeglas bl.a. i klientens delaktighet som eftersträvas tydligt i dessa organisationer (som dock återigen tar sig olikartade uttryck beroende på organisationstyp). I den specialiserade organisationen eftersträvas också klientens delaktighet, men konkreta former för delaktighet varierar mellan olika enheter i organisationen.

En slutsats i artikeln är att i den specialiserade, och i vis mån den blandade, organisationen hamnar den professionella kompetensen i skuggan av den formella kompetensen och myndighetsperspektivet. I dessa organisationer har vi att göra med specialiserad socialtjänst som fokuserar på socialtjänstens myndighetsroll. I den integrerade organisationen är situationen den omvända. Den bedriver högt specialiserat socialt arbete i socialtjänsten. Med andra ord fokuserar den integrerade organisationen primärt på professionsutövningen.

3) Professionens starka ställning i den integrerade organisationen gör sig också gällande i synen på uppföljning av insatser och resultat. I den organisationen ser man uppföljning och utvärdering av insatser och resultat som primärt en fråga för professionen och inte en fråga för ledningen. I den specialiserade och den blandade organisationen ses uppföljning och utvärdering primärt som en fråga för organisationsledningen. Det kanske mest intressanta är dock att ingen av dessa tre organisationstyper har utvecklat en mer djupgående idé om uppföljning och utvärdering av insatser och resultat.

Varför just dessa organisationsformer?

I artikel 2 berörs också ett tema (som sedan återkommer i artikel 3, men då utifrån ett annat empiriskt underlag) som handlar om mekanismer bakom valet av organisationsform. Organisationsförändringarna av de tidigare IFO-strukturerna har tillkommit på lite olika sätt i de tre verksamheterna. I den specialiserade organisationen har förändringen primärt kommit uppifrån på

initiativ av politiker och de högsta tjänstemännen. I den blandade och integrerade organisationen har socialarbetarna haft en påtagligt aktiv roll både när det gäller organisationens bärande idé och genomförande. Denna aktiva roll var som tydligast i den integrerade organisationen och där fanns också den starkaste personkontinuiteten i skapandet av den nya organisationsformen.

Valet av organisationsform tyck ha effekter på flera plan. Det påverkar personalens uppfattning om vad som är möjligt att åstadkomma inom den givna organisatoriska ramen. Flera av socialarbetarna i den specialiserade organisationen – även om de accepterade problemspecialiseringen som sådan – var kritiska till olika inslag i den rådande formen, men de såg samtidigt begränsade möjligheter till revidering eller (för)ändring. I den blandade och integrerade organisationen var det mera naturligt att experimentera sig fram – inom ramen för den rådande organisatoriska grundformen. I artikeln tolkas det som en aspekt av temat struktur–agentskap: Den sociala interaktionen förefaller i den specialiserade organisationen primärt främja reproduktion, medan den i de senare fallen i högre grad främjar en kontinuerlig transformering av den sociala strukturen. Det kan alltså göra skillnad huruvida man ser specialisering som en fråga om organisationsform eller som en bärande idé i klientarbetet.

Att vara sig själv på jobbet

I artikeln avhandlas inte i detalj frågan om huruvida organisationsform påverkar enskilda socialarbetares syn på sin yrkesroll. Det är dock en berättigad fråga, ty om organisationen påverkar hur man ser på sin yrkesroll kan den på sikt, på ett mer bestående sätt, förändra socialarbetares uppfattning om meningen med det egna sociala arbetet. Det är möjligt att utifrån enkätens resultat undersöka vissa aspekter av beroendet mellan struktur och agentskap, speciellt graden av överensstämmelse mellan det sätt man utför sitt arbete på och det sätt man skulle vilja utföra sitt arbete på.

Den organisation som man arbetar i sätter ramar för vilka arbetsuppgifter som ska utföras och på vilket sätt. Man kan på det intellektuella planet vara väldigt medveten om den egna organisationens funktionssätt, dess styrkor och svagheter, liksom de begränsningar och möjligheter den skapar för socialarbetarnas dagliga klientarbete. Delstudie sex visar att en sådan, ibland tämligen kritisk och granskande intellektuell medvetenhet är mycket utbredd bland de anställda i samtliga tre organisationer. Frågan är dock om denna medvetenhet syns i den rutinbetonade vardagen med sitt flöde av ärenden, klientmöten osv. Om en sådan medvetenhet skulle lysa igenom i det dagliga arbetet borde den synas i en diskrepans mellan det man faktiskt gör och hur man skulle vilja göra i stället. Ovanstående har formulerats i två frågeställningar:

- Vilken grad av överensstämmelse finns det mellan socialarbetares faktiska yrkesroll och den yrkesroll han/hon skulle vilja ha?
- Finns det en relation mellan olika sätt att organisera IFO och de anställdas upplevelse av eventuell diskrepans mellan hur socialarbetarrollen ser ut och hur man skulle vilja att den ser ut?

Dessa forskningsfrågor aktualiserar också frågor om eventuella skillnader mellan de tre organisationstyperna avseende den substantiella innebörden av den egna yrkesrollen, dvs. graden eller styrkan av en viss aspekt av yrkesrollen.

I den elektroniska enkät som riktades till socialarbetarna mättes deras bedömning av hur deras socialarbetarroll oftast såg ut och hur de skulle vilja att den såg ut. Mätningen gjordes med 10-gradiga skalor omfattande 5 aspekter av den faktiska och den önskade socialarbetarrollen. Aspekterna rörde att vara: personlig respektive opersonlig, informell respektive formell, medmänniska respektive tjänsteman, varm och empatisk respektive distanserad och slutligen flexibel respektive byråkratisk.

Nedan visas en av skalorna i den typografiska form den hade på respondenters datorskärmar.

Skalor rörande önskad yrkesroll har formulerats som en fråga**:** *Hur SKULLE DU VILJA att din socialarbetarroll såg ut?*

Fråga 78. Hur ser din socialarbetarroll OFTAST ur?

Markera i lämplig ruta på skalan 1 till 10.

o1= PERSONLIG o2 o3 o4 o5 o6 o7 o8 o9 o10= OPERSONLIG

Undersökningspopulationen omfattade 249 socialarbetare, varav 136 socialsekreterare. Det interna bortfallet uppgick till ca 10 procent.

Svaren analyserades med bivariata sambandsanalyser (produktmomentkorrelations-koefficient) med two-tailed signifikanstestning samt variansanalys med One-Way ANOVA med parvis exkludering av ”missing cases”.

Eftersom de relevanta variablerna är konstruerade som skalor med distinkta numeriska värden kunde, i teknisk mening, ovannämnda metoder användas. Som vanligt inom samhällsvetenskapen måste man dock väga strikt matematiska premisser för användandet av en viss metod mot den praktiska forskningsnyttan.[21]

[21] Flera statistiska metoder (t.ex. variansanalyser, regressioner av olika slag m.m.) bygger på flera antaganden (assumptions) om hur verkligheten är beskaffad. Antagandena handlar bl.a. om att variablerna har hög skalnivå och normal fördelning av variabelvärden i populationen. Sådana

Man har den yrkesroll man önskar sig

Resultaten är slående och kan tolkas som att det handlar om nästan identiska variabler. Tabell 4 visar genomgående väldigt starka korrelationer. Att fråga om hur man skulle vilja att socialarbetarrollen såg ut är i princip samma sak som att fråga om hur socialarbetarrollen ser ut.

Socialarbetarna som kollektiv ansåg alltså att de har den socialarbetarroll de önskar sig.

Tabell 4: Korrelationer mellan olika aspekter av den faktiska och den önskade socialarbetarrollen

Aspekter av socialarbetarrollen	Pearson's r
Personlig – Opersonlig	0,885 ***
Informell – Formell	0,873 ***
Medmänniska – Tjänsteman	0,846 ***
Varm & empatisk – Distanserad	0,853 ***
Flexibel – Byråkratisk	0,800 ***
n=	249

(med en viss variation p.g.a. "pairwise exclusion of cases")

Signifikans: *** = 0,01, ** = 0,05, * =0,10

Det fanns följaktligen nästan ingen diskrepans mellan den socialarbetarroll man har och den man eventuellt skulle kunna önska sig. Bilden förändrades inte nämnvärt vid separata analyser för varje kommun för sig (se tabell 5 på nästa sida). Visst fanns det skillnader mellan de olika IFO-organisationerna, men skillnaderna var så små att det är knappast meningsfullt att diskutera dem i substantiella termer.

antaganden är sällan realistiska inom samhällsvetenskaplig och annan beteendevetenskaplig forskning. Det föranleder dock inte att man avstår från analysmetoder som bygger på dessa antaganden. Däremot måste forskaren vara medveten analysmetoders begränsningar. Litteraturen inom fältet "violation of assumptions" och "robustness" är väldigt omfattande. Två exempel på sådan litteratur rörande vitt skilda aspekter av fältet är Curran et al. (1996) och Bradley (1978).

Tabell 5: Korrelationer mellan olika aspekter av den faktiska och den önskade socialarbetarrollen. Jämförelse mellan olika organisationstyper.

Aspekter av socialarbetarrollen	Organisationsform Specialiserad Pearson´s r	Blandad Pearson´s r	Integrerad Pearson´s r
Personlig – Opersonlig	0,883 ***	0,864 ***	0,950 ***
Informell – Formell	0,864 ***	0,892 ***	0,807 ***
Medmänniska – Tjänsteman	0,826 ***	0,913 ***	0,721 ***
Varm & empatisk – Distanserad	0,808 ***	0,913 ***	0,849 ***
Flexibel – Byråkratisk	0,779 ***	0,807 ***	0,900 ***
n=	136	90	23
	(med en viss variation p.g.a. "pairwise exclusion of cases")		

Signifikans: *** = 0,01, ** = 0,05, * =0,10

Separata analyser för socialsekreterare visade heller inga större avvikelser från ovan beskrivna mönster.

Organisationstyp spelar nästan ingen roll

Organisationstyp verkar alltså inte spela någon större roll för socialarbetarnas bedömning av hur personliga, formella, tjänstemannaaktiga, empatiska och byråkratiska de är i sin yrkesroll. Anova-analyser (Appendix 1 på sidan 91) visar att det bara är avseende personligt förhållningssätt och flexibilitet som man kan konstatera signifikanta skillnader i medelvärden för respektive organisationstyp.

Möjligen kan man göra en viss poäng av att socialarbetare i den specialiserade organisationen uppgav att de var mer opersonliga och mindre flexibla. Det kan följaktligen vara intressant och givande att problematisera vad dessa medelvärden (samtliga medelvärden) berättar om den professionella rollen avseende vilken grad av distans respektive närhet till klienten som man har i sitt klientarbete. En sådan problematisering ligger dock utanför ramen för denna avhandling.

När det gäller motsvarande analyser för hur man skulle vilja att socialarbetarrollen såg ut kunde inga som helst signifikanta skillnader konstateras. Det betyder att alla ville ha en liknande roll oavsett organisation.

Det finns ett undantag från ovan beskrivna mönster. I separata analyser inkluderande bara socialsekreterare, kunde jag se att i den specialiserade organisationen intog dessa en betydligt mer formell attityd till sina klienter än deras kollegor i de övriga organisationstyperna. För dessa socialsekreterare uppgick snittet till 6,16 mot 5,19 i den blandade organisationen och 4,78 i den integrerade ($p<0,0003$).

Slutsatser

Socialarbetare inom IFO i de undersökta kommunerna bedömer att deras yrkesroll i stort ser ut på det sätt de önskar sig att den ska se ut. Med andra ord, de flesta är nöjda med det de har och önskar sig ingen förändring. Att inte önska sig en förändring måste som redan nämnts tolkas med försiktighet. De aktuella skalorna mäter hur man uppträder eller önskar sig uppträda i sin socialarbetarroll till vardags. Man skulle kunna säga att skalorna handlar om ett slags vardagsrutin, vilket är något helt annat än en medveten reflektion över sina organisatoriska arbetsvillkor. Å andra sidan måste man hålla öppet för att denna rutin i sin tur kan ha konsekvenser för hur man på sikt kan uppfatta sin yrkesroll. Avhandlingen reser frågan men kan inte besvara den.

Organisationstyp verkar ha ganska lite med ovan nämnda faktum att göra. Däremot kan organisationstyp utgöra en förklaringsfaktor, dock ganska svag, när det gäller den absoluta nivån på hur personlig och flexibel man anser sig vara i sin roll.

3.3. ”The making of IFO”: *The dialectics between specialisation and integration. Politicians’ and managers’ views on forms of organisation in the Swedish social services (Artikel 3)*

Den delstudie som avrapporteras i artikeln syftar till att identifiera och beskriva krafter verksamma vid skapandet av en IFO-organisation. Sökandet efter identifierbara krafter spänner både över den kommunpolitiska arenan och intraorganisatoriska förlopp och processer, samt vissa aspekter av socialarbetaryrkets professionella strävanden (och inte minst låtanden). Artikelns empiri bygger på semistrukturerade intervjuer med politiker ansvariga för socialtjänst och tjänstemän på olika chefsnivåer. Bland de intervjuade finns ordföranden i socialnämnder samt socialchefer/socialdirektörer/eller motsvarande i alla tre kommunerna. Den IFO-specifika nivån representeras av motsvarigheter till IFO-chefer, eftersom ingen av de studerade kommunerna använder benämningen IFO-chef. Den specialiserade och den blandade organisationen representeras vidare av två enhetschefer/områdeschefer inom individ- och familjeomsorgen. Den integrerade organisationen är mindre och där intervjuades bara en enhetschef.

Studien fokuserar på politikers och chefers syn på och attityder till individ- och familjeomsorgens organisationsform. Studien förhåller sig till den i artikel 2 antydda dynamiken mellan formell organisation (struktur) och situationsanpassad organisering (process).

Artikeln börjar en med analys av intervjuer som är strukturerad enligt KAIMeR-teorin. Den senare nämnda är en analysram baserad på Roy Baskhars kritiska realism utvecklad av Björn Blom och Stefan Morén i samband med deras tidigare studier av socialtjänsten verksamheter (se t.ex. Blom & Morén, 2007, 2010). Analys och presentation av resultaten är gjord i form av systematiska jämförelser mellan de tre studerade organisationerna avseende:

1) Kontextuella aspekter
2) Aktörer (socialarbetare)
3) Interventioner
4) Resultat (av interventioner)

Tidigt i analysarbetet visade det sig att de tre organisationernas tillkomsthistoria såväl som nuvarande verksamhet präglas av betydande inslag av dynamik och ömsesidiga beroenden mellan den politiska sfären, förvaltningssfären och socialarbetare som i egenskap av sin professionella kompetens är aktiva och starka aktörer. Denna dynamik och dessa ömsesidiga beroenden liknar en klassisk hegeliansk dialektik av typen tes – antites – syntes.[22] Uttryck i materialistiska termer varat – intet – vardandet. Därför är artikel tre skriven utifrån ett dialektiskt perspektiv, utan att för den skull ansluta sig till en specifik filosofisk inriktning.

Artikelns förmodligen viktigaste vetenskapliga bidrag ligger i att den pekar ut socialarbetare som en inflytelserik professionell grupp med makt att mejsla ut ett fält av specifik kompetens, och göra anspråk på jurisdiktion över detta fält. Socionomexamen framstår då som ett viktigt, och av arbetsgivare accepterat verktyg, i denna professionella strävan. Socialarbetare framträder också som medskapare, och i två fall initiativtagare, till genomgripande organisationsförändringar.

Ekonomiska vinster som "spill over" från professionell makt

Det är slående att inga av de intervjuade politikerna och högre cheferna anförde minskning av administrationskostnader som skäl till de gjorda organisationsförändringarna. Ekonomiska frågor har överhuvudtaget en relativt undanskymd plats i detta sammanhang. Detta gäller för alla tre organisationer. Visserligen berörs ekonomisk effektivitet i intervjuerna men då handlar det om att

[22] Jag använder den hegelianska dialektiken på det sätt som är brukligt i sociologisk litteratur kring historisk- och social förändring. För närmare diskussion se t.ex. sidorna 114-119 i Lee och Newby (1984) och sidan 212 i Marshall (1996). Vissa filosofer har en annan syn på Hegels dialektik och hävdar att triaden "tes – antites – syntes" är Karl Marx sociologiska (över)tolkning av Hegel (Mueller, 1958).

eventuella ekonomiska effektivitetsvinster är en, ganska välkommen, biprodukt av organisationsförändringen.

En annan iakttagelse är att det inte i någon av organisationerna finns något uttalat missnöje med ekonomiska konsekvenser av omorganisationen bland intervjuade politiker och chefer. Man tycks helt enkelt inte se några nackdelar med organisationsformen för verksamhetens ekonomi. Både politiker och chefer förefaller således nöjda med de egna IFO-organisationernas ekonomiska effektivitet. Detta är tämligen förvånande när man betänker att dessa tre organisationer inbördes har diametralt olika sätt att hantera ekonomiska resurser.

Organisationsförändringarnas drivkrafter i de tre kommunerna var i huvudsak professionella intraorganisatoriska aspekter, i artikeln kallade intrinsic factors. Analysen visar på en betydande makt som socialchefer (eller motsvarande), samt andra högre chefer, besitter när det gäller förvaltningarnas ställning, organisatoriska utformning, faktiska roll och funktionssätt. I den integrerade och den blandade organisationen initierades – och i betydande utsträckning leddes – organisationsförändringen av de anställda (socialarbetare och chefer) själva. Några av cheferna uttryckte sig rakt på sak och konstaterade att politiker ”bara blev underrättade” om vad som var på gång. Vidare menade man att politiker tenderar att göra som tjänstemännen vill. I den integrerade organisationen ifrågasattes dessutom politikers lämplighet att blanda sig i IFOs organisation eftersom ”politiker inte vet hur socialtjänstens klienter har det”. Man ansåg att politiker lever i en annan verklighet, både socialt och ekonomiskt, än de personer som IFO-anställda dagligen träffar.

Maktbalans mellan politiker och socialarbetare

Socialtjänsten och andra kommunala förvaltningar, och i synnerhet dess ledarskikt på tjänstemannasidan, ligger i skärningspunkten mellan politik och förvaltning.[23] Det finns en del svensk statsvetenskaplig forskning som avhandlar denna problematik. Ett nyckelcitat ur Stig Montins översiktsbok: ”Moderna kommuner” sammanfattar relationen mellan kommunala förvaltningschefer och politiker på ett kärnfullt sätt:

> *För det första förväntas förvaltningscheferna uttolka ibland oklara och svaga beslut. Det betyder att det egentliga innehållet i ett beslut kan tillkomma efter det formellt politiska beslutet. För det andra fungerar cheferna ibland som handledare åt politikerna i deras politiska arbete. För det tredje händer det ofta att förvaltningscheferna avgör vilka frågor som skall föras upp på den politiska*

[23] En kort historisk genomgång av delar av denna problematik i svenska kommuner finns i Montin (2006).

dagordningen. Många strategiska frågor hanteras utan politikernas inblandning (Montin, 2007 s. 107).

Montins konstateranden bygger i sin tur på en avhandling av Agneta P. Blom som studerade relationen mellan politik och förvaltning i svenska kommuner. En delaspekt av hennes studie rörde specifikt förvaltningschefers roll i kommunala förvaltningar med olika organisationsformer. Hennes resultat pekar klart på att: *det finns en obalanserad relation mellan förvaltningschefer och politiker på kommunal nivå där politikerna befinner sig i klart underläge* (Blom, 1994 s. 167). Hennes studie visar också att det inte finns några större skillnader mellan olika formella organisationslösningar med avseende på maktbalans mellan politiker och chefstjänstemän.

Agneta Bloms studie ger möjligen en något tillspetsad bild av förhållandet mellan kommunal politik och förvaltning och det finns andra studier som ger alternativa bilder. Dessa studier har dock det gemensamt att de visar på ett ömsesidigt beroende mellan politik och förvaltning (t.ex. Norell, 1989). Man skulle kunna säga att både politiker och förvaltning sysslar med politik fast på något olika sätt, och de går in i varandras områden i den dagliga kommunala verksamheten. Montin diskuterar förskjutning av makt och ansvar och konstaterar att:

> *Det formella politiska ansvaret inför medborgarna kvarstår medan makt över resursanvändning har förskjutits till resultatenheter och liknande…Det som kallas för "avpolitisering" blir i själva verket politisering av den professionella verksamheten. Det konkreta ansvaret för vardagspolitiken har förflyttats från politiker till anställda.* (Montin, 2007 s. 109-110).

En annan studie visar att tjänstemän är en aktiv politisk kraft som fungerar vägledande och bestämmande när det råder oklarhet och osäkerhet bland politikerna. Då kan det hända att förvaltningschefens åsikt också blir den linje som politiker väljer (Fridolf 1996). Ytterligare andra studier ger stöd åt bilden av ömsesidigt beroende mellan förvaltningschefer och politiker.[24] Min bedömning är att förvaltningschefer dessutom ofta ger en röst åt stämningar och åsikter bland personalen inom förvaltningen.

Jag har svårt att se det meningsfulla med – att som de amerikanska forskarna Kouzes och Mico (1979) – söka efter en allmängiltig teori för "Human Service Organizations". Den i Sverige ofta använda domänteori som formulerats av Kouzes och Mico anser jag vara otillräcklig (egentligen direkt

[24] En sådan studie är den redan tidigare anförda Norell (1989). Det finns också nya renodlat empiriska kartläggningar av denna problematik. SKTFs (2009, 2010) undersökningar av socialchefer visar att dessa efterlyser mer politisk styrning men också att de har möjlighet att vara ifrågasättande gentemot politiker och andra chefer. Socialchefer är också beredda att säga ifrån när politiska intressen kolliderar med sociallagstiftningen. Dessutom ser socialchefer en intressekonflikt mellan verksamhetens krav och behov och den budget de förväntas hålla.

oanvändbar) när det gäller att förklara/förstå IFO i en svensk kontext. Målen för socialtjänsten och IFO bestäms inte av kommunfullmäktige och ännu mindre av de lagstadgade socialnämnderna (eller motsvarande). I princip är det Socialtjänstlagen (SFS 2001:453) som styr.[25] Hårddraget kan man säga att det enda som socialnämnderna har inflytande över är förslag till budget och delegation, alternativt indragning av vissa lokalt bestämda befogenheter. Följaktligen finns det ingen (möjligen mycket rudimentär) kommunal politisk domän som berör IFO. Det är inte kommunpolitiker som formulerar målen för verksamheten och står till svars inför sina väljare. Det finns ett begränsat utrymme för kommunala politiker att skapa program som riktar sig till vissa speciella klientgrupper osv. Följaktligen är IFO inget hett politiskt stoff att partipolitiskt profilera sig kring i valrörelser.

En annan svaghet med den domänteori som skapats av Kouzes och Mico är att det som benämns ”Management Domain” inom IFO inte alls präglas av ett ”technocratic bureacracy paradigm”. Inte heller står chefer inom IFO i samma starka och direkta beroendeförhållande till en ”Policy Domain” som teorin förutsätter. Flertalet svenska IFO-chefer är socionomer eller andra akademiker med samhällsvetenskaplig inriktning. De har en professionell identitet (en alternativ term är ”ethos”) som i kombination med att verksamheten är lagstyrd ger dem en mycket stark ställning gentemot politikerna. De besitter specialistkunskaper samt kännedom om både klienter och sina anställda. Förmodligen fungerar de som effektiva ”gate keepers” när det gäller flöde av både information och ärenden till den politiska sfären (arbetsutskotten ej undantagna).

För att förstå uppkomsten av de organisationer som analyserades i vår studie måste man ta detta ömsesidiga beroende mellan politik och förvaltning i beaktande. Två av organisationerna har tillkommit som ett resultat av socialtjänstens (personal inom socialförvaltningen) initiativ. Bara den specialiserade organisationen sägs ha tillkommit som ett resultat av ett initiativ uppifrån, d.v.s. från sfären utanför socialförvaltningen. Det är dock oklart om det var ett renodlat politiskt initiativ eller en effekt av samspelet mellan politik och den kommunala förvaltningen i stort.

Det är här på sin plats att anknyta till artikel 2 som visar att idéstyrning spelat en central roll i IFO-organisationerna av integrerad och blandad typ. Det finns skäl att anta att idéstyrning också spelar en central roll i specialiserade organisationer. Inte för den formella organisationen, men för den informella organiseringsprocessen. Kanske mer än så, **den är en av orsakerna till att socialt arbete i Sverige bedrivs på det sätt det gör**. För att förstå detta måste

[25] Att som Liljegren tolka lagar som uttryck för den kommunala politiska dimensionen (i Kouzes & Mico's mening) är knappast korrekt, men förståeligt i brist på en lämplig teori (jfr. Liljegren, 2008 b s. 16).

man reflektera över den centrala roll som socionomexamen har i det svenska sociala arbetet. Det är i praktiken nästan omöjligt att få anställning inom kommunal socialtjänst, och i synnerhet IFO, om man inte har socionomexamen. **Både målen för socionomexamen och det faktiska innehållet i socionomutbildningarna betonar en holistisk syn i klientarbetet**. Även socialtjänstlagen och dess förarbeten präglas av holism och fokus på klientens hela situation. Observera dock att ”den svenska holismen” är individcentrerad med en enskild klients livssituation i fokus. Den brittiska (och i viss mån den amerikanska) holismen är mer kollektivistisk och utgår från det lokala samhället som något som formar klienten (därav den bärande idén om ”community work”). Brittiska ”generic organizations” är därför inte identiska med svenska ”integrerade organisationer”.

Challis och Ferlie har studerat en liknande situation i Storbritannien på 1970- och 80-talen i kölvattnet av skapandet av CCETSW som är ett organ för övervakning och certifiering av utbildningar i socialt arbetet. Ett centralt krav för godkännande av sådana utbildningar var (och är) förmedling av en holistisk syn i det sociala arbetet (*A commitment to generic principles was made of validation of courses by the CCETSW*. Challis & Ferlie, 1988, s.4). Det som hände i Storbritannien var att en stor del av de organisationer som sysslar med socialt arbete började organisera sig på ett specialiserat sätt, en paradoxal rörelse på direkt kollisionskurs med statsmaktens intentioner. I den brittiska socialarbetarkåren fanns det då en diskussion som ifrågasatte utbildningarnas allmänna innehåll och avsaknad av specialisering. Den utgick från principen att det man inte får lära sig i skolan får man lära sig på jobbet, d.v.s bli specialist på en klientgrupp eller annan form av specialisering. Challis och Ferlie förklarar flykten från integrerat (generic) socialt arbete med socialarbetares sökande efter tydlig struktur. En struktur som både sätter gränser för det arbete man faktiskt utför och ställer krav på vissa specifika kunskaper. Kunskaper som i sin tur bestämmer klientgruppsspecifika insatser men också förmågan att sätta det egna klientarbetet i ett sammanhang/samspel med andra aktörer och organisationer. Det gäller både statliga och frivilliga organisationer inklusive välgörenhet och privat sponsring, som är viktiga för att insatsen lyckas.

Låt mig återigen knyta an till artikel 2 där det påpekas att specialisering som organisationsform och specialisering som en bärande idé i klientarbetet är två olika saker. Det är skillnad på specialiserad organisation och specialiserad kompetens. Ändå ”föredrar” många socialarbetare i Sverige och Storbritannien en specialiserad organisation framför integrerade lösningar. Vår studie ger vid handen att den integrerade organisationen har betydande svårigheter vid rekrytering av nya medarbetare. Dessa svårigheter beror till en del på att man söker socionomer med mycket bred professionell kompetens och yrkes-

erfarenhet, men framförallt på att de arbetssökande måste dela en värdegrund om holistiskt arbetssätt. Den som inte delar denna värdegrund fullt ut har svårt att få anställning där. Ett sådant rekryteringskriterium kan näppeligen fungera i stora kommuner/organisationer.

Sålunda är både en strävan mot en djupgående specialisering (både formell = kopplad till en befattning i en specialiserad organisation, och en professionell = fördjupning av individens professionella kunskaper och färdigheter) och strävan efter arbetssätt och styrning baserad på professionslogik ett utslag av socionomers professionella strävanden (som en inflytelserik grupp i den svenska välfärdsstaten). Därmed inte sagt – om man delar Pierre Bourdieus syn på saken – att dessa strävanden är medvetna eller medvetandegjorda. Enligt Bourdieu kan en yrkesgrupp besitta en insocialiserad förmåga att fälla rätt omdömen/göra distinktioner och producera tro om sig själv och sin plats bland andra yrkesgrupper och professioner (t.ex. Bourdieu, 1984, 1986).

En tankemodell över svensk IFO i dialektiken mellan politik och förvaltning

Som tidigare nämnts ligger artikelns viktigaste vetenskapliga bidrag i att den pekar ut socialarbetare som en inflytelserik professionell grupp med makt att mejsla ut ett fält av specifik kompetens, och göra anspråk på jurisdiktion över detta fält. I artikeln ägnas socionomexamens speciella status särskild uppmärksamhet. Socialarbetare framträder här som aktiva aktörer i skapandet och utformandet av organisatoriska lösningar för socialtjänstens individ- och familjeomsorg. Som aktörer framstår de även som bärare av ett holistiskt ideal rörande socialt arbete som i första hand fokuserar på klientens situation. Den integrerade och den blandade organisationen tillkom i en utrycklig ambition att bygga in en helhetssyn på klientens livssituation i en organisatorisk ram. Artikeln avslutas med ett utkast till en modell för hur man kan tänka kring intraorganisatoriska faktorer som påverkar formell organisering av svensk individ- och familjeomsorg. Modellen identifierar både en politiskt administrativ dimension och en professionell dimension.

Den politiskt administrativa dimensionens förankringspunkter utgörs av kommuners politiska nivå i form av socialnämnder/motsvarande och av IFO som förvaltning. Denna förvaltning är dock genomsyrad av holistiska professionella ideal.

Den professionella dimensionens förankringspunkter utgörs av socialarbetares formella och informella strävanden efter specialiserad kompetens och av socialarbetares strävan efter holism, d.v.s. helhetssyn i klientarbetet.

Dessa två dimensioner strukturerar socialarbetarnas praxis genom att temporärt bestämma vilken formell organisationsform som gäller i en viss specifik socialförvaltning. Den temporärt bestämda organisationsformen tenderar att utlösa informella organiseringsprocesser bland de anställda. Sådana organiseringsprocesser syftar till att kompensera för den formella organisationens begränsningar, t.ex. genom formering av specialiserad kompetens i en integrerad organisation och spontant samarbete över enhetsgränserna för att bibehålla helhetssynen i en specialiserad organisation. Enligt detta synsätt är varje formell organisationsform bara temporär och förändras beroende på hur förhållandet mellan dimensionerna ser ut. Man kan se detta som en av mekanismerna bakom en ständig anpassningsprocess (av IFO som förvaltning) till förändrade kontextuella villkor.

3.4. Socialarbetare i spänningsfältet mellan metoder, relationer och organisationer: *Getting a sense of the client. Working methods in the Personal Social Services in Sweden (Artikel 4)*

Den delstudie som avrapporteras i artikeln har ett brett syfte som konkretiseras i fem frågeställningar. Det övergripande syftet är att undersöka vilka arbetsmetoder socialarbetare använder i klientarbetet samt hur metodanvändning varierar mellan olika organisationsformer för individ- och familjeomsorg. I syftet ingår också att explorativt studera relationen mellan socialarbetarnas arbetsmetoder/arbetssätt och socialarbetarnas syn på relation till klienten samt klientens tillit.

Denna avhandling innehåller också en kvantitativ studie av faktorer som förklarar skillnader i metodanvändning. Studien som finns i appendix 2 på sidan 93. kompletterar innehållet i artikel 4. För att bryta ned det syftet i mer konkreta frågeställningar används en distinktion mellan specifika och ospecifika arbetsmetoder. En sådan distinktion är nödvändig eftersom klientarbete i praktiken antar en mängd former som är svåra att klassificera både för användarna själva och för forskningsändamål. Med specifika metoder/arbetssätt menas i detta sammanhang metoder som har ett eget namn och i och med detta tillhör en någorlunda etablerad arsenal av arbetsmetoder. Med ospecifika metoder åsyftas metoder som bygger på socialarbetarnas egen blandning av metoder samt tidigare erfarenheter och intuition.[26]

[26] Metod är ett problematiskt begrepp. Ibland används metod utbytbart med intervention, och betecknar bland annatformulering av en lämplig handlingsplan. Metod har också olika innebörder i olika länder (se t.ex. Trevithick, 2000 s.17). Frågor i vår undersökning avseende metodan-

De specifika frågeställningarna lyder:

1) Hur ofta använder socialarbetare specifika respektive ospecifika arbetsmetoder i sitt klientarbete?

2) Vilken/vilka specifik/a metod/metoder används oftast?

3) Hur beskriver socialarbetare den ospecifika metod/de ospecifika metoder som de oftast använder?

4) Hur ser socialarbetare på klientrelationens och tillitens betydelse i sitt klientarbete?

5) Finns det ett samband mellan användning av specifika och ospecifika metoder och de IFO-organisationer inom vilka socialarbetarna verkar?

Innan en fördjupad diskussion tar vid låt mig summera, några av studiens mer påtagliga resultat. Direkta svar på studiens frågeställningar kan sammanfattas på följande sätt:

1) Användning av ospecifika metoder dominerar i socialarbetarnas klientarbete.

2) Lösningsfokuserat arbetssätt/metod[27] är den vanligaste formen av specifik metod.

3) Erfarenhet från praktiken är den vanligaste ospecifika metoden, vilket understryker betydelsen av praktisk erfarenhet i det professionella sociala arbetet.

4) Socialarbetarna lägger betydligt större vikt vid klientrelationer och klienters tillit än vid särskilda (både specifika och ospecifika) metoder.

5) Det finns inget enkelt svar på den sista frågeställningen. Problematiken är mångfacetterad och vissa aspekter av den berörs i nedanstående diskussion av studiens resultat.

---

vändning utgick från en klassisk definition av metoder i socialt arbete. Denna definition betecknar som metod alla systematiska, planmässiga och strategiskt utformade aktiviteter som socialarbetare använder i sitt direkta klientarbete, eller som används indirekt för att reglera klientarbete (Bartlett, 1958; Siporin, 1975). En liknande definition användes i en tidigare svensk studie (Bergmark & Lundström, 1998). I vår undersökning var det upp till respondenterna själva att avgöra om en metod var specifik eller ospecifik.

[27] Lösningsfokuserad metod kommer högt upp på listan över metoder även i andra undersökningar (Se Billinger, 2010). En anledning till detta kan vara att: *De socialsekreterare som arbetat i många år hade varit med om olika metoder som kommit och gått: "Rätt som det är blir det modernt med någonting och då åker man på någon utbildning, någon snabbkurs* (Billinger, 2010, s. 32).

Andra påtagliga resultat av vår studie är:

- Att flera metoder som anges som specifika inte är det.
- Att specifika metoder ofta används på ospecifika sätt.
- Att det förefaller ske en kompenserande ”rörelse” (avseende metodanvändning) i syfte att utjämna begränsningar i de formella organisationerna.
- Att det finns två relativt stora grupper av metodanvändare: improvisatörer och eklektiker.

Denna delstudies viktigaste resultat är att ett av det sociala arbetets mest centrala element – kanske **det** mest centrala – utgörs av mötet mellan socialarbetaren och klienten.[28] Resultatet är helt i linje med resultat från flera tidigare studier på området (t.ex. Hingley-Jones & Mandin, 2007; Platt, 2008; Trevithick, 2008). I mötet med klienten använder socialarbetaren både specifika och ospecifika arbetsmetoder. I synnerhet de ospecifika metoderna spelar en viktig roll. Den utbredda användningen av ospecifika metoder beror förmodligen på att mötet med klienten ofta utmynnar i en bärande relation, där klientens tillit är en viktig komponent. D.v.s. det absoluta flertalet socialarbetare i de tre undersökta organisationerna betraktar en betydelsefull/bärande relation som en nyckelförutsättning för att uppnå goda klienteffekter. Det är till och med så att relationen betraktas som det primära, medan konkreta metoder och arbetssätt ses som sekundära i klientarbetet. Sådana relationer benämns ibland som allianser, arbets- eller terapeutiska allianser eller helt enkelt band (på engelska: bond) mellan socialarbetare och klient.

Som påpekas i artikeln finns det forskare som hävdar att sådana band utgör socialarbetares viktigaste resurs. Relation som resurs är visserligen immateriell, men icke desto mindre verklig och verkningsfull. En bärande klientrelation är något som kan åstadkommas även i situationer då andra resurser tryter. Dålig ekonomi kan mer direkt påverka möjligheten till ekonomiskt bistånd eller (materiella) insatser (Knei-Paz, 2009).

Knei-Paz slutsatser bygger på forskning om socialt arbetet med utsatta grupper i Israel. Av olika anledningar kännetecknas detta sociala arbete av betydande brist på ekonomiska och materiella resurser. I en annan undersökning lyfter Ribner och Knei-Paz (2002) klientrelationens betydelse utifrån klientens perspektiv. De påpekar också det faktum att en lyckad eller misslyckad intervention oftast har studerats utifrån den professionelles perspektiv. Socialarbetares perspektiv behöver inte nödvändigtvis stämma med det klienten

[28] Denna problematik belyses också i Perlinski (2010).

värdesätter. Ribners och Knei-Paz undersökning visar att klienter uppskattar socialarbetare som skapar en jämlikhetskänsla hos klienten (sense of equality), att socialarbetaren ger intryck av att se klienten som person och inte bara ”ett ärende” eller som ”den behövande”. Om relationen fungerar bra tenderar klienten att uppfatta en socialarbetare som ”sin socialarbetare” och det skapas en känsla av närhet. Just det att bli uppfattad som ”min” socialarbetare är absolut det mest centrala för att uppnå bra klienteffekter. Vidare visar Ribner och Knei-Paz att klienten mycket väl kan skilja mellan ”sin” socialarbetares insatser och den organisation socialarbetaren representerar. Detta är tydligast i situationer där klienten gång på gång blir nekad hjälp eller får otillräcklig hjälp, till exempel på grund av resursbrist hos organisationen. Organisationens misslyckanden spiller inte över på socialarbetaren förutsatt att klienten uppfattar socialarbetares ansträngningar som seriösa och inriktade på klientens bästa. Socialarbetaren måste uppfattas som den som åtminstone då och då försöker gå utöver sina tjänstebefogenheter. Det värsta är om socialarbetare uppfattas som slav under sin organisation (Ribner & Knei-Paz, 2002).

Knei-Paz slutsatser stämmer bra överens med vad forskning om terapeutiskt verksamma faktorer i psykoterapi visat på. Det finns ett massivt empiriskt stöd för att det som i huvudsak avgör framgång eller misslyckande i psykoterapeutisk behandling är dels klienten själv (extraterapeutiska faktorer) dels den terapeutiska alliansen, d.v.s. relationen till terapeuten. Metastudier och beräkningar av olika faktorers andel av förklarad varians vid lyckad behandling pekar på att ca. 10-20 procent av variansen förklaras av terapin som sådan. Dessutom handlar merparten av den varians terapin förklarar om allians mellan patient och terapeut, 5-7 procent av variansen. Själva terapimetoden/arbetsmetoden står bara för ca. 1 procent eller mindre av den varians som terapin förklarar (Duncan et al. 2009; Hubble et al. 1999; Messer & Wampold, 2002). Själva terapimetodens roll i patientens förändring är alltså relativt begränsad, och när terapin fungerar beror det i första hand på en konstruktiv och fungerande relation mellan terapeut och patient.[29]

---

[29] Inom ämnet socialt arbete har man nyligen, med inspiration från psykoterapin, börjat utveckla metodoberoende modeller, baserade på ”common factors” som ska underlätta praktiserande socialarbetares klientarbete. Socialarbetaren ska därigenom få en djupare insikt i den egna praktiken, som i sin tur ger vägledning vid val av insats, samt att förstå att utfallet av arbete med en specifik klient primärt beror på klientens sociala nätverk, socialarbetares egenskaper och kunnande, klientens egenskaper, relationella faktorer, strategier för ”att nå” klienten. Inom varje sådan faktor finns det en mängd konkreta komponenter (Cameron & King Keenan, 2010). Deras ”Common Factors Model” är uttryckligen tänkt att förhindra att socialarbetare i sin strävan att följa alla …*evidence-based techniques, practice guidelines, managed care directives, and organizational demands*… fjärmar sig …*from basic and traditional social work methods that they were taught and likely have continued to use as the basis for their work* (Cameron & King Keenan, 2010 s. 71).

Eftersom relationen är en resurs, är det upp till socialarbetarens professionella omdöme att använda denna resurs i vissa situationer och avstå från att använda den i andra situationer. Det är en mycket vansklig balansgång mellan socialarbetarens professionella omdöme och förhållningssätt, och klientens förväntan att bli sedd som just den unika individ han/hon är. Knei-Paz (2009) beskriver att klienter tenderar att se sina socialarbetare nästan som personliga vänner och uppfattar bistånd nästan som en personlig ynnest. Det är bevisligen svårt att balansera mellan en professionell roll, och det faktum att man företräder en organisation, och det faktum att man måste tillåta en relativt stor närhet till klienten (Ribner & Knei-Paz, 2002). I en annan undersökning inom det projekt där denna delstudie studie ingår studeras klienter i de tre olika IFO-organisationerna (Blom et al. 2009). I denna klientundersökning kan man se liknande tendenser, antingen uppfattar man ”sin” socialarbetare som en ”fantastisk person”, nästan en vän som lockar fram ens bästa sidor och stimulerar till extra ansträngning för att förändra sin belägenhet, eller som en byråkrat som bara gör sitt jobb.

Artikeln visar att det finns en tendens bland socialarbetarna att se relationsskapande på ett icke instrumentellt sätt. Med instrumentellt menas här att man primärt använder relationen och det förtroende den bygger på som informationskälla, som ger socialarbetaren användbar information om klientens problem. Resultaten ger klara belägg för att socialarbetare drivs av en uppriktig vilja att hjälpa klienterna. Dessutom antyder socialarbetarnas svar att man ser relationsskapande mer som uttryck för en ganska diffus medmänsklighet och inte som en professionell färdighet. Till detta kommer att erfarenhet från praktiken är den vanligaste ospecifika metoden.[30] Man skulle kunna sammanfatta ovanstående som att professionellt socialt arbete till stor del bygger på: erfarenhetsbaserad ospecifik användning av specifika metoder och tekniker i syfte att skapa en tillitsfull relation med klienten. En sådan bärande klientrelation kan, när den lyckas, leda till en allians med klienten. Alliansen är i artikeln inte samma sak som relationen. Respondenterna ser relationen som antingen en förutsättning, ibland en effekt av alliansen, eller som ett villkor för förändring av klientens relation.

Fynden i artikeln passar på sätt in i den kunskapsbas som modern forskning om utvärdering av psykoterapins effekter skapat. Den typen av forskning visar att det enda som har en signifikant terapeutisk effekt, om än en ganska liten sådan, är just alliansen mellan terapeut och patient (Miller et al. 2005; Wampold, 2001). Även i en nyligt utförd metastudie av olika psykoterapier (Webb et al. 2010) framträder samma tendens. Webbs metastudie visar också att

[30] Erfarenhet från praktiken och då speciellt dess betydelse för skapande av arbetsallianser med klienter har studerats av Kajsa Billinger (2010).

metodspecifika faktorer i genomsnitt inte har någon terapeutisk effekt alls. Det förekommer dock en viss variation mellan olika metoders effektivitet. Det som är unikt med Webbs metastudie är att man fokuserar på dels hur troget terapeuterna följer manualer för en viss metod (therapist adherence) och terapeuters grad av skolning i användandet av metoden i fråga (therapist competence). Inte heller metodtrohet eller kompetens uppvisar någon nämnvärd påverkan på terapins effekt (treatment outcome).

I Sverige har Anders Bergmark (2010) kommit med tung kritik av tron på att man på vetenskaplig grund kan rekommendera vissa insatser och behandlingsmetoder, vilket Bergmark anser att Socialstyrelsen tycks tro:

> *Det innebär att tillsynen över verksamheterna kan bedrivas med stöd av kunskap om vilka metoder och tekniker som är mest effektiva* (Socialstyrelsen, 2007 s.20).

Bergmark visar i sin artikel, bl.a. med hänvisning till ovan refererade studier, att det ingen specifik metod eller behandling är överlägsen någon annan. Han konstaterar samtidigt att:

> *Den centrala komponenten i psykosocialt behandlingsarbete med missbruksproblem utgörs av relationen mellan behandlare och klient, under det att valet av vilken typ av behandling som väljs har betydelse för kvaliteten hos denna relation. Med andra ord, en praktiker bör välja en behandlingsmetodik (som är* **bona fide***) som passar såväl den egna som klientens personlighet… en praktiker som besitter kunskaper om ett flertal olika behandlingsinterventioner har lättare att anpassa sig till klienten på ett sådant sätt att han eller hon finner erbjudandet om en behandlingskontakt meningsfullt och hoppingivande* (Bergmark, 2010 s. 27).[31]

Relation som professionell färdighet

Ett problem som psykoterapiforskningen aktualiserar är följaktligen att det enda som tycks fungera är en terapeutisk allians, men ingen kan riktigt säga vad en terapeutisk allians är för något. Inom det psykoterapeutiska fältet har man börjat uppmärksamma att terapeutisk allians är ett alldeles för vagt och diffust koncept (Miller et al. 2008). Ett sätt att precisera alliansens innebörd är att betrakta den som en professionell färdighet att underlätta relationsskapande mellan patient och terapeut. En sådan färdighet går att träna upp genom medveten övning/träning (deliberate practice) som utgår från feedback från patienter. Idealet är systematiskt återkoppling från patienter om vad terapeuten gör fel i sitt möte med klienten (Miller et al. 2006, 2008). Att träna det man är dålig på, i stället för det man redan behärskar, framstår som bästa sättet att uppnå excellens i en aktivitet, oavsett vilken aktivitet det gäller. Kognitions-

[31] Bergmarks egen kursivering som här omvandlats till fet stil.

psykologisk forskning från så vitt skilda områden som schackspel, musik, idrott m.m. visar att det som skiljer de bästa från genomsnittet, är förmågan att kartlägga sina svagheter i syfte att åtgärda dem (Ericsson, 2006). Nu är inte socialt arbete identiskt med psykoterapi, långt därifrån. Möten med klienter kan inte jämföras med terapeuters träffar med patienter. Å andra sidan finns det likheter som gör att praktiker från båda fälten kan lära av varandra. Den likhet som här är av betydelse är relationens och alliansens centrala roll. I motsats till den ovan refererade diskursen inom psykoterapin, visar artikel 4 att socialarbetare inte ser relationsskapande/alliansskapande som en professionell färdighet. Detta kan vara bekymmersamt eftersom det då kan vara svårt att förbättra sin förmåga att bemöta klienten och få till stånd en bärande och betydelsefull relation, som bidrar till förändring av klientens situation. Jag har inget recept på hur man ska få socialarbetare att på ett medvetet sätt träna på sitt relationsskapande. Det förutsätter att man explicit erkänner det som en professionell färdighet och inte bara en allmän förmåga. Inom IFO i vissa kommuner arbetar man emellertid aktivt med denna problematik. Så är fallet t.ex. inom vissa verksamheter inom IFO i Skellefteå kommun där man aktivt arbetar med användning av en speciell form av feedback från klienter, så kallad Session Rating Scale.[32]

Att etablera en bärande relation till klienten kan vara en väg i förändringsinriktat klientarbete. En sådan väg är dock ofta både krokig och full av gropar. Som Knei-Paz konstaterar finns det en inneboende konflikt mellan relationsskapande och organisationers byråkratiska sidor. Socialarbetares administrativa plikter tar inte bara tid från klientarbete utan kan också rubba klientens upplevelse av familjaritet och närhet med socialarbetaren. En framgångsrik relation bygger på att klienten, ibland mot alla odds, övervunnit en mängd svårigheter för att våga gå in i en sådan relation. Det gör förhållandet mellan klient och socialarbetare ofta är mycket ojämlikt eller obalanserat. Knei-Paz uttrycker svårigheten på följande sätt:

[32] Session Rating Scale (SRS) är ett formulär utvecklat av Partners for Change som fylls i av patienten/klienten efter varje möte med terapeuten/socialarbetaren och som fokuserar på det patienten/klienten upplevt som negativt och hämmande med just det konkreta mötet. SRS uppvisar relativt höga korrelationer med andra mätinstrument avsedda för skattning av kvalitén i arbetsalliansen/den terapeutiska alliansen som t.ex. WAI (Working Alliance Inventory) och SEQ (Session Evaluation Questonnaire). För psykometrisk utvärdering av dessa skalor se t.ex. Duncan et al. 2003 och Campbell & Hemsley, 2009.

The clients believed that the good bond, the care that the social workers exhibited towards them and the good advice they gave – all these were evidence that the workers could help them in every area of their problems. (Knei-Paz, 2009 s. 188)

Klienten kan därför uppleva det som ett svek från socialarbetarens sida att den senare måste rapportera vidare i organisationen om klientens situation. Att bli remitterad till en annan del av verksamheten eller att socialarbetaren har ett överbelastat schema och att det därför är en vikarie eller praktikant som träffar klienten istället, kan av klienten upplevas som en form av svek. Socialarbetare kan, på professionella grunder, se en remiss eller konsultation hos någon annan professionell som något som gynnar klienten. Det är dock en åsikt som inte alltid delas av klienterna själva (Knei-Paz, 2009 s. 188). En liknande bindning till en specifik socialarbetare har också observerats i svenska studier (t.ex. Bernler et al. 1993). Sammanfattningsvis kan man konstatera att det finns en potentiell risk att den logik som styr relationsskapande, kolliderar med organisationers sätt att fungera och betinga villkor för möten med klienter.

I motsats till psykoterapi, elitidrott eller konst saknas ofta det symboliska och ekonomiska incitamenten för socialarbetare att medvetet träna på färdigheten att skapa relationer. Att utsätta sig för negativ feedback, t.ex. i form av SRS, innebär ett personligt obehag och merarbete för socialarbetaren samtidigt som chansen att få högre lön, ära, berömmelse eller en olympisk guldmedalj är liten. Enligt mitt sätt att se på problematiken innebär detta att bara de mest motiverade, de som brinner för sina klienter eller upplever ett starkt kall, kan tänkas utsätta sig för sådan träning. En framgångsrik psykoterapeut kan räkna med fler patienter och uppdrag, alltså högre inkomster. Vilka incitament kan en ”supersocialare”[33] räkna med?

Förutom att relationen och tilliten till klienten framstår som det viktigaste i socialt arbete med klienter, kan ett antal andra tydliga resultat konstateras. För det första framstår ospecifika metoder och socialarbetarnas egna blandningar av metoder och arbetssätt som dominerande i socialarbetarnas klientarbete. Denna slutsats förstärks genom att flera metoder som respondenter anger som specifika i realiteten inte är det. Dessutom konstateras att specifika metoder ofta används på ospecifika sätt. Metodanvändning förefaller överhuvudtaget vara ett komplext fenomen.

---

[33] ”Supersocialare” anspelar på begreppet ”supershrink” som används i forskningen om psykoterapeuter som uppnår extremt goda behandlingsresultat. Dessa ”super shrinks” avviker från andra mindre framgångsrika just genom att systematisk träna på sina svagheter i professionellt relationsskapande (Miller et al. 2008).

Improvisatörer och eklektiker

Att vara flexibel i mötet förefaller vara en viktig ingrediens i etablerandet av en betydelsefull och bärande relation till klienten. Flexibiliteten bör rimligtvis också gälla användning av metoder/arbetssätt. I synnerhet specifika metoder förefaller vara något av ett contradictio in adjecto. Hur förenar man en manuals krav med flexibilitet? Det svar som artikelns resultat ger är att man helt enkelt improviserar eller ännu hellre blandar olika specifika metoder med varandra eller med ospecifika metoder, och på så sätt uppnår en skräddarsydd anpassning till unika klienter och situationer.

I artikeln identifieras två stora grupper av socialarbetare. Den ena gruppen inkluderar socialarbetare som aldrig eller nästan aldrig i sitt klientarbete använder specifika metoder/arbetssätt, utan primärt använder ospecifika metoder. Det är en relativt stor grupp inkluderande 50 respondenter av 228 som svarat på frågor om sin metodanvändning. Denna grupp kalls i artikeln för improvisatörer.

Det vanligaste är dock att man i klientarbetet använder både specifika och ospecifika metoder. I artikeln konstateras att cirka två tredjedelar av de undersökta socialarbetarna tillräckligt ofta blandar specifika och ospecifika metoder för att kunna benämnas som eklektiker.

Distinktionen mellan improvisatörer och eklektiker utgår från en kvantitativ analys av svar på frågor om metodanvändning. Att metodblandningar och diverse ”hemmagjorda” arbetssätt är mycket vanliga framgår också av analyser av kvalitativa data som återges i artikeln. Överlag kan man konstatera att eklekticismen frodas. Att arbeta eklektiskt och att ett arbetssätt är ”hemmagjort” betyder inte alls att detta arbetssätt behöver vara dåligt eller sakna stabil erfarenhetsgrund. I artikeln tolkas improvisationer och eklekticism som utslag av socialarbetarnas professionella kunnande och erfarenheter från praktiken. Erfarenheter från praktiken kallas i artikeln för hantverksliknande erfarenheter. Dessa erfarenheter utgör en svårgreppbar kärna i socialarbetarnas kompetens. En kärna som aktiveras i mötet med klienten. Precis som i fallet med hantverk är vissa socialarbetare bättre än andra i sitt klientarbete. Likheten med hantverk gäller också i det att man hanterar till synes likartade problem och arbetsuppgifter på ett personligt och icke-standardiserat sätt.

Att förstå det ospecifikt specifika

Socialarbetarna i alla tre kommuner har en nästan identisk syn på metoder/arbetssätt i klientarbetet. Improvisation och eklekticism framstår som nödvändiga för att lyckas i klientarbetet. Den professionella kompetensen, i form av erfarenhet och känsla för hur en klient ska bemötas, framstår också som centrala. En rimlig tolkning är att klientarbete i mångt och mycket handlar om komplexa situationer som kännetecknas av hög grad av osäkerhet. Den professionelle måste på något sätt kunna handskas med denna osäkerhet och bemästra en mängd, oftast diffusa eller helt okända parametrar och ledtrådar. Detta är egentligen inget nytt. Flera yrken och professioner ställs dagligen inför behovet att hantera osäkerhet, otydliga signaler och multipla ledtrådar. Det gäller inte bara för yrken och professioner som arbetar med människor utan också för andra yrken, inte minst hantverkare som bearbetar död materia. Det finns usla och mästerliga rörmokare, fiolbyggare eller trädgårdsmästare o.s.v. Att på ett omedelbart sätt kunna hantera situationer av stor osäkerhet kallas ofta för ”att ha sinne för något” eller intuition. Olika yrken och professioner, framför allt människovårdande, har av och till genom tiderna lyft fram betydelsen av intuition. Ibland har intuition betraktats som ett centralt element inom dessa yrken och professioner och ibland har den skuffats undan i en undanskymd vrå.

Socialt arbetet har i likhet med många andra yrken och professioner en tradition av reflektion och empirisk forskning kring nödvändiga kunskaper i yrket. Vidare finns det en hel del systematisk reflektion och empirisk forskning om vilka kunskaper som används eller aktualiseras i olika situationer (speciellt i möten med klienter och inom medicinen möten med patienter). Intuition har dock inte behandlats lika ingående i (den svenska) litteraturen om kunskaper i socialt arbete. Bo Eneroths (1990) smått klassiska, och i ämnesvalet ensamma, bok är betitlad ”Att handla på känn. Om intuition i professionell verksamhet”.

Eneroths bok tar avstamp i en professionell socialarbetares vardag. Denna vardag innehåller klientmöten i vilka det är viktigt att se klienten i hela dennes sammanhang. I detta sammanhang är helhetssynen på klienten mycket svår att få grepp om och orientera sig i. Därför är det högst troligt att klientmötet för socialarbetarens del kommer att: *innefatta en kontinuerlig räcka av intuitiva förhållningssätt och beslut* (Eneroth, 1990 s. 10). Eneroth kontrasterar dessa förhållningssätt och beslut mot beslut grundade på vetenskap (EBP, diagnostiska verktyg och screening hade då inte hunnit bli modeord). Han anser att sådana vetenskapliga metoder endast *kan blottlägga…de faktorer som är mätbara och förutsägbara* och försöker visa att intuition går utöver detta mätbara och förutsägbara (Eneroth, 1990 s. 13). Han håller sig alltså med ett brett intuitionsbegrepp som även inkluderar mekanismer bakom stora vetenskapliga upptäckter. Det är kanske den typen av

föga specifikt bruk av intuitionsbegreppet som tömmer det på innehåll och förklaringsvärde och gör att t.ex. kognitionsforskare länge undvikit att använda ordet intuition, trots att de under lång tid bedrivit studier om problemlösning, ”insight”, beslutsfattande m.m. Samtliga nämnda forskningsområden inkluderar just problematik som man till vardags kallar intuition, att handla på känn, känna in eller rätt och slätt magkänsla.

Som jag ser det har vetenskapliga metoder sin givna plats även i yrken inkluderande de mest sofistikerade, och inte sällan mest intima, former av klient- och patientarbete.[34] De kan faktiskt avslöja sammanhang och relationer som inte är direkt mätbara och förutsägbara. T.ex. genom att – som många screeningsinstrument och tester – fungera som insamlingsinstrument för data bestående av indikatorer på latenta dimensioner. Exempelvis är kartläggnings-instrumentet AUDIT (The Alcohol Use Disorder Identification Test) ofta ett utmärkt hjälpmedel vid bedömning av risk för missbruk – men kan aldrig bli den **enda** grunden för en viss insats! På samma sätt kan diverse medicinska provtagningar och tester i sig själva aldrig utgöra en tillräcklig grund för en viss typ av klinisk behandling. I båda fallen krävs det en kompetent uttolkare av resultaten. En professionell kompetent nog att kunna sätta testresultaten i ett sammanhang som i sig kan vara hur komplicerat som helst. Vidare är det också den tolkande professionelle som bestämmer vad för slags handling, eller underlåtenhet att handla, testresultaten ska leda till. Formell utbildning och höga ämneskunskaper är inte tillräckligt för att göra den typen av bedömningar. Det finns både usla läkare och strålande diagnostiker. Det finns fantastisk duktiga diagnostiker som inte är så bra på att hantera själva mötet med patienten med hänsyn till patientens behov och förväntningar, och det finns läkare med erkänt bra handlag med patienter. Motsvarande gäller rimligtvis även för socialarbetare. En usel rörmokare kan mycket väl ha samma utbildningsbackgrund och faktakunskaper som hans betydligt duktigare kollega. Professionalitet konstitueras delvis av intuitiva element. Att något betecknas som intuition innebär dock inte att intuition är något mystiskt och oförklarligt.

I modern kognitionspsykologi sorterar vissa centrala aspekter av intuition inom det område som utforskar beslutsprocesser, i synnerhet situationer som innehåller flera möjliga ledtrådar som kan användas som beslutsunderlag. Vanligtvis innebär sådana situationer en betydande osäkerhet för beslutsfattare. Två kognitiva modeller för representation av kunnandet (knowledge representation) har en central ställning inom detta forskningsfällt. Den ena modellen, ”exemplar modell”, betonar att människor konstruerar minnen som innehåller

[34] Det finns knappt några publikationer som explicit berör intuitionen plats i socialt arbete. En text som tar upp eventuella negativa konsekvenser av intuitivt arbetssätt i socialt arbete är en kort artikel av Robert Carew (1987).

centrala drag i en specifik kategori av objekt och företeelser. Sådana minnen fungerar som exempel eller prototyper med vilka vi jämför nya och okända företeelser. Om den nya företeelsen inte passar in på någon av redan existerande prototyper skapar vi en ny mental prototyp o.s.v. Den andra modellen betonar att människor abstraherar uppsättningar av mentala regler. Dessa regler refererar till unika drag i olika företeelser. Förmodligen är sådana mekanismer som beskrivs av båda modellerna verksamma samtidigt. Dessa mekanismer låter sig modelleras experimentellt och beskrivas matematiskt. Det bedrivs för närvarande studier utifrån båda modellerna i syfte att konstatera hur mental representation fungerar i situationer av osäkerhet där individen konfronteras med nya (rentav fiktiva) företeelser, och där det finns en mängd ledtrådar, ofta diffusa sådana, till förståelsen av denna nya företeelse (multiple-cue judgement) (se t.ex. Olsson, 2004).

Inom medicinen har man länge uppmärksammat intuitionens betydelse för vårdpersonalens arbete med patienter. På ett sätt liknar situationen inom medicinen läget inom socialt arbete. Modern medicin betonar evidence-based medicine och har nått mycket långt i utvecklandet av ”manualbaserade” diagnostiska och kliniska procedurer som ska garantera att vårdpersonalens individuella expertis utgår från för tillfället bästa evidens. Samtidigt finns det inom medicinen en lång tradition av erkännande av intuition som ett viktigt element i det diagnostiska och det kliniska omdömet. Det är också inom medicinen som man bedriver empirisk forskning om intuition i den allmänna läkarpraktiken (general practice). Ett annat medicinskt forskningsfält handlar om intuition hos högkvalificerade sjuksköterskor inom akut- och intensivvården.

Stolper och hans medarbetare (2009 a, b,) utförde två studier av allmänläkarnas magkänsla (gut feelings).[35] Det är sedan länge känt att läkare ibland fattar beslut angående fortsatt utredning och behandling av patienter, alltså kliniska beslut, ”på känn”. Man erkänner, mer eller mindre motvilligt, att ”medicinsk intuition” eller ”klinisk näsa” (clinical nose) är ett kraftfullt diagnostiskt verktyg. Enligt Stolper råder det ingen tvekan om att denna ”kliniska näsa” existerar och att det vore önskvärt att lära ut den i läkarutbildningarna. Följande citat exemplifierar denna kliniska näsa i arbete: *There's something wrong with this patient but I don't know exactly what. I have to do something because a delay can be harmful* (Stolper et al. 2009a s. 1). Det rakt motsatta kan också inträffa när objektiva indikatorer tyder på problem men läkaren upplever att det inte finns någon anledning till oro. Stolper betonar att man inom kritisk intensivvård tar intuition/magkänsla på allvar trotts att det är miljöer fyllda med avancerad utrustning och sofistikerad teknologi, ändå händer det att personalen vidtar

[35] En annan aspekt som rör förekomst av benämningar på magkänsla i olika språkområden studerades också av samma forskarlag (Stolper et al. 2010).

åtgärder innan apparaturen hinner larma. Stolper visar tydligt att intuitiva element inte bara existerar, de utgör också ett viktigt kliniskt verktyg som fungerar som ett slags kompass som hjälper medicinarna att hantera mycket komplexa situationer behäftade med hög grad av osäkerhet. Det finns enligt Stolper två typer av magkänsla, en känsla av förtröstan (sense of reassurance) och en känsla av alarm (sense of alarm). Magkänslan betraktas som en professionell färdighet starkt betingad av medicinsk utbildning och träning samt den medicinska personalens kontextuella kunskaper om en specifik patient. Det finns också en personlighetskomponent som gör att vissa individer lättare utvecklar en sådan professionell färdighet.

Steven P. Hams (2000) genomgång av forskning om intuition och gut feeling i kritisk vård, alltså i miljöer fullspäckade med medicinsk teknik, pekar i liknande riktning som Stolpers forskning. Hams genomgång ger också vid handen att det inte bara är den medicinska personalens intuition som är medicinskt relevant, utan även patientens intuitiva upplevelse av sitt tillstånd. Dessa två intuitioner kompletterar varandra. Det är bland annat sådana intuitioner som utgör en väsentlig del av den (medicinskt terapeutiska) relation som etableras mellan medicinsk personal och patient.

Intuitionens betydelse för människors sätt att hantera till synes komplexa situationer i alla möjliga yrkesmässiga och andra sammanhang, visas tydligt av den forskning som bedrivs vid Center for Adaptive Behaviour and Cognition som är en del av Max Planck Institute for Human Development i Berlin (Gigerenzer, 2008 a, b). Den forskningen inriktar sig på sökande efter enkla kognitiva principer (heuristics och rules of thumb) som styr vårt handlande i komplexa sammanhang. Intuition betraktad som sådana ”rules of thumb” kan bäst förstås, enligt Max Planc-institutet, som ”evolved capacities of the brain”, alltså i ett perspektiv som ligger i skärningspunkten mellan det sociala och evolutionsprocessen. Traditionella psykologiska förklaringsmodeller betraktas som både otillräckliga och ibland direkt felaktiga. Det för denna avhandling mest relevanta ligger i den forskningstraditionens kritiska granskning av manualstyrda diagnostiska processer inom medicinen. Man har kunnat visa att uttömmande diagnostiska manualer inte bidrar till bättre diagnostik utan snarast tvärtom. Den typen av diagnostik leder i vissa fall till onödiga remisser till specialister, överbeläggningar m.m. (se t.ex. Gigerenzer, 2008 a s. 169-178).[36]

Läkares och sjuksköterskors magkänsla och intuition är något helt annat än en terapeutisk allians. Å andra sidan krävs det en relation mellan patient och medicinsk personal för att sådana intuitioner, inklusive patientens intuition

[36] Även i Sverige kan man observera ett ökat intresse för intuition som fenomen. Det senaste är en bok som polemiserar med en del av de slutsatser som forskarna vid Max Planck-institutet står bakom. Se Ahlström (2010).

kring den egna situationen och hälsoläget, ska kunna uppstå och framför allt kommuniceras parterna emellan. Här framstår relationen återigen som central och till nytta både för patienten och för medicinaren. Samma förhållande bör gälla även andra typer av klientarbete även om det inte handlar om somatiska tillstånd. Man bör vara noga med att inte förväxla magkänsla och (professionell) intuition med empati. Den senare saknar diagnostiskt värde, dock är empati betydelsefullt av andra anledningar, i arbete med patienter och klienter.

3.5. Klientarbetet i spänningsfältet mellan specialisering och integration:

Different Worlds within Swedish PSS. Organisation models as conditions for working with clients in the Personal Social Services (Artikel 5)

Artikel 5 fokuserar på hur olika organisationsmodeller påverkar socialarbetares klientarbete. I artikeln specialstuderas några grundläggande aspekter av socialt arbete inom socialtjänstens IFO, nämligen möjligheterna att etablera relationer, bedöma problem, samt göra insatser. I appendix 3 på sida 97 presenteras också en kvantitativ uppföljning och fördjupning av analyser i artikel 5.

Individ- och familjeomsorgen i Sveriges kommuner har under de senaste tjugo åren gått från ett mer generalistiskt och integrerat arbetssätt till en typ av organisation med specialiserade arbetsgrupper. Den integrerade organisationstypen finns numera kvar bara i ett fåtal mindre kommuner (Lundgren et al. 2009), vilket är att betrakta som ett tydligt paradigmskifte inom IFO. En viktig aspekt av detta skifte är att det finns en diskrepans mellan andemeningen i Socialtjänstlagen[37] som präglas av holism och det sätt på vilket lagen av kommunerna omsätts i praktisk verksamhet. En annan aspekt rör den enskilde socialarbetarens roll och arbetssituation i specialiserade organisationer, till följd av ökat antal klientkontakter, som fokuserar på en typ av problem, en viss klientkategori eller en delaspekt av IFOs arbetsuppgifter. En tredje aspekt handlar om vilken slags socionomer som ska utbildas. Högskoleverkets senaste (2009) utvärdering av socionomutbildningarna tar ställning för utbildning av generalistkaraktär.

Artikelns övergripande syfte är att undersöka hur olika organisatoriska modeller (specialiserade, integrerade och blandade) för IFO påverkar social-

[37] Se t.ex. SOU 1999:97, s. 181-182 och Regeringens proposition 2000/01:80, s.81 och 85-86.

arbetares klientarbete. Det övergripande syftet innefattar fem specifika frågeställningar:

- Vilka förutsättningar ger IFOs organisationsform för bedömning av klientens problem?
- Vilka förutsättningar ger IFOs ekonomiska resurser för bedömning av klienters problem?
- Vilka förutsättningar ger IFOs organisationsform för att göra relevanta insatser?
- Vilka förutsättningar ger IFOs ekonomiska resurser för att göra relevanta insatser?
- Vilka förutsättningar ger de olika organisationsformerna när det gäller socialarbetarnas möjligheter att etablera bärande/betydelsefulla relationer till klienterna?

En övergripande slutsats i artikeln är att varken den specialiserade eller den blandade organisationen förmår skapa ekonomiska eller organisatoriska förutsättningar för klientarbete som entydigt upplevs som goda av socialarbetarna. Det gäller såväl behovsbedömning, möjligheter att göra relevanta insatser, som relationsskapande.

Artikeln visar på relativt stora andelar svar som pekar på organisationernas brister och även relativt stora andelar svar som indikerar personalens osäkerhet. Det framträder en betydande skillnad mellan organisationerna i hur personalen upplever förutsättningarna för sitt klientarbete. Den integrerade organisationen framstår som den som förmår skapa de bästa förutsättningarna.

Dessa slutsatser bygger på två typer av kvantitativa analyser (bivariata korstabuleringar och multipel korrespondensanalys). I artikeln presenteras också en kvalitativ analys av problematiken. Denna analys bygger på skriftliga kommentarer som respondenterna gjorde i samband med att de besvarade frågan: Har du i din nuvarande arbetssituation möjlighet att etablera bärande/betydelsefulla relationer till klienterna? 122 personer skrev i detta sammanhang relevanta kommentarer. 70 av dessa personer (57 %) arbetar i den specialiserade organisationen, 39 (32 %) i den blandade och 13 (11 %) i den integrerade. Dessa kvalitativa utsagor bidrar med en fördjupande bild av vad socialarbetare ser som betingelser för etablering av respektive hinder i klientrelationen.

Utsagorna kodades och grupperades tematiskt (Kvale, 1997). Fem temablock kunde urskiljas: 1) den hindrande organisationen, 2) den främjande organisationen, 3) myndighetsutövning, 4) socialarbetare, 5) klienter. Varje

temablock innehåller i sin tur ett antal underteman. Sammanlagt har 142 utsagor med klara underteman kunnat urskiljas.

Samtliga svar berör betingelser för en bärande/betydelsefull klientrelation. Socialarbetare i de undersökta kommunerna förlägger sådana betingelser antingen till själva organisationen, vilket är det absolut vanligaste, eller till aktörer (d.v.s. socialarbetare och klienter). Några få socialarbetare nämner myndighetsutövning inbäddad i klientarbete som en källa till misstro från klientens sida och som en potentiell maktdimension där klienten har en underordnad ställning. Även om det bara är några få som med egna ord nämner myndighetsutövning, så är deras utsagor en indikation på en viktig egenskap hos IFO-organisationer. Myndighetsutövning tycks nämligen vara en betydande försvårande omständighet för etablering av bärande/betydelsefulla relationer till klienter. Vid analys av socialarbetarnas kvantitativa svar – rörande hinder för etablering av klientrelationer – framträder myndighetsutövning som den starkaste enskilda förklaringsfaktorn. Sådana analyser som inkluderar samtliga respondenter presenteras i appendix 3 på sidan 97.

Merparten av utsagorna (71 procent) handlar om olika aspekter och konsekvenser av de organisatoriska lösningar som finns på respondenternas arbetsplatser. 39 procent handlar om organisationers negativa konsekvenser för klientarbete och 32 procent om positiva. Av de resterande 29 procenten berör 15 procent socialarbetares egenskaper inklusive ideologiska utsagor om det sociala arbetets natur, och 13 procent handlar om klienters egenskaper och behov. Dessutom handlar 1 procent om myndighetsutövning som en försvårande omständighet.

Det är viktigt att förstå dessa utsagor i relation till de faktiska möjligheter att etablera relationer som respondenter har i sin respektive organisation. Det finns ingen etablerad metodik för den typen av analytiska problem. I artikel 5 utvecklas därför en metod att åstadkomma en sådan koppling (Se Figur 2 i artikeln). Denna metod relaterar varje skriftlig utsaga till hur informanten har svarat på (den kvantitativa) frågan om möjligheten att i sin nuvarande arbetssituation etablera en bärande/betydelsefull relation till klienterna. Sammanfattningsvis kan sägas att det råder en hög grad av koherens mellan respondenters kvantitativa och kvalitativa beskrivningar av sin arbetssituation. Trenden är att de som lyfter fram positiva aspekter av organisationen för etablering av klientrelationer upplever sig ha en gynnsam arbetssituation. Det motsatta gäller också.

Organisation som hjälp och hinder i klientarbetet

Som jag nämnde tidigare förläggs i 71 procent av utsagorna betingelser för etablering av bärande/betydelsefulla klientrelationer till själva organisationen.

Det vanligaste bland respondenterna är alltså att se den aktuella organisatoriska formen som det som på olika sätt direkt betingar möjligheten till bärande/betydelsefulla klientrelationer. Ungefär hälften av dessa 71 procent handlar om det tema som i artikeln benämns ”The organisation as obstacle”.[38] Hela 78 av sådana utsagor kommer från den specialiserade organisationen. Resten av utsagorna kommer från den blandade. När det gäller att se organisationen som en främjande kraft (”The encouraging organisation”)[39] är fördelningen betydligt jämnare. 39 respektive 37 procent av sådana utsagor kommer från den specialiserade respektive blandade organisationen och 24 procent från den integrerade.

Aktörer som primär kraft i etablering av klientrelationer

Det är inte lika vanligt att förlägga betingelser för etablering av bärande/betydelsefulla relationer till aktörerna själva. Detta inträffar i 28 procent av utsagorna. Dessa 28 procent fördelas i sin tur på socialarbetare (15 %)[40] och klienter (13 %)[41]. Hälften av de utsagor som sätter socialarbetare i fokus (52 %) kommer från den specialiserade organisationen, 29 procent från den blandade och 19 procent från den integrerade.

IFO-organisationens betydelse

Jag betraktar det som signifikativt att socialarbetare ser den organisation de arbetar i som den viktigaste betingelsen för möjligheten att etablera bärande och betydelsefulla klientrelationer. Av studien framgår att socialarbetarna inte är helt tillfreds med sina organisationer. Relativt stora andelar svar i undersökningen pekar på organisationernas brister och indikerar personalens osäkerhet. Dessa svar kommer huvudsakligen från den specialiserade och den blandade organisationen. I jämförelse med svaren från den integrerade orga-

---

[38] Det finns tre aspekter/underteman av ”den hindrande organisationen”: 1) organisationen är inte inriktad på relationer, 2) den skapar direkta hinder för etablering av relationer och 3) den kännetecknas av en hög arbetsbelastning, tidsbrist och diskontinuitet i klientkontakten.

[39] Här finns det två aspekter/underteman: 1) organisationen uppfattas som inriktad på relationer och 2) rimlig arbetsfördelning, tillräckligt med tid för varje ärende samt kontinuitet i klientkontakten.

[40] Det finns fyra aspekter/underteman angående socialarbetare: 1) uttalanden om professionsideologiska ställningstaganden och det sociala arbetets natur, 2) socialarbetarens egenskaper och attityder, 3) socialarbetarens förmåga att anpassa sig till och handla efter klientens förutsättningar samt 4) hinder och oförmåga hos socialarbetaren själv.

[41] Det finns tre aspekter/underteman när det gäller socialarbetarnas syn på klienter som aktörer: 1) klienten hindrar relation beroende på sitt psykiska tillstånd eller ovilja, 2) socialarbetarens känslighet för klientens behov och önskemål och 3) olika aspekter av klientens motivation.

nisationen framträder en betydande skillnad i hur personalen upplever förutsättningarna för sitt klientarbete.

I artikeln tolkas socialarbetarnas egna beskrivningar av möjligheter att etablera bärande/betydelsefulla relationer som ytterligare en betoning av skillnaderna mellan organisationstyper. M.a.o. pekar de kvalitativa utsagorna mer konkret på vilka faktorer som hindrar eller främjar relationsskapande. Det handlar framförallt om själva organisationsmodellens utformning, arbetsbelastning, tid och kontinuitet. Men även sådant som socialarbetares och klienters egenskaper, attityder, ideologier m.m. framstår som betydelsefulla i sammanhanget. Det är alltså ett flertal faktorer som påverkar socialarbetares möjligheter att etablera relationer till klienterna, men bland dessa väger de som sammanhänger med organisationsmodellen tämligen tungt. De kvalitativa utsagorna domineras av beskrivningar från socialarbetare i den specialiserade organisationen som pekar på de hinder som betingas av den egna organisationen.

En tydlig slutsats från undersökningen är att vi har att göra med två olikartade organisatoriska världar. Samtliga analyser skiljer ut den integrerade organisationen från de övriga organisationstyperna. En annan slutsats är att skillnaderna mellan den specialiserade och blandorganisationen är minimala. Man kan nästan betrakta de två senare som en och samma organisationstyp. Denna likhet är tämligen överraskande med tanke på att det finns betydande strukturella skillnader mellan den specialiserade och den blandade organisationen (fr.a. när det gäller socialsekreterarbefattningar och myndighetsutövning).

Den slående likheten mellan den specialiserade och den blandade organisation gäller inte bara de aspekter som undersöks i artikel 5, den framträder även i flera andra avseenden (Perlinski et al. 2009 och delstudie 6). Att man i blandorganisationen försökt skapa formaliserade lösningar (obligatoriska samverkansmöten mellan olika enheter) för att garantera en helhetssyn tycks inte fungera speciellt väl. Framför allt saknar socialarbetarna tillräckligt med tid för sådana möten, trots att man reserverat en speciell tidpunkt varje vecka.

Det är oklart varför de flesta IFO-organisationer antagit en specialiserad form. Artikeln avslutas med en mer generell diskussion kring IFOs specialisering. En diskussion som bland annat tar upp några möjliga orsaker som diskuterats i tidigare forskning. Dessa orsaker är: socialarbetares försök att hävda professionell makt, tryck från medier och allmänhet, att lägga fokus på en speciell problem-/klientkategori, specialisering av särskilda ekonomiska enheter i kölvattnet av konjunkturförändringar/försämringar, uppkomst av nya sociala problem, isomorfism, d.v.s. strävan att efterlikna andra organisationer med hög legitimitet, och slutligen försök att höja kompetensnivån (Lundgren et al. 2009).

Det är dock inte klarlagt varför kommunerna fr.a. valt att problemspecialisera IFO. Den tidigare forskningen på området ger inget entydigt svar på frågan om huruvida någon organisationsform är lämpligare än någon annan. Aningen tillspetsat skulle man kunna säga att nästan alla kommuner springer åt samma håll, men på tämligen oklara grunder. Mot bakgrund av den delstudie som diskuteras här finns det anledning att ifrågasätta den tilltro till organisatorisk specialisering som tycks råda i svensk socialtjänst.

Studien ger således starka belägg för att socialarbetares möjligheter att bedöma behov, göra insatser och skapa relationer till klienter, i stor utsträckning villkoras av organisatoriska förhållanden. Artikeln kan därför ses som en markering av vikten av att den aktuella diskussionen om evidensbaserad praktik i socialt arbete – som för närvarande primärt handlar om olika insatsers effekter – även intresserar sig för olika organisationsmodeller.

3.6. Att vara sin egen spegelbild: *Socialarbetares syn på för- och nackdelar med den egna IFO-organisationen (Delstudie 6)*

I detta avsnitt avhandlas en delstudie som ger en fördjupning och nyansering av den problematik som behandlas i artiklarna, genom att ge röst åt socialarbetarna och deras egen beskrivning av de organisationer de arbetar i.

Delstudien fokuserar på hur socialarbetare beskriver sina egna IFO-organisationer utifrån ett socialarbetarperspektiv. Det övergripande syftet är att analysera socialarbetares uppfattningar om fördelar och nackdelar med den egna organisationen. Socialarbetarnas uppfattningar om organisationernas betydelse för klienter ingår dock inte i syftet. Delstudiens allmänna syfte konkretiseras i tre mer precisa frågeställningar:

- Vilka för- och nackdelar med den egna IFO-organisationen nämns av socialarbetarna?
- Finns det något samband mellan olika typer av för- och nackdelar och IFOs organisationsform?
- Finns det något samband mellan de för- och nackdelar som nämns av socialarbetarna inom en IFO-organisation?
- Vad tycker socialarbetare i respektive IFO-organisation om antalet socialarbetare involverade i enskilda klientärenden?

Delstudiens empiri utgörs huvudsakligen av svar på öppna frågor om socialarbetares syn på största för- och nackdelar (för socialarbetare) med IFOs

nuvarande organisation. Man kan konstatera att intresset för problematiken var stort bland respondenterna. 195 personer av 249 möjliga tog sig tid att besvara frågorna. Svaren var dessutom relativt uttömmande och präglades av stort engagemang i problematiken.

Resultaten av studien är tydliga och kan sammanfattas i följande fyra punkter:

1) Det som utgör respektive organisationsforms bärande idé ses också av personalen som den största fördelen med den nuvarande organisationen. Man kan hävda att organisationerna varit framgångsrika i att förmedla den bärande organisatoriska idén till personalen. Det hindrar dock inte, som framgår av nästa punkt, att de anställda ser ett flertal brister i hur organisationen fungerar. Brister som ger sig till känna i de anställdas dagliga arbete. De anställda tvekar inte att direkt relatera dessa brister till just organisationsformen och dess bärande idé.

Att se den egna organisationens bärande idé som den största fördelen med organisationen syns framför allt i olika positiva aspekter av problem-specialisering i den specialiserade organisationen, samt positiva sidor av integrerat arbetssätt och helhetssyn i den integrerade organisationen. Situationen är något annorlunda i den blandade organisationen. Där ses samarbete mellan personal och avdelningar som den största fördelen. Samtidigt kan man i denna organisation skönja en viss klyfta mellan organisationens bärande idé om en formaliserad och obligatorisk samverkan mellan framför allt utredning och behandling (med klientens medverkan), och de anställdas betoning av mer informellt samarbete befattningar och avdelningar emellan.

2) Organisationers bärande idéer, som av personalen uppfattas som organisationsmodellernas största fördelar, anges samtidigt som organisationernas största nackdelar. Eller kanske mer korrekt, **de effekter** som de bärande idéerna ger upphov till. Man frestas att använda en dialektiskt materialistisk, för att inte säga marxistisk, tankefigur. D.v.s. att varje företeelse (varat) bär sin egen motsägelse inom sig, vilket leder till att på sikt något nytt uppstår.[42] Datamaterialet tyder klart på ett dialektiskt förhållande mellan organisations-modellers styrkor och svagheter. Varje organisatorisk modell tycks i samma ögonblick den implementeras skapa en mängd problem och nackdelar som uppkommer till följd av just den modellens egenskaper. Det verkar som att varje organisation har sin egen spegelbild där alla element finns med, fast på ”fel sida”. Skulle man använda spegelbilden som organisatorisk modell skulle en sådan modell vara en antites till sitt original. Delstudien ger dock inga ledtrådar

[42] Ett konkret exempel på användning av denna dialektiska tankefigur som förklaring av social förändring (i termer av produktionssätt) finns hos Marx (1975) på sidorna 425-426.

till hur en eventuell syntes skulle kunna se ut. Något schematiskt kan förhållandet mellan största fördelar och största nackdelar beskrivas som följer:

Största fördelen = den bärande organisatoriska idén	**Största nackdelen**= de effekter som de bärande idéerna ger upphov till
Specialiserad organisation	
• Möjlighet till specialisering som ger kunskapsmässig fördjupning och spetskompetens.	• Tappar annan relevant kunskap, nischar in sig.
• Individuella specialisters samarbete.	• Revirtänkande, brist på samarbete mellan olika avdelningar. • Hög arbetsbelastning, enformighet och hög personalomsättning.
Blandad organisation	
• Olika former av samarbete.	• Dåligt samarbete mellan avdelningarna, otydlig roll- och ansvarsfördelning bristande ledarskap och planering.
• Möjlighet till specialisering som ger kunskapsmässig fördjupning.	• Omständliga beslutsprocesser och (för)många inblandade kompetenser. • Svårt att hitta tider för den formaliserade samverkan.
Integrerad organisation	
• Långtgående delegation • Helhetssyn	• Stort och ibland (för) tungt ansvar vilar på den enskilde socialarbetarens axlar.

3) Studiens resultat ger en fingervisning om att organisatorisk problemspecialisering kan vara ett hinder för helhetssyn i klientarbetet. Att det förhåller sig på det viset är inte särskilt förvånande. Den specialiserade organisationen skapades utifrån premisser som inte primärt fokuserade på helhetsperspektivet i klientarbetet. Den blandade organisationen skapades däremot på basis av ett

explicit professionellt ställningstagande som skulle säkra helhetssyn i klientarbetet. Man byggde medvetet in en formaliserad samverkan mellan avdelningar, också med klientens aktiva medverkan, allt i syfte att säkra helhetsperspektivet. Det är just detta försök att bygga in helhetsperspektiv i form av en formell rutin som ställer till problem i den dagliga verksamheten, både för organisationen som helhet och för varje enskild anställd. Utifrån denna delstudie såväl som resultat i artiklarna 2, 3 och 5 förefaller det troligt att helhetsperspektiv bättre tillgodoses genom ett integrerat socialt arbete, där helhetsperspektivet förverkligas i mötet mellan en till två socialarbetare och en klient, så som fallet är med den integrerade organisationen.

4) Fler än en tredjedel av socialarbetarna i den specialiserade och den blandade organisationen anser att det är för många socialarbetare involverade i klientärenden. Detta är som tydligast i den blandade organisationen. Att socialarbetare i just den blandade organisationen tycker så är lätt att förstå. Den bärande organisatoriska idén i den organisationen går de facto ut på att flera enheter ska samverka kring ett klientärende. Det uttalade syftet var att mottagnings-, utrednings- och insatsfunktioner på ett smidigt sätt skulle ”flytta” klienten mellan sig. I praktiken har det uppstått ett svåröverskådligt nät av kontakter och kompetenskonflikter mellan funktionerna, och följaktligen mellan de inblandade socialarbetarna.[43] Saken kompliceras ytterligare av den formaliserade samverkan mellan funktionerna som ska tillgodose helhetssyn på klienten, och som leder till att det är svårt att hitta mötestider som passar alla involverade parter.

[43] Här måste man inflika att kompetenskonflikter kan vara av nästan strukturell art och handla om vem som har rätten att bestämma i ett klientärende. I grund och botten handlar det också om klientens rättssäkerhet. Denna problematik berördes i ett annat sammanhang i denna avhandlingskappa. Se fotnot 20.

Kapitel 4. Avslutande diskussion

Avhandlingen visar genomgående på betydande likheter mellan den specialiserade organisationen och organisationen av blandtyp. Lika genomgående framstår den integrerade organisationen som något av en egen värld.

Det finns indikationer på att specialiserade organisationer inom en nära framtid i stort sett blir den enda organisationstypen för IFO (med undantag för rena glesbygdskommuner där man inte kan specialisera sin IFO-organisation). Som artikel 1 visar har ett slags paradigmskifte redan inträffat och lite talar för att det inte skulle förverkligas till fullo. En handfull andra organisationsformer kommer antagligen att överleva i små kommuner och utgöra en sorts reservat. Det kan innebära slutet för helhetsperspektivet i socialt arbete, åtminstone för det sociala arbete som bedrivs inom socialtjänstens individ- och familjeomsorg. Både lagstiftning, dess förarbeten, socionomutbildningar och företrädare för Sveriges socialchefer påtalar behovet av helhetssyn och holistiskt arbete. Frågan är dock om dessa instanser riktigt vet vad de talar om. Det låter drastiskt, men berättigat, både med tanke på begreppens diffusa innebörd och på det ovan nämnda paradigmskifte som ägt rum inom IFO. Verkligheten har redan sprungit ifrån idealen. Att åter försöka bygga in holism i organisationerna låter sig knappast göras. Som denna avhandling visar är helhetssyn något som bara kan förverkligas på individnivå i det arbete som en enskild socialarbetare utför tillsammans med en specifik klient. För att arbeta enligt helhetsperspektivet måste socialarbetaren både ha väldigt stora befogenheter att fatta beslut och vilja att arbeta på det sättet.

Att arbeta holistiskt är betydelsefullt, men innebär samtidigt en stor utmaning för socialarbetaren som kan bli en börda som sätter för stor press på socialarbetarna. Frågan är om någon längre är beredd att arbeta på det viset. I den idédrivna integrerade IFO-organisationen, som denna avhandling studerar, innebär arbetet en stor frihet förenad med stort ansvar, vilket skapar både intressanta utmaningar men också speciella påfrestningar på socialarbetarna. Denna organisation har, som visats, vissa svårigheter med nyrekryteringar. Organisationens företrädare tolkar problemen som att de arbetssökande inte till fullo accepterar organisationens ideologiska grund. Man kan dock diskutera om det inte snarast handlar om att man inte är villig att utsätta sig för den tillgänglighet och minskade säkerhet[44] samt stort ansvar och komplicerat beslutsfattande, som detta arbete innebär.

---

[44] I denna organisation finns relativt få säkerhetsarrangemang. Klienter kan utan att passera en säkerhetskontroll gå in på kontoret och knacka på sin handläggares dörr eller skriva ett meddelande på tavlan vid dörren.

Det finns väldigt få idédrivna integrerade organisationer kvar. Den organisation som studeras i avhandlingen är ovanlig i så måtto att den finns i en relativt stor kommun. Jag är benägen att tro att kommunens storlek är en grundförutsättning för att organisationen från grunden skapats så att den skulle leva upp till en uppsättning ideal om holistiskt socialt arbete. De är troligt att de flesta organisationer som i dagens läge framstår som integrerade inte är idédrivna. Det integrerade arbetssättet är på flera håll framtvingat av få tjänster och dålig ekonomi parat med personalbrist och rekryteringssvårigheter. Det aktualiserar i sin tur frågor om vad begreppet integrerad organisation står för. Kan detta begrepp användas på organisationer utan ideologiskt innehåll? Hur ska man konceptualisera organisationer där ”holismen” bara är en konsekvens av skral ekonomi och brist på personal?

Det finns ytterligare en indikation på att helhetsperspektivet i individ- och familjeomsorgen är på tillbakagång. Flera resultat i denna avhandling visar på betydande likheter mellan den specialiserade och den blandade organisationen. Man kan tolka det som att i praktiken är båda organisationerna specialiserade, men den blandade har ett inbyggt element av formaliserad samverkan som, åtminstone i teorin, ska säkra helhetsperspektiv i varje enskilt klientärende. Denna formaliserade samverkan har **i sig** blivit ett problem för organisationen och för en del klienter. Sett med personalens ögon har denna formaliserade samverkan lett till samarbetssvårigheter mellan inblandade handläggare. Stipulerade samverkansmöten mellan olika handläggare och klient medför dessutom betydande problem att överhuvudtaget hitta mötestider m.m.

Helhetsperspektivet har så att säga flyttats från socialarbetarens partikulära relation med klienten till en strukturell nivå. Frågan är hur mycket helhetsperspektiv som finns kvar efter en sådan operation. Personalen i den blandade organisationen är mycket väl medveten om att helhetsperspektivet lever farligt, vilket svaren på frågor om största fördelen och nackdelen visar. Överhuvudtaget tycks personalen i alla tre organisationerna vara väldigt klara över respektive organisations för- respektive nackdelar, och att organisationernas stora styrkor också utgör deras största svagheter. Å andra sidan tyder andra fynd i avhandlingen på att man i stort sett accepterar de villkor för klientarbete som respektive organisation skapar. Här tänker jag framförallt på den oerhört starka samvariation som finns mellan olika aspekter av hur man är/uppträder sin yrkesroll gentemot klienten och hur man skulle vara. Hur man är och hur man skulle vilja vara har en nästan total samvariation. Med andra ord, man vill inget mer än det man redan har och i vilken organisation man arbetar tycks inte spela någon roll. Man kan misstänka att socialarbetarna vänjer sig vid de villkor som arbetsplatsen skapar. Man utför sitt arbete utifrån dessa givna villkor. De blir till en objektiv verklighet som bara finns där. Det betyder inte att man

saknar reflektionsförmåga eller intresse att reflektera över för- och nackdelar, ty som avhandlingen visar, finns den förmågan i högsta grad kvar. Det rör sig snarast om att intellektuell reflektion och vardaglig praktik (eller praxis) är två olika saker. Man vänjer sig vid vardagen med dess rutiner, även om man inte fullt ut gillar dem.

Med tilltagande utbredning och etablering av specialiserade organisationer inom IFO kan man förvänta sig att det blir allt svårare att etablera bärande/betydelsefulla relationer till klienterna. Speciellt när en klient möter flera socialarbetare – en för varje problem eller för olika aspekter av arbetsuppgiften – försvagas relationens ställning som resurs i det sociala arbetet. Då hamnar andra resurser, framförallt substantiella (dvs. insatser) och ekonomiska i förgrunden. Den terapeutiska alliansen får alltså allt mindre chans att uppstå. Kanske kommer en sådan utveckling att på sikt påverka arbetsgivares efterfrågan på en viss typ av kunskaper hos personalen. Möjligen kommer efterfrågan på personal med goda juridiska och förvaltningsmässiga kunskaper att öka, medan efterfrågan på den hantverksmässiga kompetensen att etablera relationer och allianser tonas ner.

Att få en diagnos (t.ex. psykiatrisk) kan för en patient underlätta att få tillgång till samhällets resurser avsedda för just personer med en sådan diagnos. Men diagnosen i sig kan inte skapa några betydelsefulla relationer till andra människor (t.ex. en psykoterapeut). Som Knei-Paz (2009) visar är klientens relation till ”sin” socialarbetare en betydande resurs. Denna resurs är immateriell men den kan få folk att må bättre. Det är inte bara klienten som kan må bättre. Lika viktigt är det för socialarbetaren som ser att hon/han gör någon nytta även i situationer där ingen annan hjälp och resurser finns att erbjuda klienten. I sådana situationer har betydelsefull klientrelation en skyddande effekt för både socialarbetaren och klienten.

En tilltagande specialisering i alla sina former (funktions- och problemspecialisering samt multispecialisering) leder till att syftet med mötet vid de inledande kontakterna med klienten blir att ställa en ”diagnos”. D.v.s. att på så exakt sätt som möjligt ringa in klientens så kallade problematik, och därigenom placera klienten i en kategori. Denna kategorisering kan sedan användas som beslutsunderlag vid tilldelning av resurser (t.ex. en viss typ av insats) som anses lämpliga för denna kategori/problematik. Ett multispecialiserad IFO uppvisar i detta hänseende stora likheter med landstingsstyrd sjukvård.

Än så länge uppfattar de flesta socialarbetare bärande/betydelsefulla relationer och ospecifika, erfarenhetsbaserade metoder, som centrala element i klientarbete.[45] **Socialarbetarna är inte ensamma om detta. Intresset för**

[45] Kajsa Billinger kom i sin undersökning av socialsekreterare som arbetar med missbrukarvård fram till att relationen (arbetsalliansen) till klienten var viktigare än insatsen. Den kunde t.o.m.

erfarenhetsbaserade och intuitiva inslag i den diagnostiska processen (men även i vården av människor i kritiska tillstånd) börjar återuppväckas inom medicinen. Åtminstone när det gäller allmänpraktiserande läkare och sjuksköterskor som jobbar med akutvård. Icke desto mindre är det fortfarande läkarnas påstådda ”nonchalerande” av riktlinjer och manualer som uppfattas som ett stort problem av dem som förespråkar manualbaserad vård. Men diskursen om erfarenhetens, intuitionens och patientrelationens betydelse för framgångsrik medicinsk diagnostik och vård har redan börjat. Det är nästan rörande att läsa hur läkare i Stolpers Delphi-procedur (Stolper, 2009b)[46] försöker att för sig själva acceptera ”gut feeling” som en klinisk realitet. De vill gärna fortsätta att arbeta hypotetisk deduktivt och använda manualer i sina diagnoser, fast de vet att det inte räcker för en vettig bedömning av patientens problem. Men intuition i form av ”sense of reassurance” kan skänka lugn åt både läkaren och patienten. Det gäller både när det verkligen inte är någon fara för patienten och när t.ex. laboratorieprover bekräftar en intuitiv antecipering av värsta möjliga hälsobesked. Intuitiva komponenter tycks fungera som ett orienteringssystem som bidrar till lugn i situationer av osäkerhet.

Hur bör IFO organiseras? Två framtidsscenarier

Kan man ge en rekommendation om hur IFO bör organiseras? Svaret beror på om man vill fortsätta stå fast vid idealet om socialt arbete präglat av ett holistiskt perspektiv på klienten. Om man vill ha kvar detta ideal måste man sträva efter integrerat arbetssätt även i större kommuner. Helhetsperspektiv kan inte framgångsrikt byggas in som en organisatorisk institutionaliserad mekanism. Tyvärr låter denna rekommendation mest som en utopi. Integrerat arbetssätt förutsätter flera, i dagens läge, orealistiska villkor. Det förutsätter en mycket långtgående delegation till de enskilda socialarbetarna. Konsekvensen är att den politiska kontrollen över framför allt ekonomiska frågor och disposition av t.ex. ekonomiskt bistånd måste försvagas och läggas på de enskilda socialarbetarna. Detta är föga troligt i tider då riksnormen för ekonomiskt bistånd har blivit ledstjärnan för budgetbesparingar och både tak och golv för det bistånd klienten kan erhålla. Ett äkta integrerat arbetssätt ställer också mycket höga krav

---

uppväga det faktum att själva insatsen inte var optimal (Billinger, 2010, s.31). Dessutom, förmågan att skapa arbetsallians med klienterna var grundläggande i socialsekreterarnas beskrivning av sitt yrkeskunnande (Billinger, 20101, s.33). Denna förmåga utvecklade dessa socialsekreterare genom att prova sig fram och försöka dra lärdomar från möten med olika klienter, vara lyhörda och *höra det som sägs och det som inte sägs* (Billinger, 2010, s. 31)

[46] ”Dephi method” är en procedur i vilken paneler av experter vägleds av strikta formella regler i syfte att uppnå konsensus kring något. Detta något kan, som i Stolpers fall, handla om innebörden av ett begrepp men oftast används metoden för att göra förutsägelser angående fenomen om vilka det råder brist på säkra data. För detaljer se t.ex. Linstone et al. (2002).

på socialarbetarna själva. Frågan är om framtidens socialarbetare vill arbeta på detta sätt. Den integrerade organisationen rekryteringssvårigheter visar att alla inte är villiga att arbeta integrerat.

Utbredning av specialiserade organisationer har nog förskjutit socionomers syn på sitt yrke från ett kall i weberiansk mening (och följaktligen en profession) till en tjänstemannasyssla. Denna förskjutning är kanske inte ännu helt fullbordad. Det finns dock tecken på att den pågår. Det relativa ointresset för frivillig auktorisation är ett av tecknen. Socialisering till ett specialiserat arbetssätt kan på sikt förändra socialarbetares syn på vad som är centralt i deras jobb. Ett troligt scenario är att bärande/betydelsefulla relationer och ospecifika metoder kommer att upphöra uppfattas som det sociala arbetets centrala element och ersättas av fokus på mer förvaltningsmässiga aspekter. Vi får alltså en utveckling från ett sofistikerat och högt kvalificerat hantverk till en modern förvaltning, d.v.s. en form av formellt rationell byråkrati, för att tala med Webers ord.

Ett annat och mindre defaitistiskt scenario är att socialt arbete i stort och IFO i synnerhet håller på att bli som vilken annan profession som helst, vilket betyder att man blir fångad i ett spänningsfällt mellan byråkratisk effektivitet[47] och kollegialitet. En intressant genomgång av detta spänningsfält görs av Lennart G. Svensson (2010) som fokuserar på styrnings- och ansvarsfrågor i organisationer som anställer professionella. En möjlig tolkning av Svenssons resonemang, tillämpad på socialt arbete, är att socialarbetare både uppvisar drag av spontan organisering enligt den ”kollegiala principen” och samtidigt arbetar i organisationer som präglas av olika grad av byråkrati. En fullständigt genomförd kollegial princip skulle innebära att socialt arbete skulle bedrivas och styras genom konsensus mellan åtminstone teoretiskt jämlika experter. Dessa experter har visserligen olika specialiteter men är jämlika i graden av sin expertis. Kollegiala organ kännetecknas därför av en jämn fördelning av makt mellan medlemmarna och makten ansamlas från basen i organisationen till dess topp. En sådan organisation har egentligen flera maktcentra (polycratic organization). I verkligheten arbetar socialarbetare i monokratiska organisationer där det är ledningen och arbetsledarna som besitter maktmedel. Det är också ledningen som kan delegera makten neråt i organisationen.

---

[47] Frasen ”byråkratisk effektivitet” kan för flera läsare låta något obehaglig. Byråkrati har blivit ett skällsord. Här menas byråkrati i Max Webers mening, som den mest rationella (formell rationalitet) formen av administration präglad av kalkylerbarhet angående hantering av medborgares ärenden. Weber ställer upp principer för både hur byråkratier fungerar och principer för vilken personal, och på vilka villkor, som har rätt att arbeta i byråkratier (se t.ex. Lee & Newby s.194-195). Byråkratier har klara fördelar för medborgaren eftersom de i princip garanterar klara regler samt öppenhet och förutsägbarhet i hanteringen av medborgarnas ärenden.

Resultaten i artiklarna två och tre visar att den integrerade och den blandade IFO-organisationen skapades genom aktivt och i professionella överväganden grundat handlande från socialarbetarnas sida. Detta handlande hade klara drag av kollegialitet. Samtidigt var ju resultatet av socialarbetarnas handlande villkorat av vad som var möjligt att åstadkomma inom ramen för kommunal förvaltning. Socialarbetarnas kollegiala handlande hade helhetsperspektivet och klientens bästa i fokus. Däremot fanns det en skillnad mellan den blandade organisationen, där allt fokus låg på klienten, och den integrerade organisationen där klientens bästa sågs genom ett filter av socialarbetarnas bästa. D.v.s. den enskilde socialarbetarens möjlighet att använda hela sin professionella kompetens i syfte att hjälpa klienten. Det är därför inte förvånande att man i den integrerade organisationen lyckades bevara en väsentlig dos av kollegialitet. Detta både i den bokstavliga bemärkelsen av dagligt samarbete kollegor emellan och i en organisationsteoretisk bemärkelse. För att åstadkomma detta krävdes att den monokratiska kommunala förvaltningen delegerade en stor del av makten till de individuella socialarbetarna. En delegation, oavsett dess omfattning, är alltid en top-downproces som följer en förvaltningslogik. Ska delegationen ha positiva effekter för klienter måste den genomföras fullt ut ner till varje enskild befattningsinnehavare, och inte bara till en lägre beslutsnivå/ledningsnivå. Helhetsperspektivet kan bara förverkligas i mötet mellan individer och det är en fördel om den professionella parten i ett sådant möte inte bara företräder en förvaltning utan även ingår i en kollegialitet.

Ovanstående resonemang kan kort sammanfattas med konstaterandet att sättet att organisera IFO spelar stor roll för bevarandet av helhetsperspektivet i socialt arbete. Helhetsperspektiv kan förmodligen inte byggas in den organisatoriska strukturen utan hänger snarast på hur mötet mellan individuella klienter och socialarbetare förlöper. Det finns också stora skillnader i hur olika IFO-organisationer villkorar sådana möten i termer av kontinuitet, delegation och inte minst graden av socialarbetares förankring i en kollegialitet, d.v.s. hur professionell tillåts en socialarbetare vara.

Specialisering och professionaliseringsdebatten

Visionerna i föregående avsnitt är ganska dystra, nästan i still med Webers ”byråkratins järnbur” och ”rationalitetens polarnatt”. Dessa kommer kanske aldrig att till fullo bli verklighet. Däremot kan man vara ganska säkert på att socialt arbete och i synnerhet individ- och familjeomsorgen kommer att förändras.

Denna avhandling handlar i stor utsträckning om att svensk individ- och familjeomsorg under de senaste dryga 20 åren har antagit en organisatorisk form som vanligtvis benämns problemspecialisering. I de flesta fallen handlar

det om att det är den enskilde arbetaren som tilldelas specialiserade arbetsuppgifter rörande en viss problematik och klientkategori. Att bli kunnig på en begränsad problematik ses av respondenterna i den specialiserade organisationen som organisationsformens största förtjänst. Samtidigt ses organisatorisk specialisering som organisationsformens största nackdel. Artiklarna/delstudierna 2 till 6 återspeglar en kluvenhet bland respondenter i alla tre organisationerna. Oavsett organisationstillhörighet ser man flera poänger med individuell problemspecialisering. Detta samtidigt som man ser dess begränsningar och nackdelar. På motsvarande sätt förhåller det sig med integrerat arbetssätt och integrerade organisationer. Avhandlingens empiri talar för det mesta för att socialarbetare ser individuell specialisering och holism som komplementära. Med andra ord, två sidor av samma mynt som båda behövs i ett framgångsrikt arbete med klienter. Organisationsformen kan däremot framhäva ena sidan av myntet på bekostnad av den andra. Som tidigare konstaterats tycks detta motverkas av en spontan organiseringsprocess som framhäver de aspekter av arbetssättet/socialarbetarrollen som den formella organisationen tonar ner.

Man kan alltså se en kluvenhet i inställningen till specialisering, problemspecialisering i synnerhet, både på individnivån (hos den enskilde socialarbetaren) och på organisationsnivån (både den formella organisationen och i den spontana organiseringen). En sådan kluvenhet aktualiserar frågor om vad för slags arbete socialt arbete i socialtjänsten egentligen är. Vad behöver man kunna och hur ska man utbildas? Hur starkt är det professionella innehållet och ska det centralregleras? I artikel tre visas den stora betydelse som socionomexamen har för socionomkårens påverkan på utformning av svensk socialtjänst, både när det gäller utformning av organisationsmodeller i kommunerna och hur socialtjänsten de facto fungerar (inte minst samspelet mellan politik och förvaltning). I artikeln antyds också möjligheten att socionomexamen i praktiken har närmat sig statusen och vissa funktioner hos en statlig legitimation. Det är kanske just i frågan om legitimation som kluvenheten är som störst. Den är synlig hos enskilda socialarbetare, inom kåren som helhet, inom socialarbetarnas fackliga organisationer och inte minst i statens och dess myndigheters inställning.

Socialt arbete i Sverige har länge präglats av socialarbetares, framför allt socionomers, sökande efter yrkesmässig identitet. Jag undviker avsiktligt att använda uttrycket ”professionell identitet”.[48] Socionomers professionella strävanden har slingrat sig fram genom historien som meandrar av en flod som

[48] Som det framgår på flera ställen i denna avhandling är det oklart i vilken utsträckning begreppet profession är tillämplig på socionomer som grupp. Det är också oklart om de som grupp betraktat strävar efter att bli erkända som en profession.

mynnar ut i ett delta, snarare än en klart identifierbar mynning. Ett inslag i dessa strävanden är att man inte lyckats genomdriva en statlig legitimation för socionomer. Jag kan inte här gå in på orsaker till detta misslyckande. Den starkaste pådrivande kraften bakom legitimationskravet var fackförbundet (SSR), men även inom fackförbundet dröjde det nästan ett decennium innan legitimationsfrågan behandlades av förbundsstyrelsen.

Ett tydligt fackligt krav på legitimation formulerades först 1967. Framgången uteblev helt när 1981-års behörighetskommitté (SOU 1983:33) slutgiltigt avvisade detta krav. Kravet har sedan dess återaktualiserats några gånger, men utan framgång. SSR har i stället valt att satsa på en frivillig auktorisation i egen regi. 1998 fastställdes reglementet för Nämnden för socionomauktorisation. Auktorisationen skulle enligt detta reglemente kunna sökas av socionomer anslutna till både SSR och SKTF. Den 20 oktober samma år utfärdades den första socionomauktorisationen. Stina Wingfors refererar i sin avhandling en medlemsundersökning genomförd av på uppdrag av SSR som visade på stort intresse för auktorisationen. Av 800 intervjuade socionomer hade hela 80 procent tänkt söka auktorisation, och inte mindre än 54 procent tänkte göra det omedelbart (Wingfors, 2004 s. 171). Verkligheten blev en helt annan. Bara 850 personer, mot förväntade 3000, auktoriserades under nämndens första verksamhetsår. I slutet av år 2000 fanns det 1742 utfärdade auktorisationer.

I dagens läge, d.v.s. i början av år 2010, finns det 3430 utfärdade socionomauktorisationer. Statistiken är marginellt osäker. Enligt Nämnden för Socionomauktorisation var det fram till nämndens sammanträde den 17 december 2008 sammanlagt 3355 socionomer som godkänts och fått auktorisation. (e-mail från assistent Anette Lindbergh, Nämnden för Socionom-auktorisation). Enligt ett telefonsamtal till nämnden (16 mars 2010) har det under hela 2009 tillkommit ytterligare 75 auktorisationer. Denna upplysning/statistik har dock ännu inte blivit officiellt sammanställd. En negativ och snabbt avtagande trend för den frivilliga auktorisationen.

Antalet auktorisationer måste ses mot bakgrund av hur många skulle kunna söka en sådan auktorisation. Enligt Arbetsmiljöverket (2007) finns det ca 10 600 socialsekreterare anställda i svenska kommuner (siffran exkluderar sjukskrivna och lediga av andra anledningar.) Enligt Högskoleverket finns det cirka 42 000 förvärvsarbetande med socionomutbildning eller social omsorgsutbildning (Högskoleverket, 2010). Enligt SCB omfattar gruppen socialsekreterare och kuratorer 25516 individer.[49]

---

[49] 21389 av dessa, d.v.s 84 procent är kvinnor. Data från Statistiska Centralbyråns online servis med färdiga tabeller, tabell: 20 *vanligaste yrkena för kvinnor, Anställda 16-64 år efter antal kvinnor i yrket, år 2008*. Yrke i tabellen är klassificerat enligt Standard för svensk yrkesklassificering 1996

I skrivande stund har problematiken kring socionomexamen versus legitimation åter blivit högaktuell i debatten och statens lagstiftande arbete. I juli 2009 överlämnade den särskilda utredaren Kerstin Wigzell betänkandet *Lag om stöd och skydd för barn och unga* (SOU 2009:68) till regeringen. Bland förslagen till förändringar i den nuvarande lagstiftningen finns bland annat att i lag fastställa att socionomexamen ska krävas för vissa arbetsuppgifter. Sådana arbetsuppgifter rör i synnerhet tre aspekter av arbete med barn och unga:

- bedömning av behov att inleda en utredning
- utredning samt bedömning av behovet av eventuella insatser
- uppföljning av beslutade insatser.

Betänkandet föreslår också införande av en specialistutbildning. Specialistutbildningen skulle vara på avancerad nivå och minst ett år lång.

I april 2009 tillsatte regeringen en utredning Trygghet och säkerhet för individen – behörighet för personal i hälso- och sjukvård och socialtjänst (Kommittédirektiv, Dir 2009:25). Utredningsresultaten ska redovisas i oktober 2010. I utredningsuppdraget ingår klargörande av behörighetsfrågan och eventuell behörighetsreglering av sådana arbetsuppgifter inom socialtjänsten som inkluderar utredning och handläggning, samt beslutsfattande för socialnämndens räkning. Utredningen ska beakta klientperspektiv och klientens rättssäkerhet. Det ges dock inga direktiv avseende eventuell legitimering av behörigheten, vare sig genom krav på socionomexamen eller annan auktorisation/legitimation.

Inte helt oväntat ser Högskoleverket (Högskoleverket, 2009 b) ovan nämnda utredningar som ett första steg till införande av en legitimation för socionomer. Högskoleverket avstyrker förslagen i SOU 2009:68 och i betänkandet av barnskyddsutredningen (S 2007:149). Högskoleverket ser diversifiering i utbildningsbakgrund bland socialarbetare till och med som en positiv faktor. Högskoleverket konstaterar att det är tillräckligt med de allmänna råd från Socialstyrelsen som rekommenderar att ärenden rörande barn och unga bör handläggas och följas upp av personal som har socionomexamen. Man erkänner behovet av att säkra kompetensen hos de socialsekreterare som arbetar med barn och unga. Detta behov kan dock tillgodoses inom ramen för nuvarande utbildningssystem. Att införa en central reglering av yrkesfunktioner i socialt arbete skulle äventyra högskolans långsiktiga åtagande att förse blivande socialarbetare med träning i förmågan att följa kunskapsutvecklingen och forma sitt yrkeskunnande så att det passar ett föränderligt yrkesliv. En partiell central reglering av den typ som föreslås av Barnskyddsutredningen,

---

(SSYK 96). Tabellen omfattar folkbokförda personer i Sverige per den 31 december 2008. Länk: http://www.scb.se/Pages/TableAndChart____133975.aspx

skulle också skapa problem i förhållande till Europaparlamentets och Europarådets direktiv avseende erkännande av yrkeskvalifikationer (Europeiska Unionen, 2005). Detta eftersom det inte handlar om att skydda en yrkestitel utan snarast ett ansvarsområde. Högskoleverket anser också att frågan om specialistutbildning med fördel kan lösas inom nuvarande system för utbildningar på avancerad nivå.

Ett tredje tungt inlägg i debatten gjordes den 12 april 2010 av förbundsordföranden i akademikerförbundet SSR och socialborgarrådet i Stockholm (Kristersson & Johansson, 2010). Inlägget i form av en debattartikel kom i samband med socionomdagarna 2010. Det är kanske det i särklass starkaste krav på statlig socionomlegitimation som SSR någonsin riktat. Förbundet kräver inte bara legitimation utan också en kompetensförskjutning mellan politiker i socialnämnder och (framtida) professionella socialarbetare. Debattinlägget innehåller tre krav som man kallar för ”tre stora socialpolitiska reformer”:

- Professionalisering och specialisering av det sociala arbetet. Här kräver man att kommunalt självstyre begränsas när det gäller socialt arbete. I stället bör staten och även samarbetet mellan kommunerna sörja för att sociala problem hanteras av professionell personal med spetskompetens och unik yrkeserfarenhet av en viss typ av problem. Det är uppenbart att man tänker sig en långtgående problemspecialisering. Statens roll skulle vara att se till att det finns specialistutbildningar.

- Avpolitisering av socialpolitiken. Här pläderar man för begränsning av socialnämndernas roll och inflytande. Myndighetsingripanden samt barns- och föräldrars rättigheter och integritet bör inte ligga i händerna på politiker, utan på professionella socialarbetare. Man ser politikers roll som begränsad till skötsel av regelverk, budgetar och granskning av verksamheten. Ansvaret för klienter bör vila på socialarbetarprofessionen.

- Legitimering av socialtjänstens professionella personal. Det argument för legitimering man framhåller här är något diffust. Framför allt hävdas det att legitimering skulle vara ett led i nödvändig professionalisering som skulle stärka professionens befogenheter och socialarbetarnas ansvar för fattade beslut. Det intressanta är att man anser att en positiv effekt också skulle vara att fler skulle uppmuntras till kvalificerad utbildning och att det skulle skapas fler specialiserade befattningar.

Sammanfattningsvis kännetecknas förbundets inlägg av en stark strävan efter problemspecialisering som framtidens modell för en socialtjänst, som inte längre är bunden av lokala politiska majoriteter. Kommunalt självstyre kallas i debattartikeln för ett mantra som länge fått motivera professionens undan-

skymda plats.[50] Dagen efter SSR:s debattinlägg sade folkhälsominister Maria Larsson, med hänvisning till de tidigare nämnda utredningarna rörande barnskydd och behörighet, att det på lite längre sikt kan bli aktuellt med legitimation för socionomer (SVT.se 2010). Hennes uttalande kan tolkas som en viss mottaglighet inom den politiska sfären för legitimationsargument. Det finns också en rad andra politiska signaler som pekar i riktning mot en framtida socionomlegitimation.[51] Några tunga företrädare för olika parter involverade i frågor om socionomlegitimation har dessutom deklarerat att personligen agera för införande av legitimation (Dagens Samhälle, 2008).

Alldeles oavsett krav på legitimation finns det också vissa förväntningar på vad en socionom ska kunna. Sådana krav, mer eller mindre tydligt uttalade, finns hos både arbetsgivare och hos arbetstagarorganisationer. Ett mycket färskt uttryck för sådana förväntningar utgörs av ett debattinlägg betitlat ”Förbättra socionomutbildningen” (Batljan et al. 2010). I detta inlägg undertecknat av ordföranden för både SKTF och Akademikerförbundet SSR, samt ordföranden i Föreningen Sveriges socialchefer och beredningen för socialpolitik och individomsorg, SKL pläderar man för en rad förändringar av dagens socionomutbildningar. För denna avhandlig är följande postulat av särskilt intresse: 1) Utbildningen bör förbereda studenten för arbete i en evidensbaserad praktik, 2) Socialrättens ställning i utbildningen bör stärkas, vilket nämns i samma andetag som kravet på att socialt arbete bör vara huvudämnet, 3) Stärkning och tydligare reglering av anknytningen till arbetslivet, samt tydligare förening av teori och praktik. Jag tolkar dessa krav som ett tydligt in-

---

[50] Yngve Sundin, vice ordförande i Föreningen Sveriges Socialchefer (FSS), uttryckte å sin organisations vägnar en rakt motsatt åsikt. Uttalandet ägde rum vid Riksdagens socialutskotts öppna seminarium om socialtjänstlagen. FSS menar att det finns en obalans mellan politik versus profession och juridik. FSS vill stärka politikers roll som de som pekar ut vilka behov som socialtjänsten ska tillgodose. Enligt FSS har politiker för lite grepp om välfärdsfrågor och kräver en parlamentarisk prioriteringsutredning (Sveriges Riksdag 2010, s. 17).

[51] I tidskriften Socionomens (Korpskog & Fredriksson, 2010) kartläggning inför riksdagsvalet av politiska partiers tankar kring utveckling av socionomers yrkesroll, framgår det att partierna vill ha olika system av kvalitetssäkring som ibland inkluderar legitimation.

- Krav på socionomlegitimation formuleras tydligt av Folkpartiet (Fp) och Centerpartiet (C) och en utredning av frågan föreslås av Socialdemokraterna (S). Legitimationsliknande system med socionomers eget ansvarstagande likt det system som finns inom medicinen förespråkas av Moderaterna (M).
- Avpolitisering av socialtjänsten och ökat professionellt inflytande förespråkas av M.
- Evidensbaserad praktik (EBP) i stor skala vill både M och S införa.
- Kunskapsbaserad socialtjänst vill C se.
- Socionomexamen som krav vid barnskyddsärenden förespråkas av C och Vänsterpartiet (V).
- Skyddad yrkestitel för kuratorer i hälso- och sjukvård (som ett första steg mot legitimation för alla socionomer) förespråkas av C.
- Specialisering (förenad med extra utbildning) för socionomer med vissa speciella arbetsuppgifter förespråkas av både Kristdemokraterna (Kd) och Miljöpartiet (Mp).

slag i en långsiktig professionaliseringsstrategi. Man mutar in ett unikt kompetensområde i konkurrens med andra professioner, d.v.s. professionens jurisdiktion i professionsteoretisk mening (t.ex. Abbott, 1981, 1995), och pekar ut socialrätt samt evidensbaserad praktik som kärnan i denna unika kompetens. Denna avhandling visar att specialisering som organisationsprincip inte är någon universalmedicin som i sig kan åstadkomma en välfungerande individ- och familjeomsorg. Avhandlingen visar också att det är tveksamt om socialarbetares unika kompetens handlar om expertkunskaper om vissa problem eller klientgrupper. En ansenlig del av denna kompetens tycks handla om förmågan att bemöta klienten, skapa en ändamålsenlig bärande relation till klienten. En sådan relation förutsätter en viss dos av klientens tillit till socialarbetaren men också till socialtjänsten som organisation. Både generalistkunskaper och integrerat arbetssätt ingår i den unika socialarbetarkompetensen. Avhandlingens slutsatser och resonemang ligger närmare Högskoleverkets ställningstaganden, än både SSR:s och de statliga utredningarnas. Det är omöjligt att sia om vilka politiska beslut som kommer att fattas angående behörighets- och/eller legitimationskrav för socionomer. Den frivilliga auktorisationens relativa fiasko kan möjligen vara en fingervisning. En förklaring till det svaga intresset för auktorisation kan vara att socialarbetare med socionomexamen redan har en stark och utifrån uppdraget relevant ställning i samhället och dess strukturer. Två för Sverige unika inslag spelar en viktig roll:

Socionomexamens centrala roll som redan idag nästan likställer den med en av staten utfärdad legitimation. Socionomexamens roll är så stark att den förmår hålla tillbaka enskilda socionomers intresse för frivillig auktorisation. Auktorisationen syftar till att dokumentera den **individuella** yrkeskompetensen och kan därför aldrig konkurrera med socionomexamens **kollektiva kraft** att intyga individens yrkeskompetens. I den bemärkelsen ligger socionomexamen betydligt närmare en av staten utfärdad legitimation, dock utan legitimationens inskränkning av kompetensområdet.

Kommuners krav på att nyrekryterad personal ska ha socionomexamen, vilket ytterligare förstärker socionomexamens betydelse. Detta skapar ett ”verksamhetsfält” som domineras av en (semi)professionell grupp som strider för sin autonomi gentemot andra grupper och aktörer inom samma fält, men även inbördes. Socionomexamen spelar här rollen av ett bevis på innehav av ett symboliskt kapital. Detta symboliska kapital kan i sin tur användas både i symboliska strider rörande definitionsföreträde, alltså makten att för tillfället bestämma ”hur verkligheten är beskaffad”, men även konverteras till andra kapitalformer. I socionomers fall gäller begreppet ”andra kapitalformer” inte så mycket ekonomiskt kapital. Det handlar mer om diffusa fenomen som exempelvis kontroll över informationsflödet till den politiska nivån, makten att

definiera vad som ska betraktas som sociala problem och hur sociala problem ska förstås och hanteras.

Slutord

Det sociala arbetets praktik befinner sig nu i ett instabilt förändringsskede där olika framtidsscenarier är möjliga. Det kan bara behövas en liten politisk eller intraprofessionell ”vindpust” för att en viss framtid ska bli verklighet. Detta låter lagom profetiskt diffust. I motsats till Nostradamus profetior som var tänkta som en öppen text, en dikt men också engagerad politisk pamflett (vilket inte hindrar att många allt sedan 1500-talet velat tolka hans författarskap som förutsägelser av faktiska historiska skeenden) vill jag stå stadigt i den empiriska myllan.

Det ena möjliga framtidsscenariot handlar om arbetsgivar- och arbetstagarorganisationers strävan efter utökning av socionomers jurisdiktion, d.v.s. hävdande av en för socionomer unik kompetens som ingen annan yrkesgrupp kan göra anspråk på. Som det tidigare nämnda uppropet från 1 juli indikerar (Batljan et al. 2010), liksom ovan diskuterade förslag på förändring av lagstiftning, kan expertis inom socialrätt komma att utgöra en central komponent i denna jurisdiktion. När det i upproret talas om socialt arbete som huvudämne i socionomutbildningen så är det just socialrätt man syftar på. Socialarbetare med socionomexamen kan då på sikt bli en grupp experter inom en socialtjänst som alltmer liknar andra offentliga förvaltningar. En sådan utveckling harmonierar med den tilltagande specialiseringen inom svensk individ- och familjeomsorg, och kommer antagligen att få ytterligare skjuts när nya lagar om särskild kompetens inom vissa arbetsområden, främst barnaskyddsärenden, får genomslag ute i kommunerna.

Det andra möjliga scenariot är att situationen även fortsättningsvis kommer att präglas av en kamp mellan en förvaltningsmässig strävan efter specialisering och socionomers betoning av vikten av bärande klientrelationer och erfarenhetsbaserad kunskap. Det finns tendenser bland socionomer och inom socionomutbildningarna att hävda sin egen professionella jurisdiktion genom betoning av det ”specifikt socionomiska”, en för socialt arbete unik kompetens. Jag har själv varit involverad i en förändring av socionomutbildningen vid Umeå universitet. Denna förändring innebar ett paradigmskifte. Man gick ifrån den traditionella synen på socionomkompetens, som tillämpad beteendevetenskap, till ett utbildningsprogram som, åtminstone i teorin, utgår från det sociala arbetets realiteter. I stället för att gå ämneskurser i grundämnen som sociologi, ekonomi eller psykologi, ska studenter inhämta beteendevetenskapliga kunskaper via kurser som kretsar kring kärnområden i socialt

arbete. Den interna kritiken mot det nya programmet handlade främst om att studenter blir mindre kompetenta som samhällsvetare/beteendevetare. Å andra sidan är det troligt att studenterna får en utbildning som i ännu högre grad än förut betonar betydelsen av relationer i socialt arbete och en förstärkning av viljan att hjälpa och komma till rätta med sociala problem. Hur som helst kommer antagligen inte dessa nya socionomer passa in i den mall som SKL, SSR och regeringen skissar på.

Denna avhandling inleds med frågan om vilka organisatoriska förutsättningar som bäst gagnar socialarbetares arbete med klienter. Avhandlingen visar tydligt att svaret på denna fråga, sett ur socialarbetarnas perspektiv, är att integrerad IFO-organisation är att föredra framför andra organisationsformer. Det är i den integrerade organisationen som helhetsperspektivet på klienten har störst möjlighet att förverkligas. Det förefaller mycket svårt att framgångsrikt bygga in helhetsperspektiv i en i grunden specialiserad organisation, d.v.s. oavsett typ av specialisering. Helhetsperspektiv kan bara förverkligas i den individuella relationen mellan klient och en kunnig och generalistiskt utbildad socialarbetare. I en sådan relation öppnas möjligheten för att socialarbetarens hela professionella kompetens kommer till användning. För att ett sådant relationsburet socialt arbete ska vara möjligt krävs en viss typ av organisatoriska förutsättningar.

English summary

Background and objective of the dissertation

There is a strong tendency within social work in Sweden to divide the personal social services (PSS) into specialised units and functions (Bergmark & Lundström, 1998; Lundgren et al., 2009). The personal social services (PSS) in Sweden's municipalities has moved from a more generalist and integrated (generic) way of working to a type of organisation with specialised workgroups. At present this integrated (generic) organisation model remains only in a few and rather small municipalities (Lundgren et al. 2009). At the same time there is a goal in the Swedish Higher Education Act that stipulates that students who complete social work education should achieve a holistic view of man.[52] Obviously, there is a field of tension between predominant organisational models on the one hand, and the inherent logic of client work on the other. This doctoral dissertation focuses on several aspects of this organisational convergence of PSS to one dominant model, the primarily functionally specialised model.

This dissertation is one of several reports from a larger research project called "Specialisation or integration in the Personal Social Services? Effects on interventions and results" that was funded by the Swedish council for working life and social research (FAS).

The general objective of this dissertation is to describe and analyse how specialised respectively integrated forms of organisation in the personal social services condition social workers' interventions and client effects (outcomes).
This general objective raises three specific questions:

1) What structural conditions for social work with clients are created in specialised versus integrated (generic) forms of organising PSS? This question concerns factors such as the juridical framework, economic resources, formal organisation, personnel and political control.

2) How do social workers carry out their work with clients in specialised versus integrated (generic) PSS-organisations? This question focuses on what social workers actually do, e.g., in terms of methods or professional knowledge in their work with clients.

3) How do different organisational models of PSS influence the results for clients? This dissertation answers only one aspect of this question, namely socials workers' opinions about their own organisations as condition for achieving satisfactory client effects (outcomes).

---

[52] The Swedish Higher Education Act, appendix 2, SFS 1993:100, latest revision 2008:944

Specific traits of the Swedish context within PSS

Social work and welfare provision in Sweden is to a large extent part of the public sector. The Swedish public sector, in turn, is divided into a national state area, a county area and a local municipal area. Municipalities in Sweden have an extensive and constitutionally guaranteed autonomy. Part of that autonomy is the political and financial responsibility for providing personal social services to their citizens. Social work and especially the PSS in Sweden are regulated by the Social Services Act (SFS 2001:453)[53], which is a framework law with few concrete regulations. In addition, since 1992 the Local Government Act (SFS 1991:900) provides the municipalities with the freedom to decide how they want to organise the discharge of the mandatory duties of the municipality.

Consequently, there is a large degree of variation in the 290 Swedish municipalities' political and organisational models for PSS. However, all these models have certain features in common: they all consist of a political part which sets goals and decides budgets, an administrative and executive managerial part, and a professional part that works directly with clients. The locally elected political parties that govern the municipality designate the members of the social welfare committee. As Sweden does not have family courts, the social welfare committee also (in some instances) makes decisions in specific cases such as restrictions on parental rights regarding the care of children. The professional part may be organised in a wide range of ways. The social workers in PSS are highly educated. The vast majority have academic degrees in social work. Those who have no such degree instead have some other academic degree.

Setting

The research was conducted in three Swedish municipalities with different organisational models within the personal social services: 1) specialised organisation, 2) integrated organisation, and 3) a "combined" organisation with a mix between integration and specialisation. The municipalities were chosen because their PSS-organisations represented highly significant examples in each category. The sampling was based on a former study which had mapped all 290 PSS-organisations in Sweden (Lundgren et al. 2009). Together, these three organisations represent the present most common ways to organise social work within the personal social services in Sweden.

---

[53] This act entered into force the 1st of January 2002 when replacing the previous Social Services Act (1980:620). However, much of the basic content in the new act is similar to the former.

Methods and materials

The research behind this dissertation had a complex design comprising both qualitative and quantitative methods of data collection and analysis. The design of data collection included:

1) Collecting official documents from each one of the 290 Swedish municipalities in order to map their organisational model of PSS.

2) Focus groups study (by means of interview) based on groups of social workers from each one of the studied organisations. The social workers in focus groups (24 persons) were chosen according to the principle of "information-rich-cases" (Patton, 1987). All the interviewed social workers worked with family problems and children. They were confronted with fictive but realistic cases (vignettes) and asked about how they would handle such a case.

3) Conventional interviews with groups of the social workers described above.

4) Mini-equate survey conducted individually with social workers participating in focus groups study.

5) Interviews with politicians and higher executives.

6) Internet-based online survey conducted on a total population sample that consisted of all employees with work tasks as social workers at all three PSS organisations. A total of 249 social workers answered the survey, which corresponds to two-thirds of the possible respondents (N=377).

Main results

This dissertation shows:

1) Nowadays the PSS are specialised in the majority of Swedish municipalities. 222 municipalities are problem specialised and 45 are multi-specialised (specialised both towards groups of clients with certain problems and with intra-organisational separation of functions and work tasks such as assessment and intervention). Three municipalities have PSS with only specialisation of functions. Only 20 municipalities have integrated (generic) PSS.

2) Already in the 1980s the generic way of organizing PSS was threatened by strong tendencies to organisational specialisation. Since then a "paradigm shift" occurred meaning that the generic organisations became almost extinct (only 20 left). Nowadays that type of organisation remains in very small municipalities in sparsely populated parts of Sweden. This "paradigm shift" is completely opposite to both intentions in the Social Services Act and in guidelines that social workers should be educated into generalists.

3) The formal organisational structure of PSS is always challenged by the employees' spontaneous organising process that goes in an opposite direction. Employees in a specialised organisation endeavour to achieve holistic view of the clients. Employees in an integrated (generic) organisation spontaneously try to achieve individual specialisation by which certain persons become experts on certain group of clients or social problems.

4) The specialised organisation emphasises more PSS' role as an (formal) institution that exercises public authority. The integrated (generic) organisation in its turn emphasises more social workers' professional competence and knowledge.

5) Social workers as a (semi) professional group have the collective power to (to certain degree) influence political decisions on what kind of PSS organisation is chosen in their municipality. In the process of foundation of the integrated and the "combined" organisation (in the research this dissertation relies upon), the social workers managed to shape the organisation due to professional values and ideology. The municipal politicians have had relatively little influence.

6) Regardless of organisation model, social workers' method use is more unspecific than specific. The most important "unspecific" method is the social worker's own clinical practice experience, "clinical intuition" and professional expertise in client work.

7) Social workers, in general, place significantly more weight on working with clients' relationships and aspects of trust than on (specific or unspecific) working methods.

8) There is a strong connection between the organisational form of PSS and social workers' possibility to establish a meaningful relation to the client (working alliance). The integrated organisation raises few obstacles for that kind of relationship. The specialised and mixed (combined) organisations raise quite a lot of organisational obstacles for such relationships. Those obstacles are not affected by formal organisational mechanism for co-operation, created in order to assure holism in client work.

9) A holistic (generic) view of a client can only exist in a direct relationship between social worker and the individual and a unique client. Neither the specialised organisation nor the combined organisation is able to create economic or organisational conditions for working with clients that are clearly experienced as good. This also holds true for assessment of need, possibilities to make relevant interventions, such as building relationships. It seems difficult to build in holism into primarily specialised organisations (as the investigated "combined" organisation).

10) The organisational shape of PSS does not, paradoxically, influence social workers' perception of how they actually act (given organisational conditions) when meeting clients and how they would like to act. The correlation between "would like" and "are" in meeting clients is very strong.

11) Social workers tend to see what they perceive as the biggest advantage of their own organisation as this organisation's greatest weakness.

12) All of the studied organisations managed to convince the employees that the organisation's fundamental principle is also this organisation's greatest advantage.

13) What the employees perceive as the organisation's greatest advantage (and subsequently greatest weakness) is the ideology and fundamental principles which have been used during creation of the organisation.

14) Exercise of public authority (myndighetsutövning) influences, after controlling for other relevant factors, several aspects of client work. This influence is rather modest but very systematic.

15) One may question whether specialised organisation leads to specialisation of its employees in a way that they become experts on specific problems. This is may be possible in areas that do not include working with other people (e.g., clients). In the studied organisations there was a tendency among social workers to perceive organisational specialisation as a cause of loss of ability and competence in interpreting totality of a client's situation.

Different organisational worlds

This dissertation gives some new answers to the question of how different organisation models affect social workers' work with clients, in particular concerning fundamental aspects of social work within the personal social services': possibilities to establish relationships, evaluate problems as well as make interventions. The three organisational models are not equally good in this respect. Neither the specialised organisation nor the combined organisation is able to create economic or organisational conditions for working with clients that are clearly experienced as good. This also holds true for assessment of need, possibilities to make relevant interventions, such as building relationships. Those two organisations shows deficits regarding work with clients. There are also indications of the staff's insecurity. In comparison the integrated organisation an important difference appears in how staff experience conditions in their work with clients.

The social workers' own descriptions of possibilities to establish supportive/meaningful relationships with clients deepen the picture of differences between organisation models. The findings in this dissertation point more concretely to which factors that prevent or encourage building relationships. It is first and foremost the design of the organisation model, work load, time, and continuity. But even aspects such as social workers' and clients' characteristics, attitudes, ideologies, etc. appear as meaningful in the context.

There are thus several factors that affect the social workers' possibilities to establish relationships with the clients, but among these the ones that are connected to the organisation model weigh fairly heavy. The most negative indications come from the social workers in the specialised organisation that point to the obstacles that are determined by the organisation itself. All together the results therefore show large differences, to the advantage of the integrated organisation.

A clear conclusion from this dissertation is that the studied organisations represent two different organisational worlds. All analyses distinguish the integrated organisation from the other organisation models. Despite that the integrated organisation appears as unique; the differences between the specialised and combined organisations are minimal. One can almost view the latter two as one and the same organisation model. Considering that there are important structural differences between the specialised and the combined organisations (especially when it concerns the social welfare secretary positions and exercise of public authority) this is similarity fairly surprising.

The striking similarity between the specialised organisation and the combined organisation appears even in several other respects. Trying to create formalised solutions (compulsory joint meetings between different units) in the combined organisation in order to guarantee a holistic view does not seem to work very well.

This dissertation shows, in line with previous Swedish research, that the personal social services have taken on an almost uniform organisational shape. Somewhat simplified, it is possible to say that almost all municipalities are moving in the same direction, but based on fairly unclear reasons. The specialised organisation model currently dominates Swedish PSS. In this ocean there are a few islands of integrated PSS organisations.

The previous research in the area does not provide an unambiguous answer to the question of whether one organisation model is more suitable than another.

However, there is reason to question the common belief in specialisation that is considered to be prevalent in Swedish social services. This dissertation shows that the social workers' possibility to evaluate needs, make interventions

and create relationships with clients are to a great extent conditioned by organisational relationships. Consequently, I would like to emphasise the importance that the current discussion about knowledge-based practice in social work – that currently focuses on different interventions' effects – also takes interest in different organisation models.

Appendix 1

Tabell 1: One-way-ANOVA för olika aspekter av den faktiska socialarbetarrollen. Organisationstyp som oberoende variabel.

Aspekter av socialarbetarrollen	Specialist	Blandform	Integrerad
Personlig – Opersonlig			
Aritmetiskt medelvärde	4,38	3,87	3,23
Standardavvikelse	2,047	2,073	2,137
F-värde, (signifikans)	3,593 (0,029)		
Informell – Formell			
Aritmetiskt medelvärde	5,91	5,39	5,14
Standardavvikelse	2,11	2,197	1,642
F-värde, (signifikans)	2,176 (0,116)		
Medmänniska – Tjänsteman			
Aritmetiskt medelvärde	5,54	4,97	5,18
Standardavvikelse	2,130	2,356	2,239
F-värde, (signifikans)	1,574 (0,210)		
Varm & empatisk – Distanserad			
Aritmetiskt medelvärde	3,94	3,81	3,57
Standardavvikelse	1,747	1,968	2,014
F-värde, signifikans	0,412 (0,663)		
Flexibel – Byråkratisk			
Aritmetiskt medelvärde	4,26	3,31	3,29
Standardavvikelse	2,075	2,335	1,736
F-värde, (signifikans)	5,338 (0,005)		
n=	127	77	22
	124	76	22
	127	77	22
	125	79	21
	125	74	21

Appendix 2

Har organisationsform med metodanvändning att göra? En kvantitativ uppföljning och fördjupning av analyser i artikel 4

I artikel 4 berörs inte frågan om variabler som uppvisar samband med användning av specifika och ospecifika arbetsmetoder i klientarbete. Ej heller berörs frågan om eventuella kausala förhållanden. Detta är i stor utsträckning en konsekvens av egenskaper i det insamlade empiriska materialet, närmare bestämt dess homogenitet avseende potentiella förklaringsvariabler/orsaksvariabler. Frågan om eventuell påverkan av individ- och familjeomsorgens organisationsform på metodanvändning och är mycket central. Därför utfördes det i samband med artikelskrivandet också en rad multivariata analyser i syfte att besvara denna fråga. Analyserna gav ett antal relativt klara besked och ligger till grund för en, i statistisk mening, kausal modell. Metodologiska detaljer om analysen presenteras i nästa avsnitt i detta appendix.

När det gäller ospecifika metoder kan man inte peka ut någon bakomliggande faktor som uppvisar en signifikant effekt på metodanvändningen. Ospecifika metoder används lika frekvent av alla socialarbetare i alla tre organisationerna. Organisationsformen spelar alltså ingen som helst roll i detta avseende. Att det förhåller sig på det viset är kongruent med konstateranden i artikel 4 om att relationsaspekter och ospecifika arbetsmetoder är centrala drag i klientarbete inom IFO. Det verkar vara så att användning av ospecifika metoder är integrerad i själva socialarbetarrollen och ett nyckelelement i socialarbetarnas professionella kompetens.

Det förhåller sig annorlunda med användning av specifika metoder. Det finns två faktorer som starkt påverkar användning av sådana metoder. Den ena faktorn utgörs av organisationstyp och den andra av om socialarbetaren har respektive saknar myndighetsutövning i sin tjänst.[54]

[54] En ofta använd definition av begreppet myndighetsutövning är *"utövning av befogenhet att för enskild bestämma om förmån, rättighet, skyldighet, disciplinpåföljd, avskedande eller annat jämförbart förhållande"* (Prop. 1971:30, s 12)

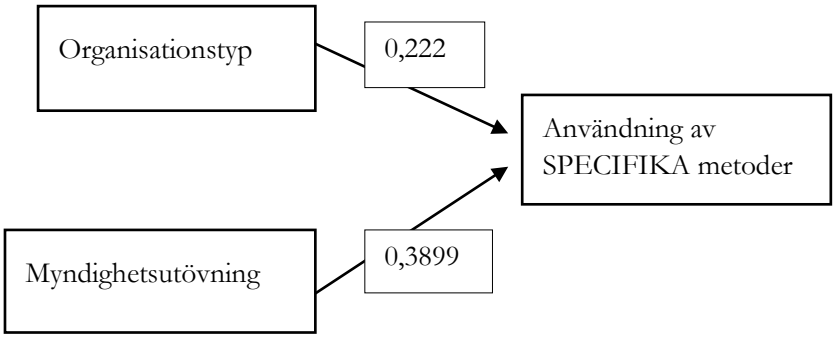

Figur 1: Effekter på användning av specifika metoder.
(R^2=13,7 procent, signifikans för organisationstyp < 0,008 och för myndighetsutövning <0,000.)

Modellen uppvisar en (i samhällsvetenskapligt sammanhang) hög andel förklarad varians, närmare 14 procent. Det rör sig alltså om relativt kraftfulla förklaringsvariabler. Blandorganisationen framstår som den organisation där man i begränsad utsträckning använder specifika arbetsmetoder. Adjusted predicted mean (apm) uppgår i denna organisation till 3,26 (högsta värde=1 d.v.s. ”alltid”, lägsta värde=5 d.v.s. ”aldrig”), vilket kan tolkas som ”ibland” med en viss dragning åt ”sällan”. Skillnaden mellan den specialiserade och den integrerade organisationen är däremot liten (apm 2,83 respektive 2,71). I båda dessa organisationer används specifika metoder oftare än vad socialarbetare ibland-organisationen gör. Vidare förefaller anställda utan (formell) myndighetsutövning inom tjänsten vara flitigare användare av specifika metoder. Adjusted predicted mean för denna grupp uppgår till 2,49 d.v.s. närmare ”för det mesta”. Motsvarande värde för anställda med myndighetsutövning ligger på låga 3,37. Det kan bero på att socialarbetare utan formell myndighetsutövning i tjänsten, i hög utsträckning arbetar med behandling och därför använder flera specifika metoder. Det är dock bara en ”ad hoc”-förklaring eller spekulation. Möjligheten att utifrån tillgängliga data undersöka denna spekulation är begränsad.

Metodologiska detaljer angående figur 1

Personalen i de tre organisationerna är mycket lika varandra med avseende på kön, ålder, anciennitet, utbildning o.s.v. Även de studerade IFO-organisationerna är lika varandra i flera strukturella avseenden. Det finns ett undantag från

denna homogenitet. Det är den blandade organisationens syn på myndighetsutövning, som innebär att personal i den del av organisationen som sysslar med insats och behandling, inte har någon myndighetsutövning[55] inom ramen för sina tjänster. Som tidigare påpekats är det juridiskt tveksamt om en kommun på detta vis får ”avskaffa” myndighetsutövning i stora delar av sin IFO-verksamhet. Icke desto mindre har detta ”avskaffande” genomförts i den blandade organisationen och det återspeglas i befattningsstrukturen, med dess mycket låga andel av socialsekreterartjänster (44,4 procent jämfört med 67,2 procent och 78,3 procent i de andra organisationerna). Drygt var femte (22,2 procent) i den blandade organisationen har anställning som behandlingsassistent, en befattning som inte alls förekommer i den specialiserade organisationen och bara i något enstaka fall i den integrerade. Merparten av all myndighetsutövning i den blandade organisationen ligger på socialsekreterarbefattningar (68,6 procent har myndighetsutövning) och enhetschefsbefattningar (50,0 procent har myndighetsutövning), vilket betyder att 87,5 procent av all myndighetsutövning i denna organisation ligger på dessa två befattningstyper.

För att försöka fastställa olika backgrundsvariablers betydelse, som eventuell förklaring till användning av specifika och ospecifika metoder, utfördes en serie multivariata analyser. De oberoende variablerna omkodades, där det var lämpligt, till kategorier för att få någorlunda jämna fördelningar. De beroende variablerna omkodades till fem kategorier. Dessa kan i metodologisk mening ses som en ordinalskala som indikerar att man använder en viss metod mer eller mindre ofta. I teknisk mening betraktades dessa variabler som en intervallskala, vilket förmodligen medförde mindre informationsförlust än en eventuell dikotomisering skulle åstadkomma. Svar av typen ”vet ej” på den oberoende variabeln betraktades som ”missing values”.

Analyserna inkluderade följande oberoende variabler:

1) Organisationstyp (3 kategorier)
2) Kön
3) Anciennitet inom IFO (4 kategorier 0-4 år, 5-10 år, 11-17 år, 18-40 år)
4) Befattning (2 kategorier, socialsekreterare och alla andra befattningar)
5) Myndighetsutövning inom tjänsten (2 kategorier, myndighetsutövning och ingen myndighetsutövning)
6) Klientkontakt (2 kategorier, personlig kontakt med klienter versus ingen kontakt eller indirekt kontakt i egenskap av chef för personal med klientkontakt)

[55] Se fotnoter 17, 20 och 54.

7) Socionomexamen (2 kategorier, socionomexamen versus annan utbildning dock utan socionomexamen)

Erfarenhet av arbete inom IFO (anciennitet) valdes i stället för respondenters ålder, eftersom det bättre återspeglar influenser från erfarenheter gjorda under deras yrkesliv som socialarbetare.

Som analysteknik valdes Multiple Classification Analysis (MCA), en variant av Anova med där socialarbetarnas arbetsmetod/modell specificerades som ”Experimental”. Valet av proceduren dikterades i första hand av att det är relativt enkelt att använda kategoridata i MCA och man sliper att hantera dummy-variabler. MCA erbjuder dessutom en lättbegriplig tolkning av koefficienter samt direkt skattning av interaktioner mellan oberoende variabler. Rent matematiskt ger MCA resultat helt likvärdiga med de resultat som uppnås i multipla regressioner med dummy-variabler och andra regressioner anpassade till kategoridata, t.ex. CATReg (Lolle, 2007; Perlinski, 1990).

Ingen av backgrundsvariablerna hade någon effekt på användning av ospecifika metoder. Däremot när det gäller specifika metoder visade både myndighetsutövning och organisationstyp, efter kontroll för övriga variabler i modellen, starka och signifikanta effekter (Beta=0,355, p<0,001 respektive 0,221 p<0,000). För myndighetsutövningen gäller att effekten ökade kraftigt i samband med kontrollen (Eta koefficienten var så låg som 0,050). Denna ökning tolkades som att myndighetsutövning var en verksam faktor i detta sammanhang, fast dess betydelse ”löstes” upp i ”soppan” av andra oberoende variabler.

I syfte att fördjupa analysen reducerades modellen till en form med bara två oberoende variabler. Denna reduktion visade att det inte fanns någon signifikant interaktionseffekt (2-vägs interaktion) mellan organisationsform och myndighetsutövning. Man skulle kunna förvänta sig motsatsen.

Även om det i statistisk mening inte finns en signifikant interaktion mellan sättet att organisera IFO och myndighetsutövning, kan man misstänka att det rör sig om ett rent statistiskt fenomen. Den tidigare beskrivna skillnaden mellan organisationerna avseende hantering av myndighetsutövning är en stark indikation på att det ändå finns en interaktion där den blandade organisationen har en central roll. En kontroll med hjälp av en skapad interaktionsvariabel visar dock att den systematik som präglar modellen kvarstår även i den nyskapade interaktionsvariabeln. Det föreligger ingen nämnvärd interaktion och myndighetsutövning kvarstår, till vidare, som en i statistisk mening betydelsefull förklaringsfaktor.

Appendix 3

En kvantitativ uppföljning och fördjupning av analyser i artikel 5

Det är svårt att ge några objektiva mått på klientrelationens betydelse i klient-arbetet. Lika svårt är det att objektivt mäta förekomst av goda klientrelationer. Man tvingas att förlita sig på de inblandades subjektiva omdömen, i detta fall socialarbetarna. Med tanke på vad artikel 4 i denna avhandling visar kan socialarbetarnas egna omdömen betraktas som relativt tillförlitliga, eftersom de hänger ihop med det som utgör kärnan i den professionella kompetensen, nämligen förmågan till gott bemötande och någorlunda korrekt ”diagnos” av klientens situation och problem. Egentligen bör man i detta sammanhang tala om förmågan att bedöma helheten i mötet mellan klient och socialtjänst. Dessutom är det viktigt att beakta att klienter inte är passiva objekt. Klienter är aktiva handlande subjekt med vissa speciella avsikter som leder till att de tar kontakt med IFO (bortsett från vissa sällsynta tvångssituationer eller när det rör barn eller andra som inte kan ta hand om sig själva). I mötet med socialtjänsten har klienten med sig en betydande expertis om sina problem och behov och inte sällan om bredare sammanhang som hans/hennes problem ska sättas i (Trevithick, 2008).

När man har den typ av empiriskt underlag som denna avhandling bygger på, nödgas man rent metodologiskt till att förlita sig på socialarbetarnas egen bedömning av vad en bärande klientrelation är, och deras egen bedömning av hur ofta de lyckas uppnå en sådan relation i sitt arbete. I socialarbetarenkäten fanns det en fråga som handlar om möjligheten att skapa klientrelationer. Frågan löd: Har du i din nuvarande arbetssituation möjlighet att etablera bärande/betydelsefulla relationer till klienterna? Följande svarsalternativ fanns: 1) Ja, alltid, 2) Ja, för det mesta, 3) Ibland, 4) Nej, sällan, 5) Nej, aldrig och slutligen 6) Vet inte. Sådana svarsalternativ ligger i metodologisk mening på en ordinalskala som indikerar att något inträffar mer eller mindre ofta. Denna fråga utgör den beroende variabeln i nedanstående, i statistisk mening kausala, modell. Modellens metodologiska detaljer presenteras i nästa avsnitt.

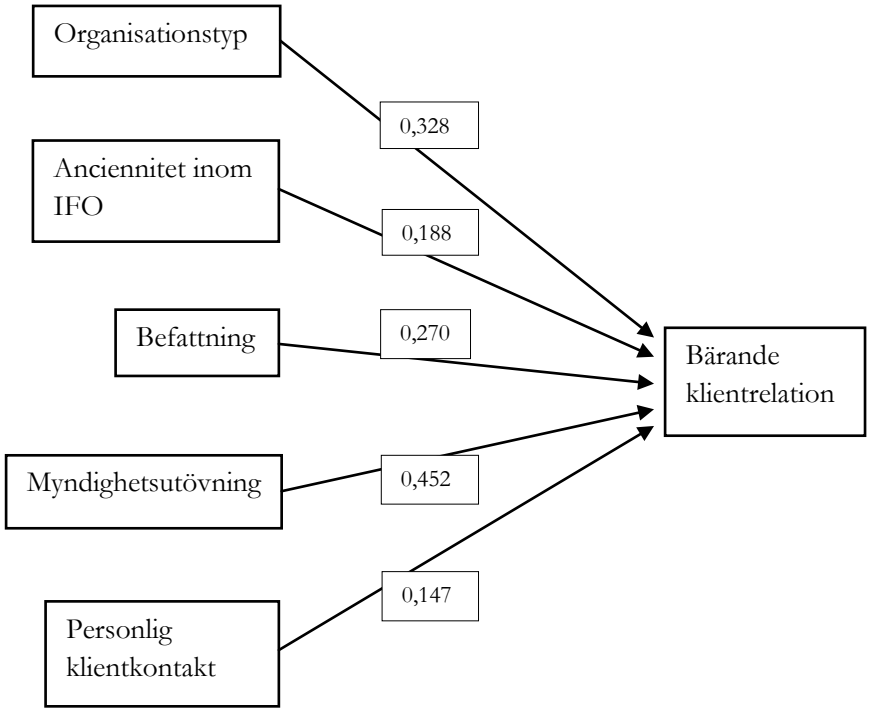

Figur 2: Effekter på möjligheten att etablera bärande/betydelsfull relation till klienten. (*R^2=33,2 procent.)*

En substantiell tolkning av modellen utmynnar i ett antal konstateranden.[56]

För det första förefaller myndighetsutövning i sig vara ett påtagligt hinder i etablerandet av en bärande klientrelation. Att myndighetsutövning är en potentiellt viktig faktor indikerades redan av den kvalitativa analys som redovisas på

[56] Vid diskussionen av modellens utfall måste man hålla i minnet att de effekter som påtalas är statistiskt rensade från inverkan från andra oberoende variabler i modellen, d.v.s. erhållna efter konstanthållning för alla övriga oberoende variabler.

sidan 14 i artikel 5. Myndighetsutövning är den starkaste förklaringsfaktorn i modellen (Beta=0,452, p<0,000). På en annan plats i avhandlingens kappa berörs kopplingen mellan myndighetsutövning och den blandade organisationens försök att lyfta bort all myndighetsutövning från IFOs insatsdel och helt förlägga den till mottagnings- och utredningsdelen.[57] Bortsett från det juridiskt tveksamma i denna lösning så ifrågasätts denna ”befrielse” från myndighetsutövning inte av de anställda. Det syns tydligt i enkätresultaten. Därför kan man misstänka en interaktionseffekt mellan organisationstyp och myndighetsutövning. Analyser där man byter ut myndighetsutövning och organisationstyp mot en på dessa baserad interaktionsvariabel, visar dock att det inte föreligger någon nämnvärd interaktion. Det är myndighetsutövningen i sig som medför att socialarbetarna upplever sämre möjligheter att etablera bärande klientrelationer. För personal med myndighetsutövning uppgår adjusted predicted mean (apm) till 2,78 (d.v.s. ”ibland” i substantiella termer) jämfört med den övriga personalens 1,86 (d.v.s. något oftare än för det mesta).

För det andra kan man konstatera att organisationstyp är den näst starkaste förklaringsfaktorn i modellen (Beta=0,328, p<0,000). Den integrerade organisationen förefaller vara den bästa miljön för etablering av bärande klientrelationer (adjusted predicted mean=1,68) vilket innebär att samtliga (inget internt bortfall i den organisationen) socialarbetare anser att de har möjlighet att alltid eller för det mesta att etablera en sådan relation. Sämst möjlighet upplever socialarbetare i den specialiserade organisationen (apm=2,67) och i den blandade organisationen (apm=2,56). I de två senare organisationerna dominerar svar av typen ”för det mesta” och ”ibland”. Som på flera andra ställen i denna avhandling kan man konstatera en slående likhet mellan den blandade och den specialiserade organisationen.

För det tredje bedömer socialsekreterare sin möjlighet till etablering av bärande klientrelationen som något bättre än vad socialarbetare i andra befattningar gör. Socialsekreterarnas apm uppgår till 2,33 (d.v.s. närmast ”för det mesta”) mot den övriga personalens 2,86 (d.v.s. närmast ”ibland”).

Ytterligare två variabler uppvisar måttligt signifikanta effekter. Personal med personlig klientkontakt gör en något mer positiv bedömning av möjligheten till etablering av bärande klientrelationer än personal utan personlig klientkontakt gör (Beta=0,270, p<0,036). Det är något av en paradox att även den lilla grupp personer som inte har personlig kontakt har svarat på frågan om etablering av relationer. Det vore egentligen berättigat att lyfta ut denna variabel ur analysen. Å andra sidan kan man inte vara säker på om respondenter utan klientkontakt

[57] Detta diskuteras i avsnittet ”Totalundersökning och undersökningspopulationens inneboende homogenitet” i kappan. Jämför fotnoter 17 och 20..

har uttryckt en åsikt om deras organisation som förutsättning för etablerande av bärande relationer, eller bara konstaterat att möjligheten är begränsad eftersom de inte har klientkontakt. Den relativt lilla skillnaden i adjusted predicted mean (2,33 mot 2,86) talar snarast för att man uttrycker åsikter om organisationen.

Respondenter med längst anciennitet inom IFO (längre än 18 år) gör en mer positiv bedömning av möjligheten att etablera en bärande relation till klienten jämfört med andra socialarbetare (Beta=0,188, p<0,041). De med kortast erfarenhet inom IFO, upp till 4 år, är mindre positiva i detta avseende.

Man bör ta modellen för vad den är och inte dra för stora växlar. Den visar ett faktiskt förhållande i ett relativt litet material med ett begränsat antal svar. Modellen gäller med tämligen stor säkerhet för just personal vid de tre undersökta kommunerna. Detta eftersom det rör sig om en totalundersökning. Här måste man lägga in en brasklapp genom att påpeka att, samspel mellan internt bortfall på de oberoende variablerna och definierandet av ”vet ej” som internt bortfall, minskat antal fall i analysen från 249 möjliga till 185.

Avslutningsvis kan jag konstatera att organisationsform spelar en stor roll för socialarbetarnas möjlighet att etablera bärande/betydelsfulla relationer till klienterna. Den kan både främja och hämma etablering av klientrelationer. Organisationsform är också den faktor som man medvetet kan forma i syfte att förbättra villkoren för klientarbete. Detta i motsats till myndighetsutövningen, som av förklarliga skäl alltid lär finnas som en potentiellt försvårande omständighet i relationen till klienten.

Metodologiska detaljer angående figur 2

I teknisk mening har den beroende variabeln betraktats som en intervallskala, vilket förmodligen medför mindre informationsförlust än en eventuell dikotomisering skulle ha åstadkommit. Svar av typen ”vet ej” på den oberoende variabeln betraktades som ”missing values”.

I likhet med när det gäller analyser av arbetsmetoder har en serie multivariata analyser utförts för att finna eventuella faktorer som förklarar varians i relationsvariabeln. Initialt inkluderades 7 bakgrundsvariabler i modellen. De oberoende variablerna har, där det var lämpligt, omkodats till kategorier för att därigenom skapa någorlunda jämna fördelningar. Två av bakgrundsvariablerna visade sig sakna effekt på den beroende variabeln och togs bort från analysen. Det rörde sig om socialarbetarnas kön och innehav av socionomexamen. Den slutgiltiga modellen inkluderar:

1) Organisationstyp (3 kategorier)
2) Anciennitet inom IFO (4 kategorier 0-4 år, 5-10 år, 11-17 år, 18-40 år)
3) Befattning (2 kategorier, socialsekreterare versus alla andra befattningar)

4) Myndighetsutövning inom tjänsten (2 kategorier, myndighetsutövning versus ingen myndighetsutövning)
5) Klientkontakt (2 kategorier, personlig kontakt med klienter versus ingen kontakt eller indirekt kontakt i egenskap av chef för personal med klientkontakt)

Erfarenhet av arbete inom IFO (anciennitet) valdes i stället för respondenters kalenderålder eftersom det bättre återspeglar möjliga influenser från deras yrkesliv som socialarbetare. Det intressanta här är respondenters väg till socialarbetarprofessionen och den tid man tillbringat i det praktiska arbetet inom IFO. Det har i sin tur att göra med att man får en grund av praktiska erfarenheter vilka kommer till användning i klientarbetet. Med tanke på att så många respondenter har socionomexamen, och med vetskap om att många skaffar sig en sådan utbildning relativt sent i livet, är det rimligt att avstå från kalenderålder som beroende variabel. Kalenderålder är dock förstås starkt korrelerad med anciennitet, Pearsons $r=0,582$, $p<0,000$.

Analystekniken var Multiple Classification Analysis (MCA), en variant av Anova med specificering av metoden/modellen som ”Experimental” (jfr. Appendix 2).

Referenser

Abbott, A. (1981). Status and Status Strain in the Professions. *The American Journal of Sociology*, Vol. 86, No. 4, pp. 819-835.

Abbott, A. (1995). Things of Boundaries. *Social Research*, Vol. 62, Issue 4, pp. 857-882.

Ahlström, K. (2010). *Magkänslans anatomi. Om hur vi bör tänka och när vi gör bäst i att låta bli*. Bokoförlaget Bonnier Existens.

Ahrne, G. & Brunsson, N. (2001). *Metaorganisationer – identitet och Auktoritet*. Stockholm: Score Rapportserie 2001:6

Ahrne, G. & Brunsson, N. (2008). *Meta-organisations*. Cheltenham, UK: Northampton, MA, USA: Edward Elgar.

Arbetsmiljöverket (2007), Rapport 2007:5, *Tillsyn av socialsekreterarnas arbetsmiljö 2005-2006*.

Bacon, F. (1620). *Novum Organum*.

Bartlett, H.M. (1958). Towards Clarification and Improvement of Social Work Practice. *Social Work*, 1958, 3(2), pp. 3-9.

Batljan, I., Johansson, C., Nordmark, E. & Persson, L. (2010). Förbättra socionomutbildningen, *Dagens samhälle. Kommunernas & landstingens tidning*, 1 juli 2010. Webbversion: http://www.dagenssamhalle.se/debatt/forbaettra socinomutbildningen-16574

Bergmark, A. (2010). Den vetenskapliga grunden för psykosocial behandling av missbruk. *Socionomen*, 6/2010, s. 28-35.

Bergmark, Å., Lundström, T. (1998). Metoder i socialt arbete: om insatser och arbetssätt i socialtjänstens individ- och familjeomsorg. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 1998:4, s. 291-314.

Bergmark, Å. (1998). *Nyckelbegrepp i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.

Bergmark, Å. & Lundström, T. (2005). En sak i taget? Om specialisering inom socialtjänstens individ- och familjeomsorg, *Socialvetenskaplig tidskrift*, Häfte 2/3, s. 125-148.

Bernler, G., Johnsson, L., Skårner, A. (1993). *Behandlingens villkor – om relationen och förväntningarna i det sociala arbetet*. Natur och kultur.

Billinger, K. (2010). Kollegiala samtal mellan socialsekreterare inom social-tjänstens missbrukarvård. *Socionomen*, Nr. 6, s. 28-35.

Blake, W. (1808). *Annotations to Sir Joshua Reynold's "Disclosurers"*.

Blom, A. P. (1994). *Kommunalt chefskap – en studie om ansvar, ledarskap och demokrati*. Lund Political Studies nr 82, Lund: Dialogos.

Blom, B. (2004). Specialization in social work practice – effects on interventions in the personal social services. *Journal of Social Work*, 4:1, 25-46.

Blom, B. & Morén, S. (2007). *Insatser och resultat i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.

Blom, B. & Morén, S. (2010). Explaining social work practice – the CAIMeR-theory. *Journal of Social Work*, 10 (1), pp. 98-119.

Blom, B., Perlinski, M. & Morén, S. (2009). *Organisational Structure as Barrier or Support in the Personal Social Services? – Results From a Client Survey*. Paper presented at: Dilemmas for Human Services 2009, the 13th International Research Conference "Breaking Down the Barriers", Staffordshire University, 10 - 11 September 2009.
http://www.socw.umu.se/digitalAssets/24/24341_stafford.pdf

Bourdieu, P. (1984). *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. London, Malbourne, Henley: Routledge & Kegan Paul.

Bourdieu, P. (1986). Produktionen av tro. Bidrag till en teori om de symboliska tillgångarnas ekonomi, i Bourdieu, P. (1986) *Kultursociologiska texter*. Förlaget Salamander.

Bradley, J. V. (1978). Robustness? *British Journal of Mathematical and Statistical Psychology*, 31, 144-152.

Cameron, M., King Keenan, E. (2010). The Common Factors Model: Implications for Transtheoretical Clinical Social Work Practice. *Social Work*, Vol. 55, No. 1, pp. 63-73.

Campbell, A. & Hemsley, S. (2009). Outcome Rating Scale and Session Rating Scale in psychological practice: Clinical utility of ultra-brief measures. *Clinical Psychologist*, Vol. 13, pp. 1-9.

Carew, R. (1987). The Place of Intuition in Social Work Activity. *Australian Social Work*, Vol. 40, Issue 3, pp. 5-10.

Carla, A., & Grant, C. (2009). Caring, Mutuality and Reciprocity in Social Worker Client Relationships: Rethinking Principles of Practice. *Journal of Social Work*, 9(1), s. 5-22.

Challis, D. & Ferlie, E. (1988). The myth of generic practice: Specialization in social work. *Journal of social policy*, 17, pp. 1-22.

Cigéhn, G. & Åberg, R. Undersökningens datamaterial och analysmetoder, i Åberg, R. (red.) (1990). *Industrisamhälle i omvandling. Människor, arbete och socialt liv i en svensk industristad från femtiotal till åttiotal*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.

Curran, P. J., West, S. G. & Finch, J.F. (1996). The Robustness of Test Statistics to Nonnormality and Specification Error in Confirmatory Factor Analysis. *Psychological Methods*, Vol. 1, No. 1, 16-29.

Dagens Samhälle (2008). Krav på legitimation av socionomer. Är socialtjänsten och socionomutbildningen lika dåliga som sitt rykte? Det undrar Ilija Batljan (s) som kommer att driva frågan om legitimation. *Dagens samhälle. Kommuner-*

nas & landstingens tidning, 7 maj 2008. Webbversion: http://www.dagens-samhalle.se/nyheter/krav-pa-legitimation-av-socionomer-7059

Danermark, B. & Kullberg, K. (1999). *Samverkan. Välfärdsstatens nya arbetsfo*rm. Lund: Studentlitteratur.

Dench, S, Iphofen, R. & Huws, U. (2004). *An EU Code of Ethics for Socio-Economic Research*. Brighton: The Institute for Employment Studies, IES Report 412.

Dir 2009:25. *Kommittédirektiv för utredningen: Trygghet och säkerhet för individen – behörighet för personal i hälso- och sjukvård och socialtjänst*. Stockholm: Socialdepartementet.

Dnr 05-156 Ö (2006) Regionala etikprövningsnämnden i Umeå. Avdelningen för övrig forskning. Protokollsutdrag. Sammanträdesdatum 2006-03-21.

Duncan, B. L., Sparks, J. A., Rene Reynolds, L., Brown, J. & Johnson, L. D. (2003). The Session Rating Scale: Preliminary Properties of a "Working" Alliance Measure. *Journal of Brief Therapy*, Vol. 3, No. 1, pp. 3-11.

Duncan, B. L., Miller, S. D., Wampold, B. E. & Hubble, M. A. (2009). *The heart and soul of change: Delivering what works in therapy* (2nd ed.). Washington, DC: American Psychological Association.

Eneroth, B. (1990). *Att handla på känn. Om intuition i professionell verksamhet*. Natur och kultur.

Eriksson, B. & Karlsson, P-Å. (1989) *Organisationsformer inom socialtjänstens individ- och familjeomsorg,* SoS-rapport 1989:39. Stockholm: Socialstyrelsen.

Ericsson, K. A. (ed.) (2006). *Cambridge Handbook of Expertise and Expert Performance*. Cambridge: University Press.

Eriksson, B. E., Månson, P. (1991). *Den goda tanken. Om etik och moral i forskning med människor*. Stockholm: Allmänna Förlaget.

Europeiska Unionen (2005). *Direktiv om erkännande av yrkeskvalifikationer, 2005/36/EG*.

Evans, T. & Harris, J. (2004). Street-Level Bureaucracy, Social Work and the (Exaggerated) Death of Discretion. *British Journal of Social Work* (2004), 34, 871-895.

Fridolf, M. (1996). *Konkurrensutsättning i Stockholms stad inom äldreomsorgen: politisk-demokratiska aspekter*. SOU 1996:169, bilaga IV, Stockholm: Fritzes.

Gigerenzer, G. (2008a). *Gut Feelings. Short Cuts to Better Decision Making*. London: Penguin Books.

Gigerenzer, G. (2008b). *Rationality for Mortals. How People Cope with Uncertainty*. Oxford: University Press.

Halpern, S. A. (1992). Dynamics of Professional Control: Internal Coalitions and Crossprofessional Boundaries. *The American Journal of Sociology*, Vol. 97, No. 4, pp. 994-1021.

Hams, S. P. (2000). A gut feeling? Intuition and critical care nursing. *Intensive and Critical Care Nursing,* 16, pp. 310-318.

Hellberg, I. (1995). Det professionella tjänstesamhället , i Svensson L.G. Orban, P. (red), *Människan i tjänstesamhället*. Lund: Studentlitteratur.

Hellevik, O. (1984). *Forskningsmetoder i sociologi och statsvetenskap*. Natur och Kultur.

Hingley-Jones, H. & Mandin, P. (2007). 'Getting To The Root Of Problems': The Role Of Systemic Ideas In Helping Social Work Students To Develop Relationship-based Practice. *Journal of Social Work Practice,* 21:2, pp. 177-191.

Hubble, M. A., Duncan, B. L. & Miller, S. D. (eds.) (1999). *The Heart and Soul of Change. What Works in Therapy*. Washington, DC: American Psychological Association.

Högskoleverket. (2009 a). *Utvärdering av socionomutbildningen vid svenska universitet och högskolor*. Stockholm: Högskoleverket, Rapport 2009:36 R

Högskoleverket. (2009 b). *Lag om skydd för barn och unga (LBU) (SOU2009:68) – Betänkande av Barnskyddsutredningen (S 2007:149).* Yttrande från HSV undertecknat av universitetskanslern Anders Flodström och verksjuristen Anne Lindelöf. (kopia för kännedom till Utbildningsdepartementet), Dnr S2009/5488/ST, Reg.nr 13-3975-09, 2009-10-28.

Högskoleverket (2010). *Högskoleutbildningarna och arbetsmarknaden. Ett planerings-underlag inför läsåret 2010/11*. Rapport 2010:1 R

Johansson, S. (2003). *Socialtjänsten som organisation. En forskningsöversikt*, Social-styrelsen.

Knei-Paz, C. (2009). The Central Role of the Therapeutic Bond in a Social Agency Setting: Clients' and Social Workers' Perceptions. *Journal of Social Work*, 9(2), s. 178-198.

Korpskog, M. & Fredriksson, A. (2010). Så här säger partierna själva om sin politik. *Socionomen. Facktidskriften för kvalificerat social arbete*, Nr. 3.

Kouzes, J. M. & Mico, P. R. (1979). Domain Theory: An Introduction to Oganizational Behavior in Human Service Organizations. *Journal of Applied Behavioral Science,* 1979, 15, pp. 449-469.

Kristersson, U. & Johansson, C. (2010) *Dags att avpolitisera socialtjänsten*, Debattartikel publicerad elektroniskt på Newsmill 12 april 2010 i samband med socionomdagarna (www.newsmill.se/artikel/2010/04/12/dags-att-avpolitisera-socialtjansten) och på SSRs hemsida.

Kuhn, T. (1962). *The Structure of Scientific Revolutions*. University of Chicago Press.

Kvale, S. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

IFSW & IASSW, International Federation of Social Workers (IFSW), International Association of Schools of Social Work (IASSW). (2004). *Ethics in Social Work, Statement ofPrinciples*.http://www.ifsw.org/en/p38000324.html

ISA, International Sociological Association. (2001). *Code of Ethics.* http://www.isa-sociology.org/about/isa_code_of_ethics.htm

Lag 2003:460 *Om etikprövning av forskning som avser människor.*

Larsson, A. (2001). *Det moderna samhällets vetenskap. Om etableringen av sociologi i Sverige 1939-1955.* Idéhistoriska skrifter 34. Institutionen för historiska studier, Umeå universitet.

Lee, D. & Newby, H. (1984). *The Problem of Sociology. An introduction to the discipline.* London, Melbourne, Sydney, Auckland, Johannesburg: Hutchinson.

Liljegren, A. (2008 a). *Professionellt gränsarbete – socionomexemplet.* Göteborgs Universitet, Institutionen för socialt arbete. Skriftserien 2008:2.

Liljegren, A. (2008 b). Byråkrater, flummare och andra: Om mikropolitiska konstruktioner på socialkontor. *Socionomens forskningssupplement Nr 23, Socionomen*, 3/2008, s. 15-27.

Lindberg, E. (2000). *Kommunförbundet som metaorganisation.* Stockholm: Sociologiska institutitonen.

Linstone, H. A. & Turoff, M.(2002). *The Delphi Method. Techniques and Applications.* Digital free version: http://is.njit.edu/pubs/delphibook/

Lundgren, M., Blom, B., Morén, S. & Perlinski, M. (2009) Från integrering till specialisering – om organisering av socialtjänstens individ- och familjeomsorg 1988-2008. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 2009:2, s. 162-183.

Lolle, H. (2007). *Multiple Classification Analysis (MCA). An, unfortunately, nearly forgotten method for linear regression with categorical variables.* EPCR Conference Paper, Pisa, September 2007.

Marshall, G. (1996). *The Concise Oxford Dictionary of Sociology.* Oxford, New York: Oxford University Press.

Marx, K. (1975). Preface to A Contribution to the Critique of Political Economy. I *Karl Marx: Early Writings.* Harmondsworth: Penguin.

Messer, S. B., Wampold, B. E. (2002). Let's Face Facts: Common Factors Are More Potent Than Specific Therapy Ingredients. *Clinical Psychology: Science And Practice,* V9, N 1, pp. 21-25.

Miller, S. D., Duncan, B. L., Sorell, R. & Brown, G. S. (2005).The Partners for Change Outcome Management System. *JCLP/In Session*, Vol. 61(2), pp. 199–208.

Miller, S. D., Duncan, B. L., Brown, J., Sorell, R. & Chalk, M. B. (2006). Using Formal Client Feedback to Improve Retention and Outcome: Making Ongoing, Real-time Assessment Feasible. *Journal of Brief Therapy*, Vol 5, No 1, pp.5-22.

Miller, S., Hubble, M. & Duncan, B. L. (2008). Supershrinks. Who are they? What is the secret of their success? *Psychotherapy in Australia*, Vol. 14, No. 4, pp. 14-22.

Montin, S. (2006). *Politisk styrning och demokrati i kommunerna. Åtta dilemman i ett historiskt ljus*. Sveriges Kommuner och Landsting.

Montin, S. (2007). *Moderna kommuner*. Malmö: Liber.

Morén, S., Blom, B., Lundgren, M. & Perlinski Marek. (2010). Specialisering eller integration? En studie av socialarbetares syn på arbetsvillkor och insatser i tre organisationsformer. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 2010:2, s. 189-209.

Mueller, G. E. (1958). The Hegel Legend of "Thesis – Antithesis – Synthesis". *Journal of the History of Ideas*, Vol. 19, No. 3, pp. 411-414.

Norell, P. O. (1989). *De kommunala administratörerna. En studie av politiska aktörer och byråkratiproblematik*. Lund: Studentlitteratur

Olsson, A. C. (2004). *Factors Shaping Process and Representation in Multiple-Cue Judgement*. Umeå University: Department of Psychology.

Patton, M. Q. (1987). *How to Use Qualitative Methods in Evaluation*. California: Sage.

Payne, G., Williams, M. (2005). Generalization in Qualitative Research. *Sociology*, Vol. 39, No. 2, pp. 295-314.

Perlinski, M. (1990). Livet utanför fabriksgrinden och kontorsdörren, i Åberg, R. (red.) (1990). *Industrisamhälle i omvandling. Människor, arbete och socialt liv i en svensk industristad från femtiotal till åttiotal*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.

Perlinski, M. (2010). Att känna in klienten. Om kunskapsanvändning i klientarbete inom individ- och familjeomsorg, i Sandström, G. (red.) *Att vara socionom – från utbildad till erfaren*. Lund: Studentlitteratur.

Perlinski, M., Blom, B. & Morén, M. (2009). *Om specialisering och integration i socialtjänstens IFO. En totalundersökning av socialarbetares klientarbete attityder och hälsa i tre kommuner*. Working paper. Preliminär arbetsrapport. Institutionen för socialt arbete, Umeå unversitet, http://umu.academia.edu/documents/0094/7214/Prel.arbetsrapportFASprojekt1.pdf

Platt, D. (2008). Care or Control? The Effects of Investigations and Initial Assessments on The Social Worker-Parent Relationship. *Journal of Social Work Practice*, 22:3, pp. 301-315.

Proposition 1971:30. *Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om allmänna förvaltninpdomstolar, m.m*. Stockholm.

Regeringens proposition 2000/01:80. *Ny socialtjänstlag m.m*. Stockholm.

Ribner, D. S., Knei-Paz, C. (2002). Client's View of a Successful Helping Relationship. *Social Work*, Vol. 47, No. 4, pp. 379-387.

S 2007:149. *Betänkande av Barnskyddsutredningen*.

Segerstedt, T. & Lundquist, A. (1952). *Människan i industrisamhället. Del I: Arbetslivet*. Stockholm: Studieförbundet Näringsliv och Samhälle/P.A. Norstedt & söner.

Segerstedt, T. & Lundquist, A. (1955). *Människan i industrisamhället. Del II: Fritidsliv - Samhällsliv*. Stockholm: Studieförbundet Näringsliv och Samhälle/P.A. Norstedt & söner.

SFS 1991:900. *Kommunallag*.

SFS 2001:453. *Socialtjänstlag*.

SKTF (2009). *SKTFs undersökning om socialchefers roll och ansvar. Det behövs en politisk kompass för socialtjänsten! – Socialchefer efterlyser klarare prioriteringar*. SKTF, oktober 2009.

SKTF (2010). *SKTFs Socialchefsenkät hösten 2010. "…att trolla med knäna" – ett uppdrag där ambitioner överstiger resurserna? En undersökning om socialchefers roll och ansvar*. SKTF, oktober 2010.

Siporin, M. (1975). *Introduction to Social Work Practice*. New York: Macmillan.

Socialstyrelsen (2007). *Nationella riktlinjer för missbruks- och beroendevård. Vägledning för socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens verksamhet för personer med missbruks- och beroendeproblem*. Stockholm: Socialstyrelsen

SOU 1983:33. *1981-års behörighetskommittés betänkande*. Stockholm: Regeringskansliet.

SOU 1999:4. *God sed I forskningen*. Stockholm: Regeringskansliet.

SOU 1999:97. *Socialtjänst i utveckling*. Stockholm: Regeringskansliet.

SOU 2009:68. *Lag om stöd och skydd för barn och unga (LBU)*. Stockholm: Regeringskansliet.

Stake, R. E. (1978). The Case Study Method in Social Inquiry. *Educational Researcher*, 7, 5, pp. 5-8.

Stake, R. E. (1995). *The Art of Case Study Research*. Thousand Oaks, London, New Dehli: Sage

Statistiska centralbyrån. SCBs online servis med färdiga tabeller, tabell: 20 *vanligaste yrkena för kvinnor, Anställda 16-64 år efter antal kvinnor i yrket, år 2008*. Länk: http://www.scb.se/Pages/TableAndChart____133975.aspx

Stolper, E., Van Bokhoven, M., Houben, P, Van Royen, P., Van de Wiel, M., Van der Weijden, T. & Dinant, G.J. (2009 a). The diagnostic role of gut feelings in general practice. A focus group study of the concept and its determinants. *BMC Family Practice*, 10:17, pp. 1-9.

Stolper, E., Van Royen, P., 2, Van de Wiel, M., Van BokhovenM., Houben, P., Van der Weijden, T. & Dinant, G. J. (2009 b). Consensus on gut feelings in general practice. *BMC Family Practice* , 10:66, pp. 1-6.

Stolper, E., Van Royen, P. & Dinant, G. J. (2010). The 'sense of alarm' ('gut feeling') in clinical practice. A survey among European general practitioners on recognition and expression. *European Journal of General Practice*. Early Online, 1–3.

Svensson, L. G. (2010). Professions, organizations, collegiality and accountability, i Svensson. L. G. & Evetts, J. (eds.). *Sociology of professions: Continental and Anglo-Saxon traditions*. Göteborg: Daidalos.

Sveriges Riksdag (2010), *Socialutskottet SoU. Socialutskottets öppna seminarium om socialtjänstlagen med fokus på dess utformning och tillämpning inom socialtjänsten den 28 januari 2010*. Rapporter från riksdagen 2009/10:RFR9, Stockholm.

SVT.se (2010). *Högre utbildningskrav i socialtjänsten*. Artikel signerad av nyhetsprogrammet "Rapport", publicerad 13 april 2010 - 13:26, uppdaterad 13 april 2010 - 13:27.

Trevithick, P. (2000). *Social Work Skills. A Practice Handbook*. Buckingham, Philadelphia: Open University Press.

Trevithick, P. (2003). Effective relationship-based practice: a theoretical explanation. *Journal of Social Work Practice*, 17:2, pp. 163-176.

Trevithick, P. (2008). Revisiting the Knowledge Base of Social Work: A Framework for Practice. *British Journal of Social Work*, 38, pp. 1212-1237.

Wampold, B. E. (2001). *The great psychotherapy debate: Models, methods, and findings*. Mahwah, NJ: Erlbaum.

Webb, C. A., DeRubeis, R. J. & Barber, J. P. (2010). Therapist Adherence/Competence and Treatment Outcome: A Meta-Analytic Review. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol. 78, No. 2, pp. 200-211.

Wingfors, S. S. (2004). *Socionomyrkets professionalisering*. Göteborg University, Department of Sociology, Göteborg Studies in Sociology No. 20.

Yin, R. K. (1994). *Case Study Research. Designs and Methods*. Thousand Oaks, London, New Dehli: Sage.

Åberg, R. (red.) (1990). *Industrisamhälle i omvandling. Människor, arbete och socialt liv i en svensk industristad från femtiotal till åttiotal*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.